๗. กิพฺพิธานกณฺฑ

๗.๑. เตกาลิก

กิจฺจปฺปจฺจยนฺตนย

อถ ธาตูหิเยว ภาวกมฺมกตฺตุกรณาทิสาธนสหิตํ กิพฺพิธาน-มารภียเต.

ตตฺถ กิจฺจกิตกวเสน ทุวิธา หิ ปจฺจยา. เตสุ กิจฺจสญฺญาย ปรมํ วุตฺตตฺตา กิจฺจานมปฺปกตฺตา จ กิจฺจปฺปจฺจยา ตาว วุจฺจนฺเต.

ภู สตฺตายํ. "ภูยเต อภวิตฺถ ภวิสฺสเต วา เทวทตฺเตนา"ติ วิคฺคเห

"ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ"ติ อิโต "ธาตุยา"ติ สพฺพตฺถ ปจฺจยาทิวิธาเน วตฺตเต, "ปรา, ปจฺจยา"ติ จ อธิกาโร.

๕๔๕. ภาวกมฺเมสุ ตพฺพานียา.[๑]

ภาวกมฺมอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ สพฺพธาตูหิ **ตพฺพ-อนีย**อิจฺเจเต ปจฺจยา ปรา โหนฺติ. โยควิภาเคน อญฺญตฺถาปิ.

ตตฺถ

อกมฺมเกหิ ธาตูหิ ภาเว กิจฺจา ภวนฺติ เต
สกมฺมเกหิ กมฺมตฺเถ อรหสกฺกตฺถทีปกา.

---

๑ กจฺ. ๕๔๐, โมคฺ. ๕/๒๗, นีติ. ๑๑๒๕

เต จ

๕๔๖. ณาทโย เตกาลิกา.[๑]

ติกาเล นิยุตฺตา **เตกาลิกา**. เย อิธ ตติเย ธาตฺวาธิกาเร วิหิตา อนิทฺทิฏฺฐกาลา **ณ**าทโย ปจฺจยา, เต เตกาลิกา โหนฺตีติ ปริภาสโต กาลตฺตเยปิ โหนฺติ.

สีหคติยา “กฺวจี”ติ วตฺตเต.

๕๔๗. ยถาคมมิกาโร.[๒]

ยถาคมํ ยถาปโยคํ ชินวจนานุปโรเธน ธาตูหิ ปโร **อิ**การาคโม โหติ กฺวจิ พฺยญฺชนาทิเกสุ **กิจฺจ-กิตก**ปจฺจเยสุ. “อญฺเญสุ จา”ติ วุทฺธิ. “โอ อว สเร”ติ **อวา**เทโส. “นเย ปรํ ยุตฺเต”ติ ปรํ เนตพฺพํ.

๕๔๘. เต กิจฺจา.[๓]

เย อิธ วุตฺตา **ตพฺพานีย-ณฺย-เตยฺย-ริจฺจ**ปฺปจฺจยา, เต **กิจฺจ**-สญฺญา โหนฺตีติ เวทิตพฺพา. ตโต “อญฺเญ กิตฺ”ติ วจนโต กิจฺจปฺ-ปจฺจยานมกิตกตฺตา นามพฺยปเทเส อสมฺปตฺเต “ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จา”ติ เอตฺถ **จ**คฺคหเณน นามพฺยปเทโส. ตโต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **ภาเว** ภาวสฺเสกตฺตา เอกวจนเมว. “สินฺ”ติ **อ**มาเทโส. ภวิตพฺพํ ภวตา ปญฺเญน, ภวนียํ.

---

๑ กจฺ. ๕๕๐, นีติ. ๑๑๓๗

๒ กจฺ. ๖๐๕, โมคฺ. ๕/๑๗๐, นีติ. ๑๒๑๐

๓ กจฺ. ๕๔๕, นีติ. ๑๑๓๑

อิธ พฺยญฺชนาทิตฺตาภาวา อนุวตฺติต**กฺวจิ**คฺคหเณน **อิ**การาคมาภาโว. ***ภาเว*** กิจฺจปฺปจฺจยนฺตา นปุํสกา. กมฺเม ติลิงฺคา.

กมฺมนิ อภิปุพฺโพ. อภิภูยเต อภิภูยิตฺถ อภิภูยิสฺสเตติ อภิภวิตพฺโพ โกโธ ปณฺฑิเตน, อภิภวิตพฺพา ตณฺหา, อภิภวิตพฺพํ ทุกฺขํ. เอวํ อภิภวนีโย, อภิภวนียา, อภิภวนียํ. ปุริสกญฺญาจิตฺตสทฺทนเยน เนตพฺพํ. เอวํ สพฺพตฺถ.

เอตฺถ หิ

ตพฺพาทีเหว กมฺมสฺส   วุตฺตตฺตาว ปุนตฺตนา
วตฺตพฺพสฺส อภาวา น   ทุติยา ปฐมา ตโต.

อาส อุปเวสเน. อาสียิตฺถ อาสียเต อาสียิสฺสเตติ อาสิตพฺพํ ตยา, อาสนียํ. กมฺเม อุปาสิตพฺโพ ครุ, อุปาสนีโย.

สี สเย. อสียิตฺถ สียเต สียิสฺสเตติ สยิตพฺพํ ภวตา, สยนียํ. “เอ อยา”ติ **อย**าเทโส. อติสยิตพฺโพ ปโร. อติสยนีโย.

ปท คติมฺหิ. อุปฺปชฺชิตฺถ อุปฺปชฺชเต อุปฺปชฺชิสฺสเตติ อุปฺปชฺชิตพฺพํ เตน, อุปฺปชฺชนียํ.[๑] เอตฺถ จ “กตฺตรี”ติ อธิการํ วินา “ทิวาทิโต โย”ติ วินาธิการโยควิภาเคน **ย**ปฺปจฺจโย. “ตสฺส จวคฺคยการ”อิจฺจาทินา **จ**วคฺโค. “ปร เทฺวภาโว ฐาเน”ติ ทฺวิภาโว. ปฏิปชฺชิตพฺโพ มคฺโค, ปฏิปชฺชนีโย.

พุธ อวคมเน. อพุชฺฌิตฺถ พุชฺฌเต พุชฺฌิสฺสเตติ พุชฺฌิตพฺโพ ธมฺโม, พุชฺฌนีโย.

---

๑ โมคฺ. ๕/๙๒

สุ สวเณ. อสูยิตฺถ สูยเต สูยิสฺสเตติ โสตพฺโพ ธมฺโม. อิธ **ยถาคม**คฺคหเณน **อิ**การาคมาภาโว. สุณิตพฺโพ. "สฺวาทิโต ณฺณาอุณา จา"ติ วินาธิการโยควิภาเคน **ณา**ปจฺจโย. สวณีโย.

กร กรเณ. กรียิตฺถ กรียติ กรียิสฺสตีติ อตฺเถ **ตพฺพานียา**.

"อนฺตสฺส, กรสฺส, ตตฺตนฺ"ติ จ วตฺตเต.

๕๔๙. **ตุํตุนตพฺเพสุ วา.**[๑]

กรอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส อนฺตภูตสฺส **ร**การสฺส **ต**การตฺตํ โหติ วา ตุํ-ตุน-ตพฺพอิจฺเจเตสุ ปจฺจเยสุ ปเรสุ. กตฺตพฺโพ ภวตา ธมฺโม, กตฺตพฺพา ปูชา, กตฺตพฺพํ กุสลํ.[๒] **ต**ตฺตาภาเว "กโรติสฺสา"ติ วตฺตมาเน "ตเวตุนาทีสุ กา"ติ เอตฺถ **อาทิ**สทฺเทน ตพฺเพปิ **กา**เทโส. กาตพฺพํ หิตํ.

๕๕๐. **รหาทิโต ณ.**[๓]

รการ**ห**การาทฺยนฺเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส **อนานียาทิน**การสฺส **ณ**กาโร โหติ. **อาทิ**สทฺเทน รมฺ-อป-ญา-ตาทิโตปิ.

รหาทิโต ปรสฺเสตฺถ นการสฺส อสมฺภวา
อนานียาทินสฺเสว สามตฺถฺยายํ ณการตา.

กรณีโย ธมฺโม, กรณารโหติ อตฺโถ. กรณียา, กรณียํ.

---

๑ กจฺ. ๖๒๐, นีติ. ๑๒๒๖
๒ ขุ.ธ. ๒๕/๕๓/๒๖
๓ กจฺ. ๕๔๙, โมคฺ. ๕/๑๗๑-๒, นีติ. ๑๑๓๕

ภร ภรเณ. ภรียตีติ ภริตพฺโพ, ภรณีโย.

คห อุปาทาเน. อคยฺหิตฺถ คยฺหติ คยฺหิสฺสตีติ คเหตพฺโพ. "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา **อิ**การสฺ**เส**กาโร.[๑] สงฺคณฺหิตพฺโพ. "คหาทิโต ปฺปณฺหา"ติ วินาธิการโยควิภาเคน **ณฺหา**ปจฺจโย, **ห**โลปสรโลปาทิ. สงฺคณฺหณีโย,[๒] คหณีโย.

อาทิคฺคหเณน **รมุ** กีฬายํ. รมียิตฺถ รมียติ รมียิสฺสตีติ รมิตพฺโพ, รมณีโย วิหาโร.

อป ปาปุณเน, **อุณา**ปจฺจโย. ปาปียตีติ ปาปุณิตพฺโพ, "คุปาทีนญฺจา"ติ ธาตฺวนฺตสฺส โลโป ทฺวิตฺตญฺจ. ปตฺตพฺโพ, ปตฺเตยฺโย, ปาปุณณีโย,[๓] ปาปณีโย.

"อนฺตสฺส, วา"ติ จ วตฺตเต.

๕๕๑. คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ น.[๔]

คม-ขน-หนอิจฺเจวมาทีนํ **ม**การ**น**การนฺตานํ ธาตูนมนฺตสฺส **น**กาโร โหติ วา **ตุํ-ตพฺพ-ตเว-ตุน-ตฺวาน-ตฺวา**อิจฺเจวมาทีสุ **ต**การา-ทิปฺปจฺจเยสุ ปเรสุ. อคจฺฉียิตฺถ คจฺฉียติ คจฺฉียิสฺสตีติ คนฺตพฺโพ มคฺโค, คมิตพฺพํ, คมนียํ.

ขนุ อวทารเณ. อขญฺญิตฺถ ขญฺญติ ขญฺญิสฺสตีติ ขนฺตพฺพํ อาวาฏํ, ขนิตพฺพํ. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ขนนฺตสฺส **ณ**ตฺตญฺจ. ขณิตพฺพํ, ขณณีย์, ขนนีย์ วา.

---

๑ โมคฺ. ๕/๑๖๓
๒ สี. สงฺคณฺหนีโย
๓ สี. ปาปุณนีโย
๔ กจฺ. ๕๙๖, โมคฺ. ๕/๙๖, นีติ. ๑๒๐๐

หน หึสาคตีสุ. อหญฺญิตฺถ หญฺญเต หญฺญิสฺสเตติ หนฺตพฺพํ, หนิตพฺพํ, หนนียํ.

มน ญาเณ. อมญฺญิตฺถ มญฺญเต มญฺญิสฺสเตติ มนฺตพฺโพ, มนิตพฺโพ. **ย**ปฺปจฺจเย **จ**วคฺคาทิ. มญฺญิตพฺพํ, มญฺญนียํ.

ปูช ปูชายํ. อปูชียิตฺถ ปูชียติ ปูชียิสฺสตีติ อตฺเถ ตพฺพานียา. "จุราทิโต เณณยา"ติ อกตฺตริปิ **เณณยา**, **อิ**การาคมานีเยสุ "สรโลโป"ติอาทินา การิตสรสฺส โลโป. ปูเชตพฺโพ, ปูชยิตพฺโพ, ปูชนีโย ภควา.

"ตพฺพานียา"ติ โยควิภาเคน กตฺตุกรเณสุปิ. **ยา** ปาปุณเน. นิยฺยาตีติ นิยฺยานีโก[๑] มคฺโค. คจฺฉนฺตีติ คมนียา[๒] โภคา. **นหา** โสเจ, นหายติ เอเตนาติ นหานียํ[๓] จุณฺณํ.

"ภาวกมฺเมสู"ติ อธิกาโร.

๕๕๒. ณฺโย จ.[๔]

ภาวกมฺเมสุ สพฺพธาตูหิ **ณฺย**ปฺปจฺจโย โหติ. **จ**คฺคหเณน "ญาเตยฺยนฺ"ติอาทีสุ **เตยฺย**ปฺปจฺจโย จ.

๕๕๓. การิตํ วิย ณานุพนฺโธ.[๕]

อนุพนฺโธ อปฺปโยคี. **ณ**การานุพนฺโธ ปจฺจโย การิตํ วิย

---

๑ ที.สี. ๙/๕๒๐/๒๓๓
๒ ขุทฺทก.อฏฺ. ๑/๘/๑๙๙
๓ สํ.ส. ๑๕/๑๙๖/๒๐๖
๔ กจฺ. ๕๔๑, โมคฺ. ๕/๒๘, นีติ. ๑๑๒๖
๕ กจฺ. ๖๒๑, นีติ. ๑๒๒๗

ทฏฺฐพฺโพติ การิตพฺยปเทโส. “การิตานํ โณ โลปนฺ”ติ **ณ**โลโป. “อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต”ติ วุทฺธิ. **อิ**การาคโม. กตฺตพฺพํ การิยํ.

หร หรเณ. อหรียิตฺถ หรียติ หรียิสฺสตีติ วา หริตพฺพํ หาริยํ.

ภร ภรเณ. ภริตพฺพํ ภาริยํ.

ลภ ลาเภ. ลภิตพฺพํ ลพฺภํ. “ยวตํ ตลน”อิจฺจาทิสุตฺเต **การ**คฺคหเณน **ยว**โต **ภ**การสฺส **ภ**กาโร, ทฺวิตฺตํ.

สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ.[๑] สาสิตพฺโพ สิสฺโส. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **อา**การสฺส**สิ**กาโร.[๒]

วจ วิยตฺติยํ วาจายํ. **ณฺย**ปฺปจฺจยาทิมฺหิ กเต “อนฺตานํ, ณานุพนฺเธ”ติ จ วตฺตเต.

๕๕๔. กคา จชานํ.[๓]

จชอิจฺเจเตสํ ธาตฺวนฺตานํ **ก**การ**ค**การาเทสา โหนฺติ **ณ**การานุพนฺเธ ปจฺจเย ปเรติ **จ**สฺส **กา**เทโส. วจนียํ,[๔] วากฺยํ.[๕]

ภช เสวายํ. ภชนียํ ภาคฺยํ.[๖] **ช**สฺส **ค**าเทโส.

จิ จเย. อจียิตฺถ จียติ จียิสฺสตีติ เจตพฺพํ เจยฺยํ. **อิ**การสฺ**เส**กาโร วุทฺธิ. **ย**การสฺส ทฺวิตฺตํ. **วินิ**ปุพฺโพ “โท ธสฺส จา”ติ สุตฺเต

---

๑ สี. สาสุ อนุสิฏฺฐิมฺหิ

๒ โมคฺ. ๕/๓๒, ๑๑๗

๓ กจฺ. ๖๒๓, โมคฺ. ๕/๙๘, นีติ. ๑๒๒๙

๔ ที.สี. ๙/๒๐๒/๖๗

๕ ขุ.ชา. ๒๘/๙/๒๗

๖ จริยา.อฏฺ. ๑/๑๐๗/๒๙๕

จคฺคหเณน **จ**การสฺส **ฉ**กาโร.[๑] วินิจฺเฉยฺยํ, วินิจฺฉิตพฺพํ, วินิจฺฉนียํ. “กิยาทิโต นา”ติ วินาธิการโยควิภาเคน ตพฺพานีย-ตุํ-ตุนาทีสุ จ **นา**ปจฺจโย. วินิจฺฉินิตพฺพํ, วินิจฺฉินนียํ.

นี ปาปเณ. อนียิตฺถ นียติ นียิสฺสตีติ เนยฺโย,[๒] เนยฺยา, เนยฺยํ. เนตพฺพํ.

ณฺยคฺคหณํ ฉฏฺฐียนฺตวเสนานุวตฺตเต, มณฺฑูกคติยา **อนฺต**คฺ-คหณญฺจ ตติยนฺตวเสน.

๕๕๕. ภูโตพฺพ.[๓]

ภูอิจฺเจตสฺมา ปรสฺส **ณฺย**ปจฺจยสฺส สห ธาตฺวนฺเตน **อพฺพ**า-เทโส โหติ. ภวิตพฺโพ ภพฺโพ,[๔] ภพฺพา, ภพฺพํ.

“ณฺยสฺส, อนฺเตนา”ติ จ วตฺตเต.

๕๕๖. วทมทคมุยุชครหาการาทีหิ ชฺชมฺมคฺคยฺเหยฺยา คาโร วา.[๕]

วท-มท-คมุ-ยุช-ครหอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ อาการนฺเตหิ จ ปรสฺส **ณฺย**ปฺปจฺจยสฺส ธาตฺวนฺเตน สห ยถากฺกมํ **ชฺช-มฺม-คฺค-ยฺห-เอยฺย**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา, **คร**สฺส จ **คาร**าเทโส. **ครห**สฺส **คร**สฺเสวายํ **คาโร**. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท.

---

๑ โมคฺ. ๕/๑๒๒

๒ ม.มู.อฏฺ. ๒/๒๘๓/๘๘

๓ กจฺ. ๕๔๓, โมคฺ. ๕/๓๑, นีติ. ๑๑๒๘

๔ ม.มู. ๑๒/๑๘๙/๑๖๑

๕ กจฺ. ๕๔๔, โมคฺ. ๕/๓๐, นีติ. ๑๑๒๙

วท วิยตฺติยํ วาจายํ. อวชฺชิตฺถ วชฺชติ วชฺชิสฺสตีติ วา วชฺชํ[๑] วทนียํ. รสฺสตฺตํ. วชฺชํ โทโส.

มท อุมฺมาเท. อมชฺชิตฺถ มชฺชเต มชฺชิสฺสติ เอเตนาติ มชฺชํ[๒] มทนียํ. **มท**คฺคหเณน กรเณปิ **ณฺย**ปฺปจฺจโย.

คมฺ, สปฺป คติมฺหิ. คนฺตพฺพํ คมฺมํ.

ยุช โยเค. อยุชฺชิตฺถ ยุชฺชเต ยุชฺชิสฺสตีติ โยคฺคํ นิโยชฺโช วา.

ครห นินฺทายํ. อครยฺหิตฺถ ครหียติ ครหียิสฺสตีติ อตฺเถ **ณฺย**ปฺปจฺจโย. ตสฺสิมินา ธาตฺวนฺเตน สห **ยฺห**าเทโส, **คร**สฺส **คาร**าเทโส จ, คารยฺโห,[๓] คารยฺหา, คารยฺหํ, ครหณียํ.

อาทิสทฺเทน อญฺเญปิ **ท-ม-ช-ห**นฺตา คยฺหนฺเต. **คท** วิยตฺติยํ วาจายํ. คชฺชเต คทนียํ วา คชฺชํ. **ปท** คติมฺหิ. ปชฺชนียํ ปชฺชํ คาถา. **ขาท** ภกฺขเณ. ขชฺชเตติ ขชฺชํ,[๔] ขาทนียํ. **ทมฺ** ทมเน. อทมฺมิตฺถ ทมฺมเต ทมียิสฺสตีติ ทมฺโม, ทมนีโย. **ภุช** ปาลนพฺยวหรเณสุ. อภุชฺชิตฺถ ภุชฺชติ ภุชฺชิสฺสตีติ โภคฺคํ, โภชฺชํ[๕] วา. **การ**คฺคหเณน **ชฺย**สฺส **ช**กาโร. คเหตพฺพํ, คยฺหมิจฺจาทิ.

อาการนฺตโต ปน **ทา** ทาเน. อทียิตฺถ ทียติ ทียิสฺสตีติ อตฺเถ **ณฺย**ปฺปจฺจโย. ตสฺสิมินา ธาตฺวนฺเตน **อา**กาเรน สห **เอยฺย**าเทโส.[๖] เทยฺยํ, ทาตพฺพํ. อนีเย “สรโลโป”ติอาทินา ปุพฺพสรสฺส โลเป

---

๑ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๖๙/๖๔
๒ ที.ปา. ๑๑/๘๕/๕๓
๓ ที.ปา. ๑๑/๑๖๗/๑๐๓
๔ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๒๙/๒๕๓
๕ โมคฺ. ๔๒ (คณ)
๖ โมคฺ. ๕/๒๙

สมฺปตฺเต ตตฺเถว **ตฺ**คฺคหเณน นิเสเธตฺวา “สรา สเร โลปนฺ”ติ **อา**กาเร ลุตฺเต ปรสรสฺส ทีโฆ. ทานียํ.

ปา ปาเน. อปียิตฺถ ปียติ ปียิสฺสตีติ เปยฺยํ, ปาตพฺพํ, ปานียํ. **หา** จาเค. อหียิตฺถ หียติ หียิสฺสตีติ เหยฺยํ, หาตพฺพํ, หานียํ. **มา** มาเน. อมียิตฺถ มียติ มียิสฺสตีติ เมยฺยํ, มาตพฺพํ, มินิตพฺพํ, เมตพฺพํ วา. **ญา** อวโพธเน. อญฺญายิตฺถ ญายติ ญายิสฺสตีติ เญยฺยํ, ญาตพฺพํ, ญาเตยฺยํ. “ญาสฺส ชาชํนา”ติ **ชา**เทเส “กิยาทิโต นา”ติ วินาธิการโยควิภาเคน **นา**ปจฺจโย **อิ**การาคโม จ. ชานิตพฺพํ, วิชานนียํ.[๑] **ขฺยา** ปกถเน. สงฺขฺยาตพฺพํ, สงฺเขฺยยฺยํ อิจฺจาทิ.

๕๕๗. กรมฺหา ริจฺจ.[๒]

กรธาตุโต **ริจฺจ**ปฺปจฺจโย โหติ ภาวกมฺเมสุ.

๕๕๘. รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน.[๓]

รการานฺพนฺเธ ปจฺจเย ปเร สพฺโพ ธาตฺวนฺโต **ราทิ** ปจฺจยรการมริยาโท **โน** โหติ, โลปมาปชฺชเตติ อตฺโถ. **รนฺโต**ติ เอตฺถ **ร**กาโร สนฺธิโช. กตฺตพฺพํ กิจฺจํ.[๔] “ริจฺจา”ติ โยควิภาเคน **ภร**าทิโตปิ **ริจฺจ**ปฺปจฺจโย.[๕] ยถา ภรียตีติ ภจฺโจ. สรโลโป. **อิ** คติมฺหิ. ปติ เอตพฺโพ ปฏิจฺโจ.

---

๑ สี, ก. วิชานียํ
๒ กจฺ. ๕๔๒, โมคฺ. ๕/๓๑, นีติ. ๑๑๒๗
๓ กจฺ. ๕๓๙, โมคฺ. ๕/๑๓๒, นีติ. ๑๑๒๔
๔ ที.ปา. ๑๑/๒๕๕/๑๖๑
๕ โมคฺ. ๕/๓๑

๕๕๙. เปสาติสคฺคปตฺตกาเลสุ กิจฺจา.[๑]

เปส อติสคฺค ปตฺตกาลอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ **กิจฺจ**ปฺปจฺจยา โหนฺติ. **เปสนํ** นาม "กตฺตพฺพมิทํ ภวตา"ติ อาณาปนํ อชฺเฌสนญฺจ. **อติสคฺโค** นาม "กิมิทํ มยา กตฺตพฺพนฺ"ติ ปุฏฺฐสฺส วา "ปาโณ น หนฺตพฺโพ"ติอาทินา ปฏิปตฺติทสฺสนมุเขน วา กตฺตพฺพสฺส อนุญฺญา. **ปตฺตกาโล** นาม สมฺปตฺตสมโย, โย อตฺตโน กิจฺจกรณ-สมยมนุปปริกฺขิตฺวา น กโรติ, ตสฺส สมยาโรจนํ. น ตตฺถ อชฺเฌสนมตฺถีติ. เต จ "ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา"ติ วุตฺตตฺตา ภาวกมฺเมเสฺวว ภวนฺติ.

เปสเน ตาว กรียตุ ภวตา กมฺมนฺติ อตฺเถ อิมินา **ตพฺพา-นียา**. เสสํ วุตฺตนยเมว. กตฺตพฺพํ กมฺมํ ภวตา, กรณียํ กิจฺจํ ภวตา.

อติสคฺเค ภุชฺชตุ ภวตาติ อตฺเถ ตพฺพาทิ. "อญฺเญสุ จา"ติ วุทฺธิ.

"ตสฺสา"ติ วตฺตเต.

๕๖๐. ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จ.[๒]

ภุชอิจฺเจวมาทีนํ **ช**การาทิอนฺตานํ ธาตูนมนฺโต **โน** โหติ, ปรสฺส กิจฺจกิตกปฺปจฺจย**ต**การสฺส จ เทฺวภาโว โหติ. โภตฺตพฺพํ โภชนํ ภวตา, โภชนียํ โภชฺชํ ภวตา.

อิการาคมยุตฺต**ต**กาเร ปน "นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหี"ติ เอตฺถ "อนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหี"ติ โยควิภาเคน ธาตฺวนฺตโลปาทินิเสโธ.

---

๑ กจฺ. ๖๓๕, โมคฺ. ๕/๓๒, นีติ. ๑๒๔๔　๒ กจฺ. ๕๗๘, โมคฺ. ๕/๙๕, นีติ. ๑๑๘๑

“รฺธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพนฺ”ติ วินาธิการโยควิภาเคน “นิคฺคหีตญฺจา”ติ วา นิคฺคหีตาคโม. ภุญฺชิตพฺพํ ตยา, ยุญฺชิตพฺพํ.[๑]

สมยาโรจเน ปน **อิ** อชฺฌยเน. **อธิ**ปุพฺโพ. อธียตํ ภวตาติ อตฺเถ **ตพฺพานีย**าทิ **อิ**การาคมวุทฺธิ**อย**าเทส**อชฺฌ**าเทสา จ. **ณฺย**ปฺปจฺจเย ตุ วุทฺธิ, **ย**การสฺส ทฺวิตฺตญฺจ. อชฺฌยิตพฺพํ อชฺเฌยฺยํ ภวตา. อชฺฌยนียํ ภวตา. อวสฺสํ กตฺตพฺพนฺติ วากฺเย ปน “กิจฺจา”ติ อธิกิจฺจ “อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จา”ติ อวสฺสกาธมิณตฺเถ จ **ตพฺพ**าทโย. กตฺตพฺพํ เม ภวตา เคหํ, กรณียํ การิยํ. เอวํ ทาตพฺพํ เม ภวตา สตํ, ทานียํ, เทยฺยํ.

ธร ธารเณ. จุราทิตฺตา **เณณยา** วุทฺธิ **อิ**การาคโม จ. ธาเรตพฺพํ, ธารยิตพฺพํ อิจฺจาทิ.

“นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จา”ติ สการิเตหิปิ **ยุณฺวูนม**าเทสวิธานโตเยว ธาตุปฺปจฺจยนฺตโตปิ **กิจฺจกิตก**ปฺปจฺจยา ภวนฺตีติ ทฏฺฐพฺพา. เตน ติติกฺขาปียตีติ ติติกฺขาเปตพฺโพ. เอวํ ติกิจฺฉาเปตพฺโพ ติกิจฺฉาปนีโย. อภาวียิตฺถ ภาวียติ ภาวียิสฺสตีติ ภาเวตพฺโพ มคฺโค. ภาวยิตพฺโพ, ภาวนีโย, ภาวนียํ, ภาวนียา. อการียิตฺถ การียติ การียิสฺสตีติ กาเรตพฺพํ การยิตพฺพํ การาเปตพฺพํ การาปยิตพฺพํ การาปนียมิจฺจาทิ จ สิทฺธํ ภวติ.

กตฺตพฺพํ กรณียญฺจ การิยํ กิจฺจมิจฺจปิ
กาเรตพฺพํ ตถา การา- เปตพฺพํ กิจฺจสงฺคโห.

กิจฺจปฺปจฺจยนฺตนโย.

---

๑ ม. ภุญฺชิตพฺพํ มยา.

๗.๒. เตกาลิก
กิตกปฺปจฺจยนฺตนย

อิทานิ กิตกปฺปจฺจยา วุจฺจนฺเต.

กร กรเณ. ปุเร วิย ธาตุสญฺญาทิ.

กุมฺภอิจฺจุปปทํ. ตโต ทุติยา.

"กุมฺภํ กโรติ อกาสิ กริสฺสตี"ติ วา วิคฺคเห

"ปรา, ปจฺจยา"ติ จ วตฺตเต.

๕๖๑. ธาตุยา กมฺมาทิมฺหิ โณ.[๑]

กมฺมสฺมึ อาทิมฺหิ สติ ธาตุยา ปโร **ณ**ปฺปจฺจโย โหติ.

โส จ

๕๖๒. อญฺเญ กิตฺ.[๒]

ตติเย ธาตฺวาธิกาเร วิหิตา กิจฺเจหิ อญฺเญ ปจฺจยา กิตฺเจว สญฺญา โหนฺตีติ **กิตฺ**สญฺญา กตา.

๕๖๓. กตฺตริ กิตฺ.[๓]

กตฺตริ การเก **กิตฺ**ปจฺจโย โหตีติ นิยมโต กตฺตริ ภวติ. โส

---

๑ กจฺ. ๕๒๔, โมคฺ. ๕/๔๑, นีติ. ๑๑๐๖　๒ กจฺ. ๕๔๖, นีติ. ๑๑๓๒

๓ กจฺ. ๖๒๔, นีติ. ๑๒๓๑

จ "ณาทโย เตกาลิกา"ติ วุตฺตตฺตา กาลตฺตเย จ โหติ. ปุเร วิย การิตพฺยปเทสณโลปวุทฺธิโย. (ปจฺจยนฺตสฺสาลิงฺคตฺตา สฺยาทิมฺหิ อสมฺปตฺเต "ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จา"ติ กิตกนฺตตฺตา นามํว กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ).[๑] ตโต กุมฺภํ กโรตีติ อตฺเถ "อมาทโย ปรปเทภี"ติ ทุติยาตปฺปุริสสมาโส. "นามานนฺ"ติอาทินา สมาสสญฺญา. "เตสํ วิภตฺติโย โลปา จา"ติ วิภตฺติโลโป. "ปกติ จสฺส สรนฺตสฺสา"ติ ปกติภาโว. ปุน สมาสตฺตา นามมิว กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ.

โส กุมฺภกาโร,[๒] เต กุมฺภการา อิจฺจาทิ. อิตฺถิยํ กุมฺภการี, กุมฺภการิโย อิจฺจาทิ. ตถา กมฺมํ กโรตีติ กมฺมกาโร. เอวํ มาลากาโร,[๓] กฏฺจกาโร, รถกาโร, สุวณฺณกาโร, สุตฺตกาโร, วุตฺติกาโร, ฏีกากาโร.

คห อุปาทาเน. ปตฺตํ อคณฺหิ คณฺหาติ คณฺหิสฺสตีติ วา ปตฺตคฺคาโห. เอวํ รสฺมิคฺคาโห,[๔] รชฺชุคฺคาโห.

เว ตนฺตสนฺตาเน,[๕] ตนฺตํ อวายิ วายติ วายิสฺสตีติ วา ตนฺตวาโย.[๖] "เต อาวายา การิเต"ติ **อาย**าเทโส. วากฺเย ปเนตฺถ "เต อาวายา"ติ โยควิภาเคน **อาย**าเทโส. เอวํ ตุนฺนวาโย.

มา ปริมาเณ. ธญฺญํ อมินิ มินาติ มินิสฺสตีติ วา อตฺเถ **ณ**ปฺปจฺจเย กเต

---

๑ อธิกปาเุน ภวิตพฺพํ.
๒ ม.ม. ๑๓/๒๕๔/๒๒๙
๓ ขุ.อป. ๓๓/๒๗๙/๒๑๓
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๒๒๒/๕๖
๕ สี. ตนฺตุ สนฺตาเน
๖ วิ.มหาวิ. ๒/๖๔๑/๙๐

“ณมฺหี”ติ วตฺตเต.

๕๖๔. อาการนฺตานมาโย.[๑]

อาการนฺตานํ ธาตูนํ อนฺตสฺส **อาย**าเทโส โหติ **ณ**การานุพนฺเธ ปจฺจเย ปเร. สรโลปาทิ. ธญฺญมาโย. เอวํ ทานํ ททาตีติ ทานทาโย.

กมุ กนฺติมฺหิ. ธมฺมํ อกามยิ กามยติ กามยิสฺสตีติ วา ธมฺมกาโม[๒] ปุริโส, ธมฺมกามา กญฺญา, ธมฺมกามํ จิตฺตํ. เอวํ อตฺถกาโม, หิตกาโม,[๓] สุขกาโม,[๔] ธมฺมํ ปาเลตีติ ธมฺมปาโล[๕] อิจฺจาทิ.

ทมุ ทมเน. “อรึ อทมิ ทเมติ ทมิสฺสตี”ติ วิคฺคเห “ธาตุยา”ติ อธิกาโร, “กมฺมาทิมฺหี”ติ จ วตฺตเต.

๕๖๕. สญฺญายม นุ.[๖]

กมฺมูปปเท อาทิมฺหิ สติ, สญฺญายํ คมฺยมานายํ, ธาตุยา **อ**ปฺปจฺจโย โหติ อุปปทนฺเต **นุ**การาคโม จ. เอตฺถ จ “นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต”ติ สุตฺเต “ปทนฺเต”ติ วจนโต อุปปทนฺเตเยว **นุ**การาคโม โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ. “เตสุ วุทฺธี”ติอาทินา **อุ**การโลโป. อยํ ปน **นุว**าคโม สมาสํ กตฺวา อุปปทวิภตฺติโลเป กเตเยว โหตีติ เวทิตพฺพํ.

---

๑ กจฺ. ๕๙๓, โมคฺ. ๕/๙๑, นีติ. ๑๑๙๗　๒ ชา.อฏฺ. ๑๐/๑๔๕๗/๒๒๗
๓ ขุ.เปต. ๒๖/๒๐๔/๑๗๔　๔ ม.มู. ๑๒/๔๘๒/๔๒๙
๕ ชา.อฏฺ. ๑๐/๑๔๖๔/๒๓๐　๖ กจฺ. ๕๒๕, นีติ. ๑๑๐๗

๕๖๖. **นุ นิคฺคหีตํ ปทนฺเต.**[๑]

อุปปทภูตนามปทนฺเต วตฺตมาโน **นุ**การาคโม นิคฺคหีต-มาปชฺชเต. นิคฺคหีตสฺส วคฺคนฺตตฺตํ. เสสํ สมํ. วุทฺธาภาโวว วิเสโส. อรินฺทโม[๒] ราชา.

ตถา **ตร** ตรเณ. เวสฺสํ ตรตีติ เวสฺสนฺตโร,[๓] ตณฺหํ กโรติ หึสตีติ ตณฺหงฺกโร ภควา. เอวํ เมธงฺกโร, สรณงฺกโร, ทีปงฺกโร.

“อาทิมฺหิ, อ”อิติ จ วตฺตเต.

๕๖๗. **ปุเร ททา จ อึ.**[๔]

ปุรสทฺเท อาทิมฺหิ สติ “ทท ทาเน”อิจฺเจตาย ธาตุยา **อ**ปฺปจฺจโย โหติ, **ปุร**สทฺเท **อ**การสฺส **อิญฺ**จ โหติ. เอตฺถ จ “ตทนุปโรเธนา”ติ ปริภาสโต **ปุร**สทฺทนฺตสฺเสว **อึ** โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ. ณาทีนํ เตกาลิกตฺเตปิ อุปปทตฺถวิเสเสน อตีเตเยวายมปฺปจฺจโย โหตีติ ทฏฺฐพฺพํ. ปุเร ทานํ อททีติ ปุรินฺทโท[๕] สกฺโก. อิธาปิ วิภตฺติโลเป กเตเยว **อึ**อาเทโส.

“กมฺมาทิมฺหิ, อ”อิติ จ วตฺตเต

๕๖๘. **สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา.**[๖]

สพฺพโต ธาตุโต กมฺมาทิมฺหิ วา อกมฺมาทิมฺหิ วา สติ **อ-ณฺวุ-ตุ-อาวี**อิจฺเจเต จตฺตาโร ปจฺจยา โหนฺติ. **วา**คฺคหณํ “อกมฺมาทิมฺหิ

---

๑ กจฺ. ๕๓๗, นีติ. ๑๑๒๒
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๑๑/๒๗
๓ ขุ.จริยา. ๓๓/๗๗/๕๙๑
๔ กจฺ. ๕๒๖, นีติ. ๑๑๐๘
๕ สํ.ส. ๑๕/๒๕๘/๒๗๖
๖ กจฺ. ๕๒๗, โมคฺ. ๕/๓๓-๔,๔๔, นีติ. ๑๑๐๙

วา”ติ วิกปฺปนตฺถํ.

อปฺปจฺจเย ตาว **ธร** ธารเณ. ธมฺมํ อธริ ธรติ ธริสฺสตีติ วา ธมฺมธโร.[๑] เอวํ วินยธโร.[๒] ตถา ตํ กโรตีติ ตกฺกโร. ทฺวิตฺตํ. เอวํ หิตกโร, ทิวสกโร, ทินกโร, ทิวากโร, นิสากโร, ธนุํ คณฺหาตีติ ธนุคฺคโห.[๓] เอวํ กฏคฺคโห.[๔] สพฺพกามํ ททาตีติ สพฺพกามทโท, สพฺพทโท.[๕]

อาโต ปน อนฺนํ อทาสิ ททาติ ททิสฺสตีติ อนฺนโท.[๖] เอวํ ธนโท, สจฺจํ สนฺทหตีติ สจฺจสนฺโธ.[๗] **ปา** ปาเน. มชฺชํ ปิวตีติ มชฺชโป. **ตา** ปาลเน. ควํ สทฺทํ ตายตีติ โคตฺตํ.[๘] เอวํ กตฺตริ.

อกมฺมาทิมฺหิ ปน “ยสฺมาทเปตี”ติ สุตฺเต **ภย**คฺคหเณน เสสสาธเนปิ **อ**ปฺปจฺจโย.

นี ปาปเณ, **วิ**ปุพฺโพ. วิเนสิ วิเนติ วิเนสฺสติ เอเตน เอตฺถาติ วา วินโย.[๙] “อญฺเญสุ จา”ติ วุทฺธิ **อยา**เทโส จ. นยนํ นโย. **สิ** เสวายํ. **นิ**ปุพฺโพ. นิสฺสียิตฺถ นิสฺสียติ นิสฺสียิสฺสตีติ วา นิสฺสโย. **สิ** สเย. อนุสยิ อนุเสติ อนุเสสฺสตีติ วา อนุสโย.[๑๐]

อิ คติมฺหิ, **ปติ**ปุพฺโพ. ปฏิจฺจ เอตสฺมา ผลเมตีติ ปจฺจโย,[๑๑]

---

๑ วิ.มหา. ๔/๑๖๓/๑๖๙

๒ วิ.มหา. ๔/๑๖๓/๑๖๙

๓ ม.มู. ๑๒/๑๖๑/๑๒๕

๔ ม.ม. ๑๓/๙๖/๗๓

๕ สํ.ส. ๑๕/๔๒/๓๖

๖ สํ.ส. ๑๕/๔๒/๓๖

๗ ที.สี. ๙/๙/๔

๘ ที.สี. ๙/๒๖๗/๙๒

๙ ที.มหา. ๑๐/๑๘๘/๑๐๙

๑๐ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๓๙๐/๓๑๑

๑๑ อภิ.วิ.อฏฺ. ๒/๒๒๙/๑๘๗

สมุทโย.[๑] **จิ** จเย. วินิจฺฉียเต อเนน วินิจฺฉยนํ วา วินิจฺฉโย.[๒] อุจฺจยนํ อุจฺจโย, สญฺจโย, ธมฺมํ วิจินาตีติ ธมฺมวิจโย. **ขี** ขเย. ขยนํ ขโย.[๓] **ชิ** ชเย. วิชยนํ วิชโย, ชโย. **กี** ทพฺพวินิมเย. วิกฺกยนํ วิกฺกโย,[๔] กโย. **ลี** สิเลสเน. อลฺลียติ เอตฺถาติ อาลโย,[๕] ลโย. เอวํ อิวณฺณนฺตโต.

อาสุณนฺตีติ อสฺสวา. **อวา**เทโส. ปฏิสฺสวนํ ปฏิสฺสโว. **สุ** คติมฺหิ. อาภวคฺคา สวนฺตีติ อาสวา.[๖] **รุ** สทฺเท. รวตีติ รโว. ภวตีติ ภโว. ปภวติ เอตสฺมาติ ปภโว.[๗] **ลู** เฉทเน. ลวนํ ลโว. เอวํ อุวณฺณนฺตโต.

นิคฺคณฺหาติ นิคฺคหณํ วา นิคฺคโห, ปคฺคโห. สงฺคณฺหาติ เตน สงฺคหณํ วา สงฺคโห.[๘] **วร** วรเณ. สํวรณํ สํวโร. **ทร** อาทเร. อาทรณํ อาทโร. อาคจฺฉติ อาคมนนฺติ วา อาคโม,[๙] อาคมียนฺติ เอตฺถ เอเตน วา อตฺถาติ อาคโม ปริยตฺติ, สปฺปตีติ สปฺโป, ทิพฺพตีติ เทโว. **กมุ** ปทวิกฺเขเป. ปกฺกมนํ ปกฺกมตีติ วา ปกฺกโม. เอวํ วิกฺกโม.

จร จรเณ. วเน จรตีติ วนจโร, กาโม อวจรติ เอตฺถาติ กามาวจโร โลโก, กามาวจรา สญฺญา, กามาวจรํ[๑๐] จิตฺตํ. คาโว จรนฺติ เอตฺถาติ โคจโร.[๑๑] ฉฏฺฐีตปฺปุริโส.

---

๑ ขุ.อุ. ๒๕/๑/๙๓
๒ องฺ.นวก. ๒๓/๒๓/๓๒๘
๓ สํ.นิ.อฏฺ. ๒/๒๓/๖๐
๔ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๒๐/๙๗
๕ ม.มู. ๑๒/๓๐๖/๒๗๐
๖ อภิ.อฏฺ. ๑/๑๔/๙๕
๗ ขุ.เถรี. ๒๖/๕๒๓/๔๙๑
๘ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๖๗๓๘
๙ ที.สี. ๙/๑๖๖/๕๒
๑๐ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๐๘
๑๑ ขุ.ธ. ๒๕/๙๒/๓๓

ปาเทน ปิวตีติ ปาทโป.[๑] เอวํ กจฺฉโป.[๒] ตติยาตปฺปุริโส.

รุห ชนเน. สิรสฺมึ รุหตีติ สิโรรุโห, คุหายํ สยตีติ คุหาสยํ[๓] จิตฺตํ, เอวํ กุจฺฉิสยา วาตา.[๔] **ฐา** คตินิวตฺติมฺหิ. ปพฺพเต อฏฺฐาสิ ติฏฺฐติ ฐสฺสตีติ วา ปพฺพตฏฺโฐ ปุริโส, ปพฺพตฏฺฐา นที, ปพฺพตฏฺฐํ โอสธํ. เอวํ ถลฏฺฐํ, ชลฏฺฐํ. สตฺตมีตปฺปุริโส.

๕๖๙. **คหสฺสุปธสฺเส วา.**[๕]

คหอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส อุปธสฺส **เอ**ตฺตํ โหติ วา. **อุปธา**ติ อนฺตกฺขรโต ปุพฺพกฺขรสฺส ปรสมญฺญา.[๖] คยฺหตีติ เคหํ คหํ วา.

ณฺวุปฺปจฺจเย รถํ กโรตีติ อตฺเถ **ณฺวุ**ปฺปจฺจโย. โส จ "อณฺเณ กิตฺ"ติ กิตฺสญฺญตฺตา "กตฺตริ กิตฺ"ติ กตฺตริเยว ภวติ. ตโต การิต-พฺยปเทส**ณ**โลปวุทฺธิโย.

๕๗๐. **อนกา ยุณฺวูนํ.**[๗]

ยุ-ณฺวุอิจฺเจเตสํ ปจฺจยานํ **อน-อก**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺตีติ **อก**าเทโส. เสสํ **กุมฺภการ**สทฺทสมํ. รถการโก. ตถา อนฺนํ ททาตีติ อนฺนทายโก. "อาการนฺตานมาโย"ติ **อาย**าเทโส. "อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย"ติ **อา**ปจฺจโย. "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา **อ**การสฺส **อิ**กาโร.[๘]

---

๑ ขุ.เปต. ๒๖/๖๖๘/๒๓๙
๒ ม.อุ. ๑๔/๒๕๒/๒๒๐
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๓๗/๒๒
๔ ม.มู. ๑๒/๓๐๕/๒๖๗
๕ กจฺ. ๖๒๙, นีติ. ๑๒๓๘
๖ ปาณินีย. ๑/๑/๖๕, กาตนฺต. ๒/๑๑
๗ กจฺ. ๖๒๒, นีติ. ๑๒๒๘
๘ โมคฺ. ๔/๑๔๒

อนฺนทายิกา กญฺญา, อนฺนทายกํ กุลํ. โลกํ เนตีติ โลกนายโก,[๑] วิเนติ สตฺเตติ วินายโก.[๒] "เต อาวายา การิเต"ติ **อาย**าเทโส.

อกมฺมูปปเท กโรตีติ การโก, การิกา, การกํ. ททาตีติ ทายโก,[๓] ทายิกา, ทายกํ. เนตีติ นายโก, นายิกา, นายกํ. ภควโต โอวาทานุสาสนึ อสุณิ สุณาติ สุณิสฺสตีติ วา สาวโก,[๔] สาวิกา. **อาว**าเทโส. ลุนาตีติ ลาวโก. **ปุ** ปวเน. ปุนาตีติ ปาวโก, ภวตีติ ภาวโก, อุปาสตีติ อุปาสโก,[๕] อุปาสิกา. คณฺหาตีติ คาหโก.

ปจตีติ ปาจโก. อยชิ ยชติ ยชิสฺสตีติ วา ยาชโก. เอตฺถ หิ "กคา จชานนฺ"ติ **จชา**นํ **กค**ตฺเต สมฺปตฺเต

๕๗๑. **น กคตฺตํ จชา ณฺวุมฺหิ.**[๖]

ธาตฺวนฺตภูตา **จ**การ**ช**การา **ก**การ**ค**การตฺตํ นาปชฺชนฺเต **ณฺวุ**ปฺปจฺจเย ปเรติ ปฏิสิทฺธตฺตา น ภวติ.

ชน ชนเน. ชเนตีติ ชนโก, ชนิกา. "ฆฏาทีนํ วา"ติ เอตฺถ **วา**คฺคหเณน วุทฺธิ น โหติ. เอวํ ขนตีติ ขนโก, สเมตีติ สมโก, คเมตีติ คมโก, ทเมตีติ ทมโก, อหนิ หนฺติ หนิสฺสตีติ วา วธโก. "วโธ วา สพฺพตฺถา"ติ **หน**สฺส **วธ**าเทโส. หนฺตีติ ฆาตโก, "หนสฺส ฆาโต"ติ ณฺวุมฺหิ **ฆาต**าเทโส. คาโว หนตีติ โคฆาตโก,[๗] รุนฺธตีติ

---

๑ ขุ.อป. ๓๓/๑/๑๐๒
๒ ขุ.อป. ๓๓/๕/๒๒๔
๓ ที.สี. ๙/๓๔๐/๑๓๗
๔ ขุ.อิติ. ๒๕/๘๔/๓๐๑
๕ ที.มหา. ๑๐/๑๕๖/๘๓
๖ กจฺ. ๖๑๘, นีติ. ๑๒๒๔
๗ ที.มหา. ๑๐/๓๗๘/๒๕๑

รุนฺธโก. นิคฺคหีตาคโม. สํโยคนฺตตฺตา น วุทฺธิ โหติ.[๑] เอวํ ภุญฺชตีติ ภุญฺชโก, กิณาตีติ กายโก, ปาเลตีติ ปาลโก, ปูเชตีติ ปูชโก.

๕๗๒. **นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จ.**[๒]

นุทาทีหิ ธาตูหิ สการิเตหิ จ ธาตูหิ ปเรสํ **ยุ-ณฺวุ**ปจฺจยานํ ยถากฺกมํ **อน-อานน-อก-อานนก**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ.

เอตฺถ หิ

สการิเตหิ ยุณฺวูนํ   การิยสฺส วิธานโต
กิจฺจกิตฺสมฺภโว ธาตุปฺ-   ปจฺจเยหิปิ เวทิโย.

นุท เขเป, **ป**ปุพฺโพ. ปนุทิ ปนุทติ ปนุทิสฺสตีติ วา อตฺเถ **ณฺวุ**ปฺปจฺจโย. ตสฺสิมินา **อก**าเทโส. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา นุทิสฺส ทีโฆ.[๓] ปนูทโก.

สูท ปคฺฆรเณ. สูทตีติ สูทโก. **ญา** อวโพธเน. อญฺญาสิ ชานาติ ชานิสฺสตีติ วา อตฺเถ **ณฺวุ**ปฺปจฺจโย. ตสฺสาเนน **อานนก**าเทโส. "ญาสฺส ชาชํนา"ติ **ชา**เทโส. สรโลปาทิ. ชานนโก.

สการิเตหิ ปน **อาณ** เปสเน. อาณาเปสิ อาณาเปติ อาณาเปสฺสตีติ วา อตฺเถ "สพฺพโต ณฺวุตฺวาวี วา"ติ **ณฺวุ**ปฺปจฺจโย. ตสฺสิมินา **อก**าเทโส. สรโลปาทิ. อาณาปโก, สญฺญาเปตีติ

---

๑ โมค. ๕/๙๓   ๒ กจฺ. ๖๔๑, นีติ. ๑๒๖๘
๓ โมค. ๕/๘๗

สญฺญาปโก, สญฺชานนโก. เอตฺถ **อานนก**าเทโส. “กฺวจิ ธาตู”ติ-อาทินา การิตโลโป. ตถา ทาเปตีติ ทาปโก, “อนกา ยุณฺวูนนฺ”ติ **อก**าเทโส. ปติฏฺฐาเปตีติ ปติฏฺฐาปโก, นิพฺพานํ สมฺปาเปตีติ นิพฺพานสมฺปาปโก, การาเปตีติ การาปโก, การาปิกา อิจฺจาทิ.

ตุปฺปจฺจเย อกาสิ กโรติ กริสฺสตีติ วา อตฺเถ “สพฺพโต-ณฺวุตฺวาวี วา”ติ **ตุ**ปฺปจฺจโย. โส จ กิตฺสญฺญตฺตา **ณฺวุ**ปฺปจฺจโย วิย สพฺพตฺถ กตฺตริเยว ภวติ.

“อนฺตสฺสา”ติ วตฺตเต.

๕๗๓. กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมึ.[๑]

กรอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส อนฺตสฺส **ร**การสฺส **ต**การตฺตํ โหติ ตุปฺปจฺจเย ปเร. **จ**สทฺเทน **ภรา**ทีนญฺจ. ตโต นามมิว กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. “สตฺถุปิตาทีนมา สิสฺมึ สิโลโป จา”ติ อาตฺตํ **สิ**โลโป. ตสฺส กตฺตา ตกฺกตฺตา. ฉฏฺฐีสมาโส. ตถา ภรตีติ ภตฺตา.

หร หรเณ. หรตีติ หตฺตา, ภินฺทตีติ เภตฺตา เภทิตา วา, ฉินฺทตีติ เฉตฺตา, ททาตีติ ทาตา, โภชนสฺส ทาตา โภชนทาตา, สนฺทหตีติ สนฺธาตา, อวจิ วจติ วกฺขตีติ วา วตฺตา. “ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จา”ติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ. ภุญฺชตีติ โภตฺตา, อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสฺสตีติ วา พุชฺฌิตา. **ย**กา**ริ**การาคมา. ชานาตีติ ญาตา, ชินาตีติ เชตา, สุณาตีติ โสตา, คณฺหาตีติ คเหตา, ภวตีติ ภวิตา,

---

๑ กจฺ. ๖๑๙, นีติ. ๑๒๒๕

สรตีติ สริตา, คจฺฉตีติ คนฺตา. “คมขนหนาทีนํ ตุํตพฺพาทีสุ น” อิติ ธาตฺวนฺตสฺส **น**ตฺตํ. เอวํ ขนตีติ ขนฺตา, หนตีติ หนฺตา, มญฺญตีติ มนฺตา, ปาเลตีติ ปาเลตา, ปาลยิตา.

การิเต ภาเวตีติ ภาเวตา ภาวยิตา. เอวํ สาเรตา สารยิตา, ทาเปตา ทาปยิตา, หาเปตา หาปยิตา, นิโรเธตา นิโรธยิตา, โพเธตา โพธยิตา, ญาเปตา ญาปยิตา, สาเวตา สาวยิตา, คาเหตา คาหยิตา, กาเรตา การยิตา, การาเปตา การาปยิตา อิจฺจาทิ.

อาวีปจฺจเย **ทิส** เปกฺขเน. ภยํ อปสฺสิ ปสฺสติ ปสฺสิสฺสตีติ วา อตฺเถ **อาวี**ปจฺจโย. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **ทิส**สฺส **ทสฺส**าเทโส. ภยทสฺสาวี, ภยทสฺสาวิโน อิจฺจาทิ ทณฺฑีว เนยฺยํ. อิตฺถิยํ ภยทสฺสาวินี. นปุํสเก ภยทสฺสาวิ จิตฺตํ.

สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ. สเทวกํ โลกํ ทิฏฺฐธมฺมิกาทิวเสน สาสตีติ อตฺเถ

๕๗๔. สาสาทีหิ รตฺถุ.[๑]

สาสอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **รตฺถุ**ปฺปจฺจโย โหติ.

“รมฺหิ รนฺโต ราทิ โน”ติ **รา**ทิโลโป, สรโลปาทิ. นามพฺยปเทโส. **สฺย**าทฺยุปฺปตฺติ. **อา**ตฺตํ. **สิ**โลโป. สตฺถา[๒] สตฺถาโร.

ปา รกฺขเณ. ปุตฺตํ ปาตีติ อตฺเถ

---

๑ กจฺ. ๕๖๖, นีติ. ๑๑๕๙　　　๒ ที.มหา. ๑๐/๑๕๕/๘๒

๕๗๕. **ปาทิโต ริตุ.**[๑]

ปาอิจฺเจวมาทิโต ธาตุคฺคณโต **ริตุ**ปฺปจฺจโย โหติ, **รา**ทิโลปาทิ. ปิตา.[๒] **ธร** ธารเณ. มาตาปิตูหิ ธรียตีติ ธีตา. “กฺวจิ ธาตู”ติ-อาทินา **อิ**การสฺส ทีโฆ.

มาน ปูชายํ. ธมฺเมน ปุตฺตํ มาเนตีติ อตฺเถ

๕๗๖. **มานาทีหิ ราตุ.**[๓]

มาน-ภาสอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ราตุ**ปฺปจฺจโย โหติ. **รา**ทิโลโป. มาตา. **ภาส** วิยตฺติยํ วาจายํ. ปุพฺเพ ภาสตีติ ภาตา อิจฺจาทิ.

วิส ปเวสเน, **ป**ปุพฺโพ. ปาวิสิ ปวิสติ ปวิสิสฺสตีติ วา อตฺเถ

๕๗๗. **วิสรุชปทาทิโต ณ.**[๔]

วิส-รุช-ปทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปโร **ณ**ปฺปจฺจโย โหตีติ **ณ**ปฺปจฺจโย. โส จ กิตฺสญฺญตฺตา กตฺตริ ภวติ. การิตพฺยปเทส-**ณ**โลปวุทฺธิโย. ปเวโส.

ตถา **รุช** โรเค. อรุชิ รุชติ รุชิสฺสตีติ วา โรโค. “กคา จชานนฺ”ติ **ช**การสฺส **ค**กาโร. อุปฺปชฺชตีติ อุปฺปาโท. **ผุส** ผุสเน. อผุสิ ผุสติ ผุสิสฺสติ ผุสนฺติ วา เตน สมฺปยุตฺตาติ ผสฺโส. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **ผุส**สฺส **ผสฺโส.** สํโยคนฺตตฺตา น วุทฺธิ. ภวตีติ

---

๑ กจฺ. ๕๖๗, นีติ. ๑๑๖๐
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๒๓/๔
๓ กจฺ. ๕๖๘, นีติ. ๑๑๖๑
๔ กจฺ. ๕๒๘, โมคฺ. ๕/๔๔, นีติ. ๑๑๑๐

ภาโว. **อุจ** สมวาเย. อุจตีติ โอโก. **จ**การสฺส **ก**กาโร. **อย** คติมฺหิ. อยิ อยติ อยิสฺสติ อยติ วา อิโตติ อาโย. **พุธ** อวคมเน. สมฺมา พุชฺฌตีติ สมฺโพโธ, อาหรตีติ อาหาโร, อุปหนตีติ อุปฆาโต. “หนสฺส ฆาโต”ติ **ฆาต**าเทโส.

รนฺช ราเค. รนฺชตีติ อตฺเถ **ณ**ปฺปจฺจโย.

๕๗๘. นิคฺคหีต[๑] สํโยคาทิ โน.[๒]

สํโยคสฺมึ อาทิภูโต **น**กาโร นิคฺคหีตมาปชฺชเต. นิคฺคหีตสฺส วคฺคนฺตตฺตํ. **ช**การสฺส **ค**ตฺตํ. รงฺโค.

๕๗๙. ณมฺหิ รนฺชสฺส โช ภาวกรเณสุ.[๓]

รนฺชอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส อนฺตภูตสฺส **นฺช**สฺส **ช**การาเทโส โหติ ภาวกรณอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ วิหิเต **ณ**การวติปฺปจฺจเย ปเร.

เอตฺถ หิ

ณมฺหิ รนฺชสฺส กรเณ   ชาเทสสฺส วิธานโต
อกตฺตริปิ วิญฺเญยฺโย   การเก ณสฺส สมฺภโวติ.

รนฺชนฺติ อเนนาติ ราโค, รญฺชียติ อเนนาติ วา ราโค.[๔] สยํ รญฺชตีติปิ ราโค. “ณมฺหิ รนฺชสฺส โช”ติ โยควิภาเคน **ช**กาโร. ปชฺชเต อเนนาติ ปาโท. ปตุชฺชเต อเนนาติ ปโตโท, ชียติ[๕] อเนนาติ ชาโร.[๖]

---

๑ สี. นิคฺคหีตํ
๒ กจฺ. ๖๐๗, นีติ. ๑๒๑๒
๓ กจฺ. ๕๙๐, นีติ. ๑๑๙๔
๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๐๖๕/๔๒๑
๕ ก. ชรียติ
๖ วิ.อฏฺ. ๒/๓๐๑/๔๕

เอวํ ทาโร. ตถา กมฺมาทีสุ, ภุชฺชตีติ โภโค.[๑] เอวํ ภาโค, ภาโร, ลพฺภตีติ ลาโภ,[๒] โวหรียตีติ โวหาโร,[๓] ทียตีติ ทาโย,[๔] วิหญฺญติ เอตสฺมาติ วิฆาโต, วิหรนฺติ เอตฺถาติ วิหาโร,[๕] อารมนฺติ เอตสฺมินฺติ อาราโม.[๖] เอวํ ปปาโต อิจฺจาทิ.

"ณ"อิติ วตฺตเต.

๕๘๐. ภาเว จ.[๗]

ภาวตฺเถ ภาวาภิเธยฺเย[๘] ธาตูหิ **ณ**ปฺปจฺจโย โหติ. ภูยเต ภวนํ วา ภาโว, ปจฺจเต ปจนํ วา ปาโก. "กคา จชานนฺ"ติ **ก**าเทโส.

สิจ ปคฺฆรเณ. เสจนํ เสโก. **สุจ** โสเก. โสจนํ โสโก.[๙] **จช** หานิมฺหิ. อจชฺชิตฺถ จชฺชเต จชฺชิสฺสเต จชนํ วา จาโค.[๑๐] **ยช** เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ. อิชฺชิตฺถ อิชฺชเต อิชฺชิสฺสเต ยชนํ วา ยาโค, ยุญฺชนํ โยโค. **ภช** เสวายํ. อภชฺชิตฺถ ภชฺชเต ภชฺชิสฺสเต ภชนํ วา ภาโค, อรชฺชิตฺถ รชฺชเต รชฺชิสฺสเต รชนํ วา ราโค. **ช**สฺส **ค**กาโร.

ทห ภสฺมีกรเณ. ปริฑยฺหิตฺถ ปริฑยฺหติ ปริฑยฺหิสฺสติ ปริฑยฺหนํ วาติ อตฺเถ **ณ**ปฺปจฺจโย.

"ณมฺหิ, วา"ติ จ วตฺตเต.

---

๑ ขุ.อป. ๓๒/๙/๑๘๗
๒ ที.มหา. ๑๐/๑๐๓/๕๒
๓ ขุ.ชา. ๒๘/๕๙/๓๑
๔ วิ.อฏฺ. ๓/๒๘๓/๓๑๗
๕ ขุ.ชา. ๒๘/๒๖๐/๑๕๑
๖ ที.มหา. ๑๐/๑๖๑/๘๗
๗ กจฺ. ๕๒๙, โมคฺ. ๕/๔๔, นีติ. ๑๑๑๑
๘ สี. ภาวตฺเถ จาภิเธยฺย
๙ ที.มหา. ๑๐/๓๙๑/๒๖๐
๑๐ ที.มหา. ๑๐/๔๐๑/๒๖๔

๕๘๑. ทหสฺส โท ฬํ.[๑]

ทหอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ท**กาโร **ฬ**ตฺตมาปชฺชเต ณปฺปจฺจเย ปเร วา. ปริฬาโห ปริทาโห. **ภนฺช** อวมทฺทเน. ภญฺชนํ ภงฺโค. **สนฺช** สงฺเค. สญฺชนํ สงฺโค.[๒] **น**สฺส นิคฺคหีตํ.

ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กรียติ สงฺขรียติ เตน วาติ อตฺเถ วิสรุช-ปทาทินา, สงฺขรณนฺติ อตฺเถ "ภาเว จา"ติ วา **ณ**ปฺปจฺจโย.

"ณมฺหี"ติ วตฺตเต.

๕๘๒. ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปฺปจฺจเยสุ จ.[๓]

ปุร-สํ-อุป-ปริอิจฺเจเตหิ ปรสฺส กโรติสฺส ธาตุสฺส **ข-ขร**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา **ต**ปฺปจฺจเย **ณ**ปฺปจฺจเย จ ปเร. "ตปฺปจฺจเยสู"ติ พหุวจนนิทฺเทเสน **ตุํ-ตฺวา**ทีสุปิ. ธาตฺวาเทสสฺสาปิ ฐาโนปจาเรน ธาตุโวหารโต "อสํโยคนฺตสฺส วุทฺธิ การิเต"ติ วุทฺธิ. สงฺขาโร.[๔] เอวํ ปริกฺขาโร,[๕] ปุเรกฺขาโร.

วาติ กึ. อุปกาโร.

ลุภ คิทฺธิมฺหิ. ลุพฺภนฺติ เตน สยํ วา ลุพฺภติ ลุพฺภนมตฺตเมว วา ตนฺติ โลโภ.[๖] **ทุส** อปฺปีติมฺหิ. ทุสฺสนฺติ เตน สยํ วา ทุสฺสติ

---

๑ กจฺ. ๖๑๔, โมคฺ. ๕/๑๒๗, นีติ. ๑๒๑๙

๒ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๐๖๕/๔๒๑

๓ กจฺ. ๕๙๔, โมคฺ. ๕/๑๓๓-๕, นีติ. ๑๑๙๘

๔ ม.มู. ๑๒/๑๐๔/๗๖

๕ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๖๗/๓๙

๖ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๔๔๑/๓๑๘

ทุสฺสนมตฺตเมว วา ตนฺติ โทโส.[๑] **มุห** เวจิตฺเต. มุยฺหนฺติ เตน สยํ วา มุยฺหติ มุยฺหนมตฺตเมว วา ตนฺติ โมโห[๒] อิจฺจาทิ กตฺตุกรณ-ภาเวสุ ยถารหํ โยเชตพฺพํ.

คห อุปาทาเน. คยฺหตีติ อตฺเถ วิสรุชปทาทินา กมฺมนิ **ณ**ปฺปจฺจโย.

๕๘๓. **คหสฺส ฆร เณ วา.**[๓]

คหอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ฆร**าเทโส โหติ วา **ณ**ปฺปจฺจเย ปเร. สรโลปาทิ. ฆรํ, ฆรานิ.

วาติ กึ. คณฺหาติ คหณํ วา คาโห.

สมฺภวตีติ อตฺเถ

๕๘๔. **กฺวิ จ.**[๔]

สพฺพธาตูหิ **กฺวิ**ปจฺจโย โหติ. โส จ กิตฺสญฺญตฺตา กตฺตริ ภวติ.

๕๘๕. **กฺวิโลโป จ.**[๕]

กฺวิโน สพฺพสฺส โลโป โหติ. กิตนฺตตฺตา นามมิว กตฺวา **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. **สิ**โลโป. สมฺภู. เอวํ วิภวตีติ วิภู, อภิภู, สยมฺภู.

---

๑ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๔๔๑/๓๑๘

๒ อภิ.สงฺ. ๓๔/๑๔๔๑/๓๑๘

๓ กจฺ. ๖๑๓, นีติ. ๑๒๑๘

๔ กจฺ. ๕๓๐, โมคฺ. ๕/๔๗, นีติ. ๑๑๑๒

๕ กจฺ. ๖๓๙, โมคฺ. ๕/๑๕๙, นีติ. ๑๒๖๖

ตถา **ธู** กมฺปเน. สนฺธุนาตีติ สนฺธู. **ภา** ทิตฺติมฺหิ. วิภาตีติ วิภา, ปภาตีติ ปภา, สห สงฺคมฺม วา ภนฺติ ภาสนฺติ วา เอตฺถาติ สภา.[๑] **สห**สฺส **ส**าเทโส นิคฺคหีตโลโป จ.

ภุเชน คจฺฉตีติ อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย.

๕๘๖. ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหิ.[๒]

ธาตฺวนฺตสฺส พฺยญฺชนสฺส โลโป โหติ **กฺวิ**ปฺปจฺจเย ปเร. **กฺวิ**โลโป. ภุชโค.[๓] เอวํ อุรสา คจฺฉตีติ อุรโค, ตุรํ สีฆํ ตุริตตุริโต คจฺฉตีติ ตุรโค, เข[๔] คจฺฉตีติ ขโค, วิหายเส คจฺฉตีติ วิหโค.[๕] **วิหา**เทโส. น คจฺฉตีติ อโค, นโค.[๖]

ขนุ อวทารเณ, **สํ**ปุพฺโพ. สงฺขนิ สงฺขนติ สงฺขนิสฺสตีติ วา สงฺโข. **รมุ** กีฬายํ. กุญฺเช รมตีติ กุญฺชโร. **ชน** ชนเน. กมฺมโต ชาโตติ อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย. ธาตฺวนฺตสฺส โลปาทิ ปุริมสมํ. ปญฺจมีตปฺปุริโสว วิเสโส. กมฺมโช วิปาโก, กมฺมชา ปฏิสนฺธิ, กมฺมชํ[๗] รูปํ. เอวํ จิตฺตชํ, อุตุชํ, อาหารชํ, อตฺตโช ปุตฺโต, วาริมฺหิ ชาโต วาริโช.[๘] เอวํ ถลโช, ปงฺกชํ, ชลชํ, อณฺฑชํ, สิรชํ.[๙] สตฺตมีสมาโส. ทฺวิกฺขตฺตุํ ชาโต ทฺวิโช, ปจฺฉา ชาโต อนุโช อิจฺจาทิ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๖๕/๑๖
๒ กจฺ. ๖๑๕, โมคฺ. ๕/๙๔, นีติ. ๑๒๒๐
๓ ขุ.มหา. ๒๙/๓/๘
๔ สี.,ก. เขน
๕ สี. วิหายสา
๖ โมคฺ. ๓/๗๗
๗ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๓๕๙/๓๓๗
๘ ขุ.ชา. ๒๗/๕๑/๘๑
๙ สี. สรสิชํ

วิท ญาเณ. โลกํ อเวทีติ อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย.

“กฺวิมฺหี”ติ วตฺตเต.

๕๘๗. วิทนฺเต อู.[๑]

วิทธาตุโน อนฺเต **อู**การาคโม โหติ กฺวิมฺหิ. **กฺวิ**โลโป. โลกวิทู.[๒]

ทิส เปกฺขเณ. อิมมิว นํ อปสฺสิ ปสฺสติ ปสฺสิสฺสตีติ อยมิว ทิสฺสตีติ วา อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย.

“ธาตฺวนฺตสฺส โลโป กฺวิมฺหี”ติ ธาตฺวนฺตโลเป สมฺปตฺเต

๕๘๘. อิยตมกิเอสานมนฺตสฺสโร ทีฆํ กฺวจิ ทิสสฺส คุณํ โท รํ สกฺขี จ.[๓]

อิม-ย-ต-อมฺห-กึ-เอต-สมานอิจฺเจเตสํ สพฺพนามานํ อุปมา-นุปปทภาเวน **ทิส**สฺส ธาตุสฺส คุณภูตานํ อนฺโต สโร กฺวจิ ทีฆมาปชฺชเต, **ทิส**อิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส อนฺตสฺส **ส-กฺข-อี**อิจฺเจเต อาเทสา จ โหนฺติ, **ทิส**สฺส **ท**กาโร **ร**การมาปชฺชเตติ กฺวิมฺหิ ธาตฺวนฺตสฺส **ส**สทฺทาเทสํ กตฺวา **กฺวิ**โลปาทิมฺหิ จ กเต, **อิ**อิติ นิปาตเนน **อิม**สทฺทสฺสิกาเร ตสฺสิมินา ทีเฆ จ กเต, **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ.

อีทิโส[๔] ปุริโส, อีทิสา กญฺญา อีทิสี วา, อีทิสํ จิตฺตํ. ตถา

---

๑ กจฺ. ๖๑๖, โมคฺ. ๕/๓๘, นีติ. ๑๒๒๒ ๒ ที.สี. ๙/๑๕๗/๔๙

๓ กจฺ. ๖๔๒, โมคฺ. ๓/๘๕-๗,๙๐, ๕/๔๓,๑๒๕, นีติ. ๑๒๖๙

๔ ม.มู. ๑๒/๕๑๓/๔๕๖

ยมิว นํ ปสฺสติ โย วิย ทิสฺสตีติ วา ยาทิโส,[๑] ยาทิสา ยาทิสี, ยาทิสํ. ตมิว นํ ปสฺสติ โส วิย ทิสฺสตีติ วา ตาทิโส, ตาทิสา ตาทิสี, ตาทิสํ. มมิว นํ ปสฺสติ อหํ วิย โส ทิสฺสตีติ วา มาทิโส, มาทิสา มาทิสี, มาทิสํ.[๒] **ม**อิติ นิปาตเนน **อมฺห**สทฺทสฺส **ม**สทฺทาเทโส. กิมิว นํ ปสฺสติ โก วิย ทิสฺสตีติ วา กีทิโส, กีทิสา กีทิสี, กีทิสํ. เอตมิว นํ ปสฺสติ เอโส วิย ทิสฺสตีติ วา เอทิโส เอตาทิโส วา, เอทิสา เอทิสี, เอทิสํ. **เอ**อิติ นิปาตเนน **เอต**สทฺทสฺส **เอ**กาโร. สมานํ กตฺวา นํ ปสฺสติ สมาโน วิย ทิสฺสตีติ สาทิโส สทิโส. **ส**อิติ นิปาตเนน **สมาน**สฺส **สา**เทโส. ตทนฺตสฺส วา ทีโฆ, สาทิสา สาทิสี สทิสา สทิสี, สาทิสํ สทิสํ.

ทการสฺส **ร**การาเทเส ปน อีริโส, ยาริโส, ตาริโส, มาริโส, กีริโส, เอริโส, สาริโส, สริโส. **กฺข**าเทโส อีทิกฺโข, ยาทิกฺโข, ตาทิกฺโข, มาทิกฺโข, กีทิกฺโข, เอทิกฺโข, สาทิกฺโข, สทิกฺโข. **ร**การาเทเส สาริกฺโข, สริกฺโข. **อี**การาเทเส อีที, ยาที, ตาที,[๓] มาที, กีที, เอที, สาที.

จสทฺเทน **ตุมฺห**าทิอุปปเทปิ. ตุมฺเห วิย ทิสฺสตีติ ตุมฺหาทิโส, ตุมฺหาทิสี.[๔] ขนฺธา วิย ทิสฺสนฺตีติ ขนฺธาทิสา อิจฺจาทิ.

ธร ธารเณ. อปาเยสฺวปตมาเน อธิคตมคฺคาทิเก สตฺเต ธาเรติ, ธรนฺติ เตนาติ วา, สลกฺขณํ ธาเรติ วา, ปจฺจเยหิ ธรียติ วาติ อตฺเถ

---

๑ ม.มู. ๑๒/๒๗๗/๒๓๙
๒ วิ.มหาวิ. ๑/๒๙๑/๒๒๓
๓ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๔/๓๐
๔ โมคฺ. ๓/๘๘

๕๘๙. ธราทีหิ รมฺโม.[๑]

ธรอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **รมฺม**ปฺปจฺจโย โหติ.

โส จ

กมฺมคฺคหณโต ภาว- กมฺเมสูเตตฺถ เวทิโย
อกตฺตริปิ โหตีติ การเก รมฺมปจฺจโย.

ราทิโลโป. ธมฺโม.[๒] เอวํ กรียตีติ กมฺมํ. **วร** วรเณ. วมฺมํ.

สํส ปสํสเน, **ป**ปุพฺโพ. **ปิย**อิจฺจุปปทํ. ปิยํ ปสํสิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา, ปิยปฺปสํสนสีโล ปิยปฺปสํสนธมฺโม ปิยปฺปสํสเน สาธุการีติ วา อตฺเถ

๕๙๐. ตสฺสีลาทีสุ ณีตฺวาวี จ.[๓]

สีลํ ปกติ. ตสฺสีล-ตทฺธมฺม-ตสฺสาธุการีสฺวตฺเถสุ คมฺยมาเนสุ สพฺพธาตูหิ **ณี-ตุ-อาวี**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺตีติ กตฺตริ **ณี**ปจฺจโย. สํโยคนฺตตฺตา น วุทฺธิ. เสสํ เนยฺยํ.

ปิยปสํสี ราชา. อถ วา ปิยํ ปสํสิ ปสํสติ ปสํสิสฺสติ วา สีเลน วา ธมฺเมน วา สาธุ วาติ ปิยปสํสี, ปิยปสํสินี, ปิยปสํสิ กุลํ. พฺรหฺมํ จริตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา พฺรหฺมํ จรติ สีเลน ธมฺเมน สาธุ วาติ พฺรหฺมจารี,[๔] พฺรหฺมจารินี, พฺรหฺมจาริ. เอวํ สจฺจวาที.[๕]

---

๑ กจฺ. ๕๓๑, นีติ. ๑๑๑๓
๒ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๘๖
๓ กจฺ. ๕๓๒, โมคฺ. ๕/๕๓, นีติ. ๑๑๑๔
๔ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๗๑/๒๒๐
๕ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๗๑/๒๒๐

ธมฺมวาที,[๑] สีฆยายี, ปาปการี,[๒] มาลาการี อิจฺจาทิ.

จสทฺเทน อตฺตมาเนปิ **ณี**.[๓] ปณฺฑิตํ อตฺตานํ มญฺญตีติ ปณฺฑิตมานี[๔] พาโล, พหุสฺสุตมานี อิจฺจาทิ.

วตุ วตฺตเน, **ป**ปุพฺโพ. ปสยฺห ปวตฺติตุํ สีลํ ยสฺสาติ อตฺเถ อิมินา **ตุ**ปฺปจฺจโย. ปสยฺหปวตฺตา. อถ วา **วจ** วิยตฺติยํ วาจายํ. ปสยฺห ปวตฺติตุํ สีลมสฺสาติ ปสยฺหปวตฺตา ปสยฺหปวตฺตาโร. ภุชาทิตฺตา ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ. เสสํ กตฺตุสมํ.

ภยํ ปสฺสิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา, ภยทสฺสนสีโล ภยทสฺสนธมฺโม ภยทสฺสเน สาธุการีติ วา ภยทสฺสาวี,[๕] ภยทสฺสาวินี, ภยทสฺสาวิ จิตฺตํ. เอวํ อาทีนวทสฺสาวี.

"ตสฺสีลาทีสู"ติ อธิกาโร.

๕๙๑. สทฺทกุธจลมณฺฑตฺถรุจาทีหิ ยุ.[๖]

สทฺท-กุธ-จล-มณฺฑตฺเถหิ ธาตูหิ **รุจ**าทีหิ จ **ยุ**ปฺปจฺจโย โหติ ตสฺสีลาทีสฺวตฺเถสุ.

ฆุส สทฺเท. โฆสิตุํ สีลํ อสฺสาติ วา โฆสนสีโลติ วา อโฆสยิ โฆสยติ โฆสยิสฺสติ สีเลน ธมฺเมน สาธุ วาติ อตฺเถ อิมินา **ยุ**ปฺปจฺจโย. ตสฺส "อนกา ยุณฺวูนนฺ"ติ **อน**าเทโส. "อญฺเญสุ จา"ติ

---

๑ วิ.มหวิ. ๑/๔๑๗/๓๑๓   ๒ ขุ.ธ. ๒๕/๑๕/๑๗
๓ นีติ. ๑๑๒๑   ๔ ขุ.ธ. ๒๕/๖๓/๒๘
๕ ที.สี. ๙/๑๙๓/๖๓   ๖ กจฺ. ๕๓๓, นีติ. ๑๑๑๗

วุทฺธิ. โส โฆสโน, สา โฆสนา. **ภาส** วิยตฺติยํ วาจายํ. ภาสิตุํ สีลมสฺสาติ วา ภาสนสีโล ภาสนธมฺโม ภาสเน สาธุการีติ วา ภาสโน.

กุธ โกเป. กุชฺฌิตุํ สีลมสฺสาติ วา กุชฺฌนสีโลติ วา โกธโน, โกธนา, โกธนํ.

รุส โรเส. โรสิตุํ สีลมสฺสาติ วา โรสนสีโลติ วา โรสโน.

จล กมฺปเน. จลิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา จลติ สีเลนาติ วา จลโน. **กปิ** จลเน. กมฺปิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา อกมฺปิ กมฺปติ กมฺปิสฺสติ สีเลนาติ วา กมฺปโน. **อิ**การานุพนฺธิธาตุสรโต “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา “นิคฺคหีตญฺจา”ติ วา นิคฺคหีตาคโม. **ผทิ** กิญฺจิจลเน. ผนฺทิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา ผนฺทติ สีเลนาติ วา ผนฺทโน.

มฑิ ภูสายํ. มณฺฑยิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา มณฺฑยติ สีเลนาติ วา มณฺฑโน. **ภูส** อลงฺกาเร. ภูสนสีโลติ วา อภูสยิ ภูสยติ ภูสยิสฺสติ สีเลนาติ วา ภูสโน, ภูสนา, ภูสนํ.

รุจ ทิตฺติมฺหิ. อรุจฺจิ รุจฺจติ รุจฺจิสฺสติ สีเลนาติ วา โรจโน. **ชุต** ทิตฺติมฺหิ. อโชติ โชตติ โชติสฺสติ สีเลนาติ วา โชตโน. **วฑฺฒ** วฑฺฒเน. วฑฺฒิตุํ สีลมสฺสาติ วฑฺฒโน อิจฺจาทิ.

๕๙๒. ปาราทิคมิมฺหา รู.[๑]

ปาราทิอุปปเทหิ ปรสฺมา **คมิ**อิจฺเจตสฺมา ธาตุมฺหา ปโร **รู**ปจฺจโย โหติ ตสฺสีลาทีสฺวตฺเถสุ กตฺตริเยว. ปาโร อาทิ เยสํ เต

๑ กจฺ. ๕๓๔, โมคฺ. ๕/๔๒, นีติ. ๑๑๑๘

ปาราทโย, ปาราทีหิ คมิ **ปาราทิคมิ**. **รา**ทิโลโป. ภวปารํ คนฺตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา ภวปารคมนสีโล ภวปารคมนธมฺโม ภวปารคมเน สาธุการีติ วา ภวปารคู, ภวปารคุโน. อนฺตคมนสีโล อนฺตคู. เอวํ เวทคู,[๑] อทฺธคู.

“รู”ติ วตฺตเต.

๕๙๓. ภิกฺขาทิโต จ.[๒]

ภิกฺขอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **รู**ปจฺจโย โหติ ตสฺสีลาทีสฺวตฺเถสุ. **ภิกฺข** ยาจเน. ภิกฺขิตุํ สีลํ ยสฺสาติ วา อภิกฺขิ ภิกฺขติ ภิกฺขิสฺสติ สีเลนาติ วา ภิกฺขนธมฺโมติ วา ภิกฺขเน สาธุการีติ วา ภิกฺขุ.[๓] “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา รสฺสตฺตํ. **อิกฺข** ทสฺสนงฺเกสุ. สํสาเร ภยํ อิกฺขตีติปิ ภิกฺขุ, วิชานิตุํ สีลํ ยสฺส วิชานนสีโลติ วา วิญฺญู,[๔] สพฺพํ ชานาตีติ สพฺพญฺญู.[๕] เอวํ มตฺตญฺญู,[๖] ธมฺมญฺญู,[๗] อตฺถญฺญู,[๘] กาลญฺญู,[๙] กตญฺญู[๑๐] อิจฺจาทโย.[๑๑]

๕๙๔. หนตฺยาทีนํ ณุโก.[๑๒]

หนตฺยาทีนํ ธาตูนมนฺเต **ณุก**ปฺปจฺจโย โหติ ตสฺสีลาทีสฺวตฺเถสุ

---

๑ องฺ.อฏฺก. ๒๓/๘๕/๒๘๑
๒ กจฺ. ๕๓๕, นีติ. ๑๑๑๙
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๔๐/๒๗
๔ โมคฺ. ๕/๓๙, ขุ.สุ. ๒๕/๑๔๕/๓๖๒
๕ ขุ.อป. ๓๓/๑๓/๑๐๓
๖ องฺ.ปฺจก.อฏฺ. ๓/๑๓๑/๕๑
๗ องฺ.ปฺจก.อฏฺ. ๓/๑๓๑/๕๑
๘ องฺ.ปฺจก.อฏฺ. ๓/๑๓๑/๕๑
๙ องฺ.ปฺจก.อฏฺ. ๓/๑๓๑/๕๑
๑๐ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๓๙/๓๘
๑๑ โมคฺ. ๕/๔๐
๑๒ กจฺ. ๕๓๖, นีติ. ๑๑๒๐

กตฺตริ. อนฺตาเปกฺขายํ ฉฏฺฐี. **ณ**กาโร วุทฺธตฺโถ. อาหนนสีโล อาฆาตุโก. **ฆาตา**เทโส สรโลปาทิ. กรณสีโล การุโก สิปฺปี. **ภี** ภเย. ภายนสีโล ภีรุโก. **ร**การาคโม. **อว** รกฺขเณ. อาวุโก ปิตา.

๕๙๕. สํหนญฺญาย วา โร โฆ.[๑]

สํปุพฺพาย **หน**อิจฺเจตาย ธาตุยา อญฺญาย จ ธาตุยา ปโร **ร**ปฺปจฺจโย โหติ, **หน**สฺส **โฆ** จ. **วา**คฺคหณํ สมฺปิณฺฑนตฺถํ วิกปฺปนตฺถํ วา. เตน สงฺฆาโตติปิ สิทฺธํ โหติ.

> หนสฺเสวายํ โฆ โหติ อภิธานานุรูปโต
> อสํปุพฺพา จ โร เตน ปฏิโฆติปิ สิชฺฌติ.[๒]

หน หึสาคตีสุ, **สํ**ปุพฺโพ. สํหนติ สมคฺคํ กมฺมํ สมุปคจฺฉติ, สมฺมเทว กิเลสทรเถ หนตีติ วา สํโฆ.[๓] **รา**ทิโลโป. สมนฺตโต นครสฺส พาหิเร ขญฺญตีติ ปริขา. อิตฺถิยํ **อา**ปจฺจโย. อนฺตํ กโรตีติ อนฺตโก มจฺจุ.

“ภาวกมฺเมสู”ติ วตฺตเต.

๕๙๖. นนฺทาทีหิ ยุ.[๔]

นนฺทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปโร **ยุ**ปฺปจฺจโย โหติ ภาวกมฺเมสุ. “อนกา ยุณฺวูนนฺ”ติ **ยุ**ปฺปจฺจยสฺส **อน**าเทโส. **นนฺท** สมิทฺธิมฺหิ,

---

๑ กจฺ. ๕๓๘, นีติ. ๑๑๒๓
๒ โมคฺ. ๕/๑๐๐
๓ วิ.จูฬ. ๖/๑๘๓/๒๑๐
๔ กจฺ. ๕๔๗, โมคฺ. ๕/๔๘, นีติ. ๑๑๓๓

นนฺท นนฺทเน วา. **ภาเว** นนฺทียเต นนฺทนํ. **กมฺเม** อนนฺทียิตฺถ นนฺทียติ นนฺทียิสฺสติ นนฺทิตพฺพนฺติ วา นนฺทนํ วนํ, คยฺหติ คหณียํ วา คหณํ คณฺหนํ วา, จริตพฺพํ จรณํ, ภูยเต ภวนํ, หูยเต หวนํ. รุนฺธิตพฺพํ รุนฺธนํ โรธนํ วา, ภุญฺชิตพฺพํ ภุญฺชนํ โภชนํ วา. พุชฺฌิตพฺพํ พุชฺฌนํ โพธนํ วา. สูยติ สุติ วา สวณํ, ปาปียตีติ ปาปุณนํ ปาปนํ วา, ปาลียตีติ ปาลนํ อิจฺจาทิ.

"ยู"ติ วตฺตเต.

๕๙๗. กตฺตุกรณปเทเสสุ จ.[๑]

กตฺตุ-กรณ-ปเทสอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ จ สพฺพธาตูหิ **ยุ**ปฺปจฺจโย โหติ. เอตฺถ จ **ปเทโส**ติ อธิกรณการกํ วุจฺจติ.

กตฺตริ ตาว รชํ หรตีติ รโชหรณํ[๒] โตยํ. อารมฺมณํ วิชานาตีติ วิญฺญาณํ[๓] วิชานนํ วา. **อานน-ชา**เทสา. **ฌา** คนฺโธปาทาเน. ฌายตีติ ฌานํ.[๔] **เฌ** จินฺตายํ. ฌายตีติ ฌานํ.[๕] "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา **อา**ตฺตํ.

กรเณ **กร** กรเณ. กโรติ เตนาติ กรณํ, ยถาสรูปํ สทฺทา พฺยากรียนฺติ เอเตนาติ พฺยากรณํ.[๖] **ปูร** ปูรเณ. ปูรยติ เตนาติ ปูรณํ,[๗] ทียติ อเนนาติ ทานํ,[๘] ปมียติ อเนนาติ ปมาณํ,[๙] วุจฺจติ

---

๑ กจฺ. ๕๔๘, โมคฺ. ๕/๔๘, นีติ. ๑๑๓๔
๒ องฺ.เอกก.อฏฺ. ๑/๑๙๘/๑๙๔
๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๕/๑๙๒
๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๖๐๔/๓๖๙
๕ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๖๐/๒๑๙
๖ ม.ม.อฏฺ. ๒/๕๑/๓๕
๗ ที.สี. ๙/๑๕๑/๔๗
๘ วิ.มหา. ๔/๘๖/๑๐๒
๙ ม.มู.อฏฺ. ๑/๑๓๙/๓๒๐

อเนนาติ วจนํ,[๑] ปนุทติ ปนุชฺชเต อเนนาติ วา ปนูทโน. **สูท** ปคฺฆรเณ. สูทติ สุชฺชเต อเนนาติ วา สูทโน, สุณาติ สูยติ เอเตนาติ วา สวณํ.[๒] **ลู** เฉทเน. ลุนาติ ลูยติ อเนนาติ วา ลวนํ, ลวณํ, โลณํ[๓] วา. นยติ นียติ เอเตนาติ วา นยนํ. **ปู** ปวเน. ปุนาติ ปูยเต อเนนาติ วา ปวโน, สเมติ สมียติ วา ปาปํ อเนนาติ สมโณ[๔] สมณํ วา. ตถา ภาเวติ ภาวียติ เอตายาติ วา ภาวนา.[๕] เอวํ ปาจนํ ปาจาปนํ อิจฺจาทิ.

อธิกรเณ **ฐา** คตินิวตฺติมฺหิ. ติฏฺฐติ ตสฺมินฺติ ฐานํ.[๖] เอวํ สยนํ[๗] เสนํ วา, อาสนํ,[๘] อธิกรียติ เอตฺถาติ อธิกรณํ.

จสทฺเทน สมฺปทานาปาทาเนสุปิ. สมฺมา ปกาเรน ททาติ อสฺสาติ สมฺปทานํ, อเปจฺจ เอตสฺมา อาททาตีติ อปาทานํ.

๕๙๘. สญฺญายํ ทาธาโต อิ.[๙]

สญฺญายํ คมฺยมานายํ **ทา-ธา**อิจฺเจเตหิ ธาตูหิ **อิ**ปฺปจฺจโย โหติ. ภาวกมฺมาทิอธิกาเรวายํ. สรโลปาทิ.

ทา ทาเน, **อา**ปุพฺโพ. อาทียตีติ อาทิ.[๑๐] เอวํ อุปาทิ.[๑๑] **ธา** ธารเณ. อุทกํ ทธาตีติ อุทธิ.[๑๒] เตสุ วุทฺธิโลปาทินา สญฺญายํ

---

๑ ขุ.อป. ๓๓/๔๔/๓๐
๒ สํ.สฬา. ๑๘/๓๖๓/๒๙๖
๓ ที.ปา. ๑๑/๑๐๓/๖๑
๔ ที.สี. ๙/๙/๔
๕ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๓๖๑/๔๖๒
๖ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑๐/๗๕
๗ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑๒/๗๙
๘ ที.สี. ๙/๒๗๖/๙๗
๙ กจฺ. ๕๕๑, โมคฺ. ๕/๔๕, นีติ. ๑/๑๓๘
๑๐ สํ.ส.อฏฺ. ๑/๑/๓
๑๑ อิติวุตฺ.อฏฺ. ๑/๔๔/๑๘๘
๑๒ ขุ.อิติ. ๒๕/๘๙/๓๐๗

อุทกสฺส **อุท**าเทโส.[๑] ชลํ ธียเต อสฺมินฺติ ชลธิ, วาลานิ ทธาติ ตสฺมินฺติ วาลธิ,[๒] สนฺธียติ สนฺทธาตีติ วา สนฺธิ,[๓] นิธียตีติ นิธิ.[๔] เอวํ วิธียติ วิทธาติ วิธานํ วา วิธิ,[๕] สมฺมา สมํ วา จิตฺตํ อาทธาตีติ สมาธิ.[๖]

๕๙๙. อิตฺถิยมติยโว วา.[๗]

อิตฺถิยํ อภิเธยฺยายํ สพฺพธาตูหิ **อ**การ-**ติ**-**ยุ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา ภาวกมฺมาทีสุ.

อปจฺจเย ตาว **ชร** วโยหานิมฺหิ. ชีรติ ชีรณนฺติ วา ชรา.[๘] “อิตฺถิยมโต อาปจฺจโย”ติ **อา**ปจฺจโย. ปฏิสมฺภิชฺชตีติ ปฏิสมฺภิทา,[๙] ปฏิปชฺชติ เอตายาติ ปฏิปทา.[๑๐] เอวํ สมฺปทา,[๑๑] อาปทา,[๑๒] อุปาทียตีติ อุปาทา,[๑๓] สญฺชานาตีติ สญฺญา,[๑๔] ปชานาตีติ ปญฺญา.[๑๕] อุเปกฺขตีติ อุเปกฺขา,[๑๖] จินฺตนํ จินฺตา.[๑๗] ปติฏฺฐานํ ปติฏฺฐา,[๑๘] **สิกฺข** วิชฺโชปาทาเน. สิกฺขนํ สิกฺขียตีติ วา สิกฺขา.[๑๙]

---

๑ โมคฺ. ๓/๗๑
๒ ขุ.อุ. ๒๕/๕๔/๑๙๑
๓ ขุ.ชา. ๒๗/๔๗/๑๐๒
๔ ขุ.ชา. ๒๗/๒๘/๑๐๐
๕ ขุ.เปตโก. ๑/๒/๑๙๓
๖ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๗๑
๗ กจฺ. ๕๕๓, โมคฺ. ๕/๔๙, นีติ. ๑๑๔๐
๘ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๖๔๓/๓๘๖
๙ ที.ปา.อฏฺ. ๓/๑๔๑/๖๐
๑๐ วิ.มหาวิ. ๑/๑๔/๗
๑๑ ขุ.เปต. ๒๖/๓๐๔/๑๘๖
๑๒ ขุ.เถร. ๒๖/๓๗๑/๓๒๘
๑๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๕๕/๙๗
๑๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๕๙
๑๕ ที.สี. ๙/๓๑๗/๑๒๓
๑๖ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๗/๙๐
๑๗ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๖/๑๙๘
๑๘ สํ.ส. ๑๕/๓๒/๒๒
๑๙ ที.สี. ๙/๔๑๓/๑๗๘

เอวํ ภิกฺขา.[๑] **เฌ** จินฺตายํ, ปรสมฺปตฺตึ อภิมุขํ ฌายตีติ อภิชฺฌา,[๒] หิเตสีตํ อุปฏฺฐเปตฺวา ฌายตีติ อุปชฺฌา,[๓] อุปชฺฌาโย,[๔] สมฺมา ฌายตีติ เอตฺถาติ สญฺญา.[๕]

อิสุ อิจฺฉายํ. เอสนนฺติ อตฺเถ **อ**ปฺปจฺจโย. "อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วา"ติ **จฺฉ**าเทโส. อิจฺฉา.[๖] **ปุจฺฉ** ปุจฺฉเน. ปุจฺฉนํ ปุจฺฉา, ติกิจฺฉนํ ติกิจฺฉา, ฆสิตุมิจฺฉา ชิฆจฺฉา, ติติกฺขา,[๗] พุภุกฺขา, ปาตุมิจฺฉา ปิปาสา.[๘] มณฺฑูกคติยา วาธิการโต **วา**เทสาภาโว. พฺยาปิตุมิจฺฉา วิจฺฉา อิจฺจาทิ.

ติปจฺจเย สมฺภวนํ สมฺภูติ. วาธิการโต ติปฺปจฺจยมฺหิ น วุทฺธิ. สวณํ สุติ, นยนํ นียติ เอตายาติ วา นีติ. **มน** ญาเณ. มญฺญตีติ มติ.

"เต, โน, ติมฺหี"ติ จ วตฺตเต.

๖๐๐. คมขนหนรมาทีนมนฺโต.[๙]

คม ขน หน รมอิจฺเจวมาทีนํ **ม**การ**น**การนฺตานํ ธาตูนํ อนฺโต พฺยญฺชโน **โน** โหติ ตปฺปจฺจเย ติมฺหิ จาติ ธาตฺวนฺตโลโป.

คมนํ คนฺตพฺพาติ วา คติ,[๑๐] อุปหนนํ อุปหติ, รมนฺติ ตาย รมณํ วา รติ.[๑๑] **ตนุ** วิตฺถาเร. ตนนํ ตติ. **ยมุ** อุปรเม. นิยมนํ นิยติ.

---

๑ ขุ.อป. ๓๒/๑๘/๑๗๒
๒ สารตฺถ. ๑/๕/๔๓๒
๓ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๑๒๖/๑๐๓
๔ วิ.มหา.อฏฺ. ๓/๖๔/๓๒
๕ ม. สชฺฌา
๖ ที.มหา. ๑๐/๓๒๐/๒๐๗
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๑๘๔/๕๐
๘ ที.อฏฺ. ๓/๒๕๒/๑๓๙
๙ กจฺ. ๕๘๖, โมคฺ. ๕/๑๐๙
๑๐ ที.มหา. ๑๐/๑๕๖/๘๓
๑๑ ขุ.ชา. ๒๘/๑๒๐/๖๗

“รมโต รมตี”ติอาทีสุ ปน **อ**การพฺยวหิตตฺตา น ธาตฺวนฺตโลโป. ภุญฺชนํ ภุตฺติ, ยุญฺชนํ ยุตฺติ. “ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จา”ติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ. สมาปชฺชนํ สมาปชฺชเตติ วา สมาปตฺติ,[๑] สมฺปตฺติ.[๒] “คุปาทีนญฺจา”ติ ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ. “กฺวจิ ธาตู”ติ-อาทินา **หา**ทิโต **ติ**สฺส **นิ** โหติ.[๓] หานิ, ชานิ อิจฺจาทิ.

ยุปจฺจเย **จิต** สญฺเจตเน. เจตยตีติ อตฺเถ **ยุ**ปฺปจฺจโย, **อนา**เทสวุทฺธี, **อา**ปจฺจโย. เจตนา.[๔] **วิท** อนุภวเน. เวทยตีติ เวทนา.[๕] **ทิสี** อุจฺจารเณ. เทสียตีติ เทสนา,[๖] ภาวียตีติ ภาวนา อิจฺจาทิ.

“อิตฺถิยํ, วา”ติ จ วตฺตเต.

๖๐๑. กรโต ริริย.[๗]

กรธาตุโต อิตฺถิยมนิตฺถิยํ วา อภิเธยฺยายํ **ริริย**ปฺปจฺจโย โหติ. **รา**ทิโลโป. กตฺตพฺพา กิริยา. กรณียํ กิริยํ.[๘]

“กตฺตรี”ติ วตฺตเต.

๖๐๒. ชิโต อิน สพฺพตฺถ.[๙]

ชิอิจฺเจตาย ธาตุยา ปโร **อิน**ปฺปจฺจโย โหติ สพฺพกาเล

---

๑ ขุ.อป. ๓๓/๑๙๗/๒๔๕
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๒๒๘/๓๕๖
๓ โมคฺ. ๕/๕๐
๔ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๖๐
๕ อภิ.อฏฺ. ๑/๒/๘๙
๖ ม.อุ. ๑๔/๓๗๑/๓๑๖
๗ กจฺ. ๕๕๔, โมคฺ. ๕/๕๑, นีติ. ๑๑๔๑
๘ ม.ม. ๑๓/๙๘/๗๕
๙ กจฺ. ๕๕๘, นีติ. ๑๑๔๕

กตฺตริ. **ชิ** ชเย. ปาปเก อกุสเล ธมฺเม อชินิ ชินาติ ชินิสฺสตีติ วา ชิโน.[๑]

"อินา"ติ วตฺตเต.

๖๐๓. **สุปโต จ.**[๒]

สุปอิจฺเจตาย ธาตุยา จ ปโร **อิน**ปฺปจฺจโย โหติ. **สุป** สเย. สุปติ สุปนนฺติ วา สุปิโน,[๓] สุปินํ.

สี สเย. "อีสํ"อิติ อุปปทํ. อีสํ สียติ ภวตาติ อตฺเถ.

๖๐๔. **อีสํทุสูหิ**[๔] **ข.**[๕]

อีสํ-ทุ-สุอิจฺเจเตหิ อุปปเทหิ ปเรหิ ธาตูหิ **ข**ปฺปจฺจโย โหติ.

โส จ

๖๐๕. **ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา.**[๖]

ภาว-กมฺมอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ **กิจฺจ-กฺต-ขตฺถ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺตีติ นิยมโต ภาวกมฺเมเสฺวว โหติ. "กฺวจิ ธาตู"ติ **ข**การานุพนฺธสฺส โลโป, วุทฺธิ, **อย**าเทสทฺวิตฺตานิ. อีสสฺสโย ภวตา, ทุกฺเขน สียติ ทุสฺสโย, สุเขน สียติ สุสฺสโย.

กมฺเม อีสํ กรียตีติ อีสกฺกรํ กมฺมํ ภวตา.[๗] เอวํ ทุกฺเขน

---

๑ วิ.มหา. ๔/๑๑/๑๑
๒ กจฺ. ๕๕๙, นีติ. ๑๑๔๖
๓ วิ.อฏฺ. ๒/๓๒๗/๔
๔ สี. อีสทุสฺสูหิ
๕ กจฺ. ๕๖๐, นีติ. ๑๑๔๗
๖ กจฺ. ๖๒๕, นีติ. ๑๒๓๒
๗ โมคฺ. ๕/๔๔

กรียตีติ ทุกฺกรํ[๑] หิตํ ภวตา, สุกรํ[๒] ปาปํ พาเลน, ทุกฺเขน ภรียตีติ ทุพฺภโร[๓] มหิจฺโฉ. สุเขน ภรียตีติ สุภโร[๔] อปฺปิจฺโฉ. ทุกฺเขน รกฺขิตพฺพนฺติ ทุรกฺขํ[๕] จิตฺตํ. ทุกฺเขน ปสฺสิตพฺโพติ ทุทฺทโส[๖] ธมฺโม. สุเขน ปสฺสิตพฺพนฺติ สุทสฺสํ[๗] ปรวชฺชํ. ทุกฺเขน อนุพุชฺฌิตพฺโพติ ทุรนุโพโธ[๘] ธมฺโม. สุเขน พุชฺฌิตพฺพนฺติ สุโพธมิจฺจาทิ.

พุธ อวคมเน. สพฺเพ สงฺขตาสงฺขตสมฺมุติเภเท ธมฺเม อพุชฺฌิ พุชฺฌติ พุชฺฌิสฺสตีติ วา อตฺเถ

"ต"อิติ วตฺตเต.

๖๐๖. **พุธคมาทิตฺเถ กตฺตริ.**[๙]

พุธ-คมุอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ตทตฺเถ คมฺยมาเน กตฺตริ **ต**ปฺปจฺจโย โหติ สพฺพกาเล.

"ตสฺสา"ติ วตฺตเต.

๖๐๗. **ธฒภเหหิ ธฒา จ.**[๑๐]

ธฒนฺต**ภห**นฺเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส ปจฺจย**ต**การสฺส ยถากฺกมํ ธการฒการาเทสา โหนฺตีติ ธภโต **ต**การสฺส **ธ**กาโร. "หจตุตฺถานนฺ"ติ

---

๑ ที.สี. ๙/๓๙๘/๑๖๘　๒ ที.สี. ๙/๑๙๑/๖๓
๓ ขุ.ชา. ๒๘/๕๘/๓๑　๔ ขุ.ขุ. ๒๕/๒/๑๓
๕ ขุ.ธ. ๒๕/๓๓/๒๒　๖ ที.มหา. ๑๐/๖๔/๓๑
๗ ขุ.ธ. ๒๕/๒๕๒/๖๐　๘ ที.มหา. ๑๐/๖๔/๓๑
๙ กจฺ. ๕๕๗, นีติ. ๑๑๔๔　๑๐ กจฺ. ๕๗๖, โมคฺ. ๕/๑๔๕-๖, นีติ. ๑๑๗๙

เอตฺถ **ห**การคฺคหณโต **ห**การโตปิ กฺวจิ **ธ**ตฺตํ. อพฺยวธาเน จายํ. เตน "รุนฺธติ, อาราธิโต, วฑฺฒิโต, ลภิตฺวา, คหิโต"ติอาทีสุ ปจฺจยาคมพฺยวหิตตฺตา น ภวติ.

๖๐๘. หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ.[๑]

หการวคฺคจตุตฺถานํ ธาตฺวนฺตภูตานํ **ท**การาเทโส โหติ **ธ**กาเร ปเร. พุทฺโธ[๒] ภควา. สรณํ อคจฺฉิ คจฺฉติ คจฺฉิสฺสตีติ วา สรณงฺคโต อุปาสโก. "คมขนหนรมาทีนมนฺโต"ติ ธาตฺวนฺตโลโป. เอวํ ชานาตีติ ญาโต. **อิ** คติมฺหิ. อุเปตีติ อุเปโต. **จินฺต** จินฺตายํ. จินฺเตตีติ จิตฺตํ,[๓] "คุปาทีนญฺจา"ติ ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ. **สนฺช** สงฺเค. รูปาทีสุ อสชฺชิ สชฺชติ สชฺชิสฺสตีติ วา สตฺโต,[๔] "ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จา"ติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ.

"สญฺญาย"มิติ วตฺตเต.

๖๐๙. ติกิจฺจาสิฏฺเฐ.[๕]

สญฺญายมภิเธยฺยายํ อาสิฏฺเฐ คมฺยมาเน ธาตูหิ **ติ**ปฺปจฺจโย โหติ, **กิตฺ**ปจฺจโย จ. ชิโน เอนํ พุชฺฌตูติ ชินพุทฺธิ. **ธ**การ**ท**การาเทสา. ธนมสฺส ภวตูติ ธนภูติ.

กิตฺปจฺจเย ภวตูติ ภูโต, ธมฺโม เอนํ ททาตูติ ธมฺมทินฺโน,

---

๑ กจฺ. ๖๑๑, นีติ. ๑๒๖๔

๒ ที.สี. ๙/๑๕๗/๔๙

๓ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑/๑๑๐

๔ ขุ.มหา. ๒๙/๗/๑๘

๕ กจฺ. ๕๕๒, นีติ. ๑๑๖๒

“ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วา”ติ **ต**ปฺปจฺจยสฺส **อินฺน**าเทโส. วฑฺฒตูติ วฑฺฒมาโน. “ภูวาทิโต อ”อิติ มานนฺเตสุ **อ**ปฺปจฺจโย. นนฺทตูติ นนฺทโก,[1] ชีวตูติ ชีวโก[2] อิจฺจาทิ.[3]

๖๑๐. **อาคมา ตุโก.**[4]

อาปุพฺพา คมิโต **ตุก**ปฺปจฺจโย โหติ. กิตกตฺตา กตฺตริ. อาคจฺฉตีติ อาคนฺตุโก.[5]

“คมา”ติ วตฺตเต.

๖๑๑. **ภพฺเพ อิก.**[6]

คมิโต **อิก**ปฺปจฺจโย โหติ ภพฺพตฺเถ. คนฺตุํ ภพฺโพติ คมิโก[7] ภิกฺขุ.

เตกาลิกกิตกปฺปจฺจยนฺตนโย.

---

๑ ม.อุ. ๑๔/๓๙๘/๓๔๕
๒ วิ.มหา. ๔/๘๘/๑๐๕
๓ โมคฺ. ๕/๓๕
๔ กจฺ. ๕๖๙, นีติ. ๑๑๖๒
๕ วิ.มหา. ๕/๓๕๐/๑๕๔
๖ กจฺ. ๕๗๐, นีติ. ๑๑๖๓
๗ วิ.มหา. ๕/๓๕๐/๑๕๔

๗.๓. อตีตปฺปจฺจยนฺตนย

๖๑๒. **อตีเต ตตวนฺตุตาวี.**[๑]

อตีเต กาเล สพฺเพหิ ธาตูหิ **ต-ตวนฺตุ-ตาวี**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. เอเต เอว ปรสมญฺญาย นิฏฺฐสญฺญกาปิ. เต จ กิตฺสญฺญตฺตา กตฺตริ ภวนฺติ. อภวีติ ภูโต,[๒] ภูตา, ภูตํ. “อญฺเญสุ จา”ติ เอตฺถา-นุวตฺติต**วา**คฺคหเณน ตตวนฺตุตาวีสุ วุทฺธิ น โหติ. **หุ** ทานา-ทนหพฺยปฺปทาเนสุ. อหวีติ หุโต[๓] อคฺคิ.

ตวนฺตุปจฺจเย “อา สิมฺหี”ติ อากาโร. อคฺคึ หุตวา หุตวนฺโต อิจฺจาทิ คุณวนฺตุสมํ. **ตาวี**มฺหิ อคฺคึ หุตาวี, อคฺคึ หุตาวิโน อิจฺจาทิ ทณฺฑีสมํ. อิตฺถิยํ **อินี**ปจฺจโย หุตาวินี, นปุํสเก รสฺสตฺตํ. หุตาวิ.

วส นิวาเส. วสฺสํ อวสีติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย. สการนฺตตฺตา “สาทิสนฺต”อิจฺจาทินา **ฏฺฐ**าเทเส สมฺปตฺเต

“ตสฺสา”ติ อธิกาโร, “สาที”ติ จ.

๖๑๓. **วสโต อุตฺถ.**[๔]

วสอิจฺเจตสฺมา ธาตุมฺหา ปรสฺส **ต**การสฺส สหาทิพฺยญฺชเนน **อุตฺถ**าเทโส โหติ. สรโลปาทิ. วสฺสํ วุตฺโถ,[๕] วุตฺถา สา. “สรโลโป”ติ-อาทิสุตฺเต **ตุ**คฺคหณโต ปุพฺพโลปาภาเว “อธิวตฺถา[๖] เทวตา,

๑ กจฺ. ๕๕๕, โมคฺ. ๕/๕๕, นีติ. ๑๔๒
๒ วิ.อฏฺ. ๒/๘๙/๒๘๓
๓ ขุ.ชา. ๒๘/๒๖/๔
๔ กจฺ. ๕๗๔, นีติ. ๑๑๗๗
๕ วิ.มหาวิ. ๓/๗๓๘/๕๕
๖ ม.มู. ๑๒/๔๖๙/๔๑๘

วตฺถพฺพนฺ”ติอาทีสุ ปรโลโป.

“วสสฺสา”ติ วิปริณาเมน วตฺตเต.

๖๑๔. **วสฺส วา วุ.**[๑]

วสอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ว**การสฺส ตกาเร ปเร **อุ**กาโร โหติ, ตตฺถ **ว**การาคโม จ วา โหติ. นิฏฺ**ฐต**กาเร เอวายํ. อถ วา “วู”ติ เอตฺถ **ว**กาโร สนฺธิโช. ตนฺตนเยน ทุติยญฺเจตฺถ วคฺคหณมิจฺฉิตพฺพํ. เตน **อ**การสฺสปิ **อุ**กาโร สิทฺโธ ภวติ. อุสิโต พฺรหฺมจริยํ, วุสิโต. ตถา วุสิตวา, วุสิตาวี. **อิ**การาคเมน พฺยวหิตตฺตา **อุตฺถ**าเทโส น ภวติ.

ภุช ปาลนพฺยวหรเณสุ. โอทนํ อภุญฺชีติ อตฺเถ **ต-ตวนฺตุ-ตาวี**. “ภุชาทีนมนฺโต โน ทฺวิ จา”ติ ธาตฺวนฺตโลโป **ต**การสฺส ทฺวิตฺตญฺจ. ภุตฺโต, ภุตฺตวา, ภุตฺตาวี. ตถา **รนฺช** ราเค. อรญฺชีติ รตฺโต,[๒] รตฺตา, รตฺตํ. **ยุช** โยเค. อยุญฺชีติ ยุตฺโต,[๓] ยุตฺตา, ยุตฺตํ. **วิจ** วิเวจเน, **วิ**ปุพฺโพ. วิวิจฺจีติ วิวิตฺโต,[๔] วิวิตฺตา, วิวิตฺตํ. **มุจ** โมจเน. อมุจฺจีติ พนฺธนา มุตฺโต.[๕] ตถา **ติ**ปฺปจฺจเยปิ อิมินา ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ. อาสชฺชนํ อาสตฺติ, วิมุจฺจนํ วิมุจฺจติ เอตายาติ วา วิมุตฺติ.[๖]

กุธ โกเป. อกุชฺฌีติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย. **ต**สฺส “ธฒภเหหิ ธฒา จา”ติ **ธ**ตฺตํ. “หจตุตฺถานมนฺตานํ โท เธ”ติ **ธ**การสฺส **ท**กาโร.

---

๑ กจฺ. ๕๗๕, โมคฺ. ๕/๑๑๐-๑, นีติ. ๑๑๗๘

๒ วิ.มหาวิ. ๒/๕๐๕/๑๗

๓ สํ.สฬา. ๑๘/๒๓๙/๑๖๕

๔ ขุ.สุ. ๒๕/๘๕๒/๕๐๑

๕ ที.ปา. ๑๑/๓๒๑/๒๑๒

๖ สํ.ส. ๑๕/๑๔๐/๑๒๕

กุทฺโธ.[๑] **ยุธ** สมฺปหาเร. อยุชฺฌีติ ยุทฺโธ,[๒] ยุทฺธํ. **สิธ** สํสิทฺธิมฺหิ. อสิชฺฌีติ สิทฺโธ. **อาปุพฺโพ** **รภ** ราภสฺเส. อารภีติ อารทฺโธ[๓] คนฺตุํ. **นห** พนฺธเน, **สํปุพฺโพ**. สนฺนยฺหีติ สนฺนทฺโธ.[๔] "ธฒภเหหิ ธฒา จา"ติ นหาทิโต **ต**การสฺส ธกาโร.

วฑฺฒ วฑฺฒเน. อวฑฺฒีติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย. **ต**สฺส **ฒ**ตฺตํ. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ธาตฺวาการสฺสุตฺตํ, **ฑ**โลโป จ.

"หจตุตฺถานมนฺตานนฺ"ติ วตฺตเต.

๖๑๕. **โฑ ฒกาเร.**[๕]

หจตุตฺถานํ ธาตฺวนฺตานํ **ฑ**การาเทโส โหติ ฒกาเร ปเร. วุฑฺโฒ,[๖] วุฑฺฒา.[๗] "โพ วสฺสา"ติ **พ**ตฺเต พุฑฺโฒ. **ติ**ปฺปจฺจเย พุชฺฌนํ พุชฺฌติ วา เอตายาติ พุทฺธิ. เอวํ สิทฺธิ, วฑฺฒิ.[๘] **ตพฺพ**ปฺปจฺจเย โพทฺธพฺพมิจฺจาทิ.

"อนฺโต, โน"ติ จ อธิกาโร.

๖๑๖. **ตราทีหิ อิณฺโณ.**[๙]

ตรอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **อิณฺณ**าเทโส โหติ, ธาตฺวนฺโต จ โน โหติ. สรโลปาทิ. **ตร** ตรเณ. สํสารณฺณวํ

---

๑ ขุ.เปต. ๒๖/๔๑/๑๕๖
๒ สํ.ส. ๑๕/๑๓๔/๑๑๘
๓ ที.ปา. ๑๑/๒๔๔/๑๕๗
๔ ขุ.ชา. ๒๘/๗๐๙/๑๙๙
๕ กจฺ. ๖๑๒, นีติ. ๑๒๑๗
๖ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๓๙/๔๙
๗ โมคฺ. ๕/๑๑๒,๑๔๗
๘ โมคฺ. ๕/๑๕๘
๙ กจฺ. ๕๘๑, โมคฺ. ๕/๑๕๒-๓, นีติ. ๑๑๘๔

อตรีติ ติณฺโณ[๑] ตาเรยฺยํ. เอวํ อุตฺติณฺโณ, ติณฺณํ วา. **ปูร** ปูรเณ. สํปูรีติ สํปุณฺโณ. “สรโลโป”ติอาทิสุตฺเต **ตุ**คฺคหณโต ปุพฺพโลปาภาเว อุวณฺณโต ปรสฺส “วา ปโร อสรูปา”ติ โลโป. สํโยเค รสฺสตฺตํ. **ตุร** เวเค. อตุรีติ ตุณฺณํ ตุริตํ วา. **ชร** วโยหานิมฺหิ. ปริชีรีติ ปริชิณฺโณ.[๒] **กิร** วิกิรเณ. อากิรีติ อากิณฺโณ[๓] อิจฺจาทิ.

๖๑๗. สุสปจสกโต กฺขกฺกา จ.[๔]

สุส-ปจ-สกอิจฺเจเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **กฺข-กฺกา**เทสา โหนฺติ, อนฺโต จ พฺยญฺชโน **โน** โหติ. **จ**สทฺเทน มุจาทิโต **กฺกา**เทโส.[๕] **สุส** โสสเน. อสุสฺสีติ สุกฺโข[๖] รุกฺโข. อปจฺจีติ ปกฺกํ[๗] ผลํ. **สก** สามตฺเถ. อสกฺขีติ สกฺโก[๘] อสฺส. โอมุจฺจีติ โอมุกฺกา[๙] อุปาหนา. “ปจิตุํ, ปจิตพฺพนฺ”ติอาทีสุ ปน น ภวติ อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา. เอวํ สพฺพตฺถ พฺยวธาเน น ภวติ.

สีหคติยา ติคฺคหณมนุวตฺตเต.

๖๑๘. ปกฺกมาทีหิ นฺโต จ.[๑๐]

ปกฺกมอิจฺเจวมาทีหิ **ม**การนฺเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **นฺต**าเทโส โหติ, ธาตฺวนฺโต จ **โน** โหติ.[๑๑] **จ**สทฺเทน **ติ**ปฺปจฺจยสฺส

---

๑ ที.ปา. ๑๑/๗๖/๔๕
๒ สี.ฏี. ๒/๒๕๖/๒๗๒
๓ ที.อฏฺ. ๒/๕๖/๕๔
๔ กจฺ. ๕๘๓, โมคฺ. ๕/๑๕๕-๖, นีติ. ๑๑๘๖
๕ โมคฺ. ๕/๑๕๗
๖ สํ.สหา. ๑๘/๒๓๑/๑๕๑
๗ ชา.อฏฺ. ๔/๑๒๕/๑๗๗
๘ ที.สี. ๙/๔๙๑/๒๒๐
๙ วิ.อฏฺ. ๒/๖๓๘/๔๕๖
๑๐ กจฺ. ๕๘๔, นีติ. ๑๑๘๗
๑๑ นีติ. ๑๑๘๘

นฺติ จ โหติ. **กมุ** ปทวิกฺเขเป. ปกฺกมีติ ปกฺกนฺโต.[๑] เอวํ สงฺกนฺโต,[๒] นิกฺขนฺโต.[๓] "โท ธสฺส จา"ติ สุตฺเต **จ**คฺคหเณน **ก**สฺส **ข**ตฺตํ. **ภมุ** อนวฏฺฐาเน. วิพฺภมีติ วิพฺภนฺโต,[๔] ภนฺโต. **ขมุ** สหเน. อกฺขมีติ ขนฺโต. **สมุ** อุปสเม. อสมีติ สนฺโต.[๕] **ทมุ** ทมเน. อทมีติ ทนฺโต.[๖]

ติมฺหิ สงฺกมนํ สงฺกนฺติ. เอวํ โอกฺกนฺติ, วิพฺภนฺติ, ขนฺติ, สนฺติ ทนฺติ อิจฺจาทิ.

๖๑๙. **ชนาทีนมา ติมฺหิ จ.**[๗]

ชนอิจฺเจวมาทีนํ ธาตูนมนฺตสฺส พฺยญฺชนสฺส **อา**ตฺตํ โหติ ตปฺปจฺจเย ติมฺหิ จ. โยควิภาเคน อญฺญตฺถาปิ. **ชน** ชนเน. อชนีติ ชาโต,[๘] วิชายีติ ปุตฺตํ วิชาตา, ชนนํ ชาติ.[๙] ตปฺปจฺจเย สติปิ ตกาเร ปุน **ติ**คฺคหณกรณํ ปจฺจยนฺตรตกาเร อาตฺตนิวตฺตนตฺถํ. ยถา ชนฺตุ. "ชนิตฺวา, ชนิตุนฺ"ติอาทีสุ ปน อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา น ภวติ.

"อา, ติมฺหิ, จา"ติ จ วตฺตเต.

๖๒๐. **ฐาปานมิอี จ.**[๑๐]

ฐา-ปาอิจฺเจเตสํ ธาตูนํ อนฺตสฺส **อา**การสฺส ยถากฺกมํ **อิ**การ-**อี**การาเทสา โหนฺติ ตปฺปจฺจเย ติมฺหิ จ. **จ**สทฺเทน อญฺญตฺราปิ

---

๑ วิ.อฏฺ. ๓/๘๓/๔๓
๒ วิ.อฏฺ. ๓/๘๗/๕๓
๓ ม.ม. ๑๓/๒๙๐/๒๖๕
๔ วิ.มหา. ๔/๘๓/๙๒
๕ ที.มหา. ๑๐/๖๔/๓๑
๖ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๕๘/๑๖๐
๗ กจฺ. ๕๘๕, โมคฺ. ๕/๑๑๖, นีติ. ๑๑๘๙
๘ องฺ.ทุก.อฏฺ. ๒/๑๑/๘๓
๙ ที.มหา. ๑๐/๓๑/๑๓
๑๐ กจฺ. ๕๘๘, โมคฺ. ๕/๑๑๔-๕, นีติ. ๑๑๙๒

กฺวจิ. **ฐา** คตินิวตฺติมฺหิ. อฏฺฐาสีติ ฐิโต, อุปฏฺฐิโต ครุํ, ฐิตวา, อธิฏฺฐิตฺวา, ฐานํ ฐิติ. **ปา** ปาเน. อปายีติ ปีตา, ยาคุํ ปีตวา, ปานํ ปีติ, ปีตฺวา.

๖๒๑. หนฺเตหิ โห หสฺส โล วา อทหนหานํ.[๑]

หการนฺเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **ติ**สฺส จ **ห**การาเทโส โหติ, **ห**สฺส จ ธาตฺวนฺตสฺส **ล**กาโร โหติ วา ทหนเห วชฺเชตฺวา. **ฒ**ตฺตาปวาโทยํ. **รุห** ชนเน. อารุหีติ อารูฬฺโห[๒] รุกฺขํ. ลฬานมวิเสโส, อารูลฺโห วา, รุหนํ รูฬฺหิ. **คาหุ** วิโลฬเน. อคาหีติ คาฬฺโห, อชฺโฌคาฬฺโห[๓] มหณฺณวํ. **พห** วุทฺธิมฺหิ. อพหีติ พาฬฺโห. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ทีโฆ.[๔] **มุห** เวจิตฺเต. อมุยฺหีติ มูฬฺโห.[๕] **คุห** สํวรเณ. อคุหีติ คูฬฺหํ.[๖] **วห** ปาปุณเน. อุปวหีติ อุปวุฬฺโห. "วจวสวหาทีน-มุกาโร วสฺสา"ติ โยควิภาเคน **อุ**ตฺตํ.

อทหนหานนฺติ กิมตฺถํ. ทฑฺโฒ, สนฺนทฺโธ. **วา**ติ กึ. ทุทฺโธ, สินิทฺโธ. "คหิตํ, มหิตนฺ"ติอาทีสุ ปน อิการาคเมน พฺยวหิตตฺตา น ภวติ.

ธาตุปฺปจฺจยนฺตโตปิ "อตีเต ตตวนฺตุตาวี"ติ **ต**ปฺปจฺจโย. อพุภุกฺขีติ พุภุกฺขิโต. เอวํ ชิฆจฺฉิโต, ปิปาสิโต อิจฺจาทิ.

เอวํ กตฺตริ นิฏฺฐนโย.

---

๑ กจฺ. ๕๘๙, โมคฺ. ๕/๑๐๖-๗, นีติ. ๑๑๙๓
๒ โมคฺ. ๕/๑๔๘
๓ ขุ.อป. ๓๒/๒๒๗/๓๐
๔ โมคฺ. ๕/๑๔๙
๕ ขุ.อิติ. ๒๕/๘๘/๓๐๕
๖ มหานิ.อฏฺ. ๖๙/๒๙๙

“อตีเต”ติ วตฺตเต.

๖๒๒. **ภาวกมฺเมสุ ต.**[๑]

อตีเต กาเล คมฺยมาเน สพฺพธาตูหิ **ต**ปฺปจฺจโย โหติ ภาวกมฺมอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ.

ภาเว ตาว **เค** สทฺเท. คายนํ, อคายิตฺถาติ วา อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย.

๖๒๓. **สพฺพตฺถ เค คี.**[๒]

เคอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **คี**อาเทโส โหติ สพฺพตฺถ. **ต**ปฺปจฺจย-**ติ**ปจฺจเยเสฺววายํ. ตสฺส คีตํ,[๓] คายนํ คายิตพฺพาติ วา คีติ.

ภาเว ตปฺปจฺจยนฺตา นปุํสกา. **กมฺมนิ** ติลิงฺคา.

นต คตฺตวินาเม. นจฺจนํ อนจฺจิตฺถาติ วา อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย.

๖๒๔. **ปจฺจยาทนิฏฺฐา นิปาตนา สิชฺฌนฺติ.**[๔]

เย อิธ สปฺปจฺจยา สทฺทา ปจฺจเยหิ น นิฏฺฐํ คตา, เต นิปาตนโต สิชฺฌนฺตีติ ธาตฺวนฺเตน สห **ต**ปฺปจฺจยสฺส **จฺจ-ฏฺฏ**าเทสา.[๕] นจฺจํ,[๖] นฏฺฏํ. **หส** หสเน. หสนํ หสิตํ.[๗] **อิ**การาคโม. คมนํ คตํ. เอวํ

---

๑ กจฺ. ๕๕๖, โมคฺ. ๕/๕๖, นีติ. ๑๑๔๓

๒ กจฺ. ๖๐๘, นีติ. ๑๑๖๕

๓ ที.สี. ๙/๑๓/๗

๔ กจฺ. ๕๗๑, นีติ. ๑๑๖๔

๕ นีติ. ๑๑๖๖

๖ ที.สี. ๙/๑๓/๗

๗ ที.สี.อฏฺ. ๑/๑๘/๘๖

จิตํ, สยิตํ. **วา**ธิการสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา วุทฺธิ. **รุท** อสฺสุวิโมจเน. อรุชฺฌิตฺถาติ โรทิตํ, รุณฺณํ วา อิจฺจาทิ.

กมฺมนิ อภิภูยิตฺถาติ อภิภูโต โกโธ ภวตา, อภิภูตา, อภิภูตํ. **ภาส** พฺยตฺติยํ วาจายํ. อภาสิตฺถ เตนาติ ภาสิโต[๑] ธมฺโม, ภาสิตา คาถา, ภาสิตํ สุตฺตํ. **ทิสี** อุจฺจารเณ. จุราทิตฺตา เณ. อเทสียิตฺถาติ เทสิโต[๒] ธมฺโม ภควตา. **อิ**การาคเม การิตสรโลโป. **ชิ** ชเย. อชียิตฺถาติ ชิโต[๓] มาโร. **นี** ปาปเณ. อนียิตฺถาติ นีตา คามมชา, สุโต ตยา ธมฺโม, ญาโต.

สาส อนุสิฏฺฐิมฺหิ. อนุสาสียิตฺถาติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย.

๖๒๕. สาสทิสโต ตสฺส ริฏฺโฐ จ.[๔]

สาส-ทิสอิจฺเจเตหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **ริฏฺฐ**าเทโส โหติ. **จ**สทฺเทน **ติ**สฺส **ริฏฺฐิ** จ, ทิสโต กิจฺจ**ต**การ-**ตุํ-ตฺวา**ทีนญฺจ **รฏฺฐ-รฏฺฐุํ-รฏฺฐ**าเทสา จ โหนฺติ.[๕] **รา**ทิโลโป. อนุสิฏฺโฐ[๖] โส มยา, อนุสิฏฺฐา สา, อนุสิฏฺฐํ. **ทิส** เปกฺขเณ. อทิสฺสิตฺถาติ ทิฏฺฐํ เม รูปํ.[๗]

ติมฺหิ อนุสาสนํ อนุสิฏฺฐิ, ทสฺสนํ ทิฏฺฐิ.[๘]

กิจฺจาทีสุ ทสฺสนียํ ทฏฺฐพฺพํ, ทฏฺเฐยฺยํ, ปสฺสิตุนฺติ ทฏฺฐุํ

---

๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๑/๕
๒ ที.มหา. ๑๐/๑๖๕/๙๐
๓ ขุ.อุ. ๒๕/๒๓/๑๒๘
๔ กจฺ. ๕๗๒, โมคฺ. ๕/๑๑๗, นีติ. ๑๑๗๐
๕ นีติ. ๑๑๗๑-๔
๖ ขุ.เถร. ๒๖/๓๓๕/๓๒๓
๗ ที.มหา. ๑๐/๑๖๔/๙๐
๘ ที.มหา. ๑๐/๑๔๑/๗๓

คจฺฉติ, ปสฺสิตฺวาติ เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุํ,[๑] ทฏฺฐา.[๒] อิการาคเมน อนฺตริตสฺส น ภวติ. ยถา อนุสาสิตํ, อนุสาสิตพฺพํ, อนุสาสิตุํ, อนุสาสิตฺวา, ทสฺสิตํ อิจฺจาทิ.

ตุส ปีติมฺหิ. อตุสฺสีติ อตฺเถ กตฺตริ **ต**ปฺปจฺจโย.

“ตสฺสา”ติ อธิกาโร.

๖๒๖. สาทิสนฺตปุจฺฉภนฺชหํสาทีหิ ฏฺโฐ.[๓]

อาทินา สห วตฺตตีติ **สาทิ**. **ส**การนฺเตหิ **ปุจฺฉ-ภนฺช-หํส-**อิจฺเจวมาทีหิ จ ธาตูหิ ปรสฺส อนนฺตริตสฺส ตการสฺส สหาทิพฺยญฺชเนน ธาตฺวนฺเตน **ฏฺฐ**าเทโส โหติ. หํสสฺส สติปิ สนฺตตฺเต ปุนคฺคหณํ กฺวจิ **ฏฺฐ**าเทสสฺส อนิจฺจตาทีปนตฺถํ. เตน “วิทฺธสฺโต อุตฺรสฺโต”ติ-อาทีสุ น โหติ.[๔] ตุฏฺโฐ[๕] สนฺตุสิโต. **ภส** ภสฺสเน. อภสฺสีติ ภฏฺโฐ ภสฺสิโต. **นส** อทสฺสเน. นสฺสีติ นฏฺโฐ. **ทํส** ทํสเน. อทํสียิตฺถาติ ทฏฺโฐ สปฺเปน[๖] ฑํสิโต วา. “กฺวจิ ธาตู” ติอาทินา **ท**สฺส **ฑ**ตฺตํ. **ผุส** ผสฺสเน. อผุสียิตฺถาติ ผุฏฺโฐ โรเคน[๗] ผุสฺสิโต วา. **อิสุ** อิจฺฉายํ. เอสียิตฺถาติ อิฏฺโฐ,[๘] อิจฺฉิโต, เอสิโต. **มส** อามสเน. อามสียิตฺถาติ อามฏฺโฐ. **วส** เสจเน. อวสฺสีติ วุฏฺโฐ[๙] เทโว, ปวิสียิตฺถาติ ปวิฏฺโฐ,[๑๐]

---

๑ สํ.ส. ๑๕/๑๐๗/๗๓
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๖๙/๑๑
๓ กจฺ. ๕๗๓, โมคฺ. ๕/๑๔๐,๑๔๓, นีติ. ๑๑๗๖
๔ โมคฺ. ๕/๑๔๒
๕ ที.มหา. ๑๐/๑๕๖/๘๓
๖ วิ.มหา. ๕/๒๖๘/๓๖
๗ ม.ม. ๑๓/๓๕๒/๓๓๘
๘ ม.อุ. ๑๔/๑๓๑/๑๑๕
๙ เถรี.อฏฺ. ๑/๔๔๘/๑๔๐
๑๐ ขุ.ชา. ๒๘/๔๖๐/๑๒๐

อุทฺทิสียิตฺถาติ อุทฺทิฏฺโฐ.[๑] **ปุจฺฉ** ปุจฺฉเน. อปุจฺฉียิตฺถาติ[๒] ปุฏฺโฐ ปญฺหํ, ปุจฺฉิโต. ***ภนฺช*** อวมทฺทเน.[๓] อภญฺชียิตฺถาติ ภฏฺฐํ ธญฺญํ. **หํส** ปีติมฺหิ. อหํสีติ หฏฺโฐ,[๔] ปหฏฺโฐ, ปหํสิโต.

อาทิสทฺเทน **ยช** เทวปูชาสงฺคติกรณทาเนสุ. อิชฺชิตฺถาติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย. **ต**สฺส **ฏฺฐ**าเทโส.

๖๒๗. ยชสฺส สรสฺสิ ฏฺเฐ.[๕]

ยชอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส สรสฺส **อิ**การาเทโส โหติ ฏฺเฐ ปเร. ยิฏฺโฐ[๖] มยา ชิโน. **สช** วิสฺสคฺเค, **สํ**ปุพฺโพ. สํสชฺชิตฺถาติ สํสฏฺโฐ[๗] เตน, วิสฺสฏฺโฐ. **มช** สุทฺธิมฺหิ. อมชฺชีติ มฏฺโฐ[๘] อิจฺจาทิ.

กิจฺจตการาทีสุ ตุสฺสิตพฺพํ โตฏฺฐพฺพํ,[๙] ผุสิตพฺพํ โผฏฺฐพฺพํ,[๑๐] ปุจฺฉิตุํ ปุฏฺฐุํ, ยชิตุํ ยิฏฺฐุํ, อภิหริตุํ อภิหฏฺฐุํ, โตสนํ ตุฏฺฐิ, เอสนํ เอฏฺฐิ, วสฺสนํ วุฏฺฐิ, วิสฺสชฺชนํ วิสฺสฏฺฐิ อิจฺจาทิ.

“ตสฺส, สาที”ติ จ วตฺตเต.

๖๒๘. ภนฺชโต คฺโค จ.[๑๑]

ภนฺชโต ธาตุมฺหา **ต**ปฺปจฺจยสฺส สหาทิพฺยญฺชเนน **คฺโค**-

---

๑ ม.ม. ๑๓/๓๐๕/๒๘๐
๒ ขุ.สุ. ๒๕/๑๑๓๐/๕๕๐
๓ สี. ภชฺช ปาเก, ภนฺช อวมทฺทเน วา
๔ วิ.อฏฺ. ๒/๔๑๐/๑๐๗
๕ กจฺ. ๖๑๐, โมคฺ. ๕/๑๑๓, นีติ. ๑๒๑๕
๖ องฺ.ติก. ๒๐/๑๑๘/๒๖๒
๗ วิ.อฏฺ. ๒/๗๒๓/๔๘๐
๘ สํ.ส.อฏฺ. ๑/๒๑/๔๘
๙ โมคฺ. ๕/๑๔๐
๑๐ ที.สี. ๙/๒๑๓/๗๑
๑๑ กจฺ. ๕๗๗, โมคฺ. ๕/๑๕๔, นีติ. ๑๑๘๐

อาเทโส โหติ. ภคฺโค ราโค อเนน.[๑] **วส** นิวาเส. ปริวสีติตฺถาติ ปริวุฏฺโฐ ปริวาโส, วุสิตํ พฺรหฺมจริยํ,[๒] **อุฏฺฐอุ**อาเทสา. **วส** อจฺฉาทเน. นิวสียิตฺถาติ นิวตฺถํ วตฺถํ. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา **สฺต**การสํโยคสฺส **ตฺถ**ตฺตํ. เอวํ นิวตฺถพฺพํ. **สํส** ปสํสเน. ปสํสียิตฺถาติ ปสตฺโถ,[๓] ปสํสิโต, ปสํสนํ ปสตฺถิ. **พธ** พนฺธเน. อพชฺฌิตฺถาติ พทฺโธ[๔] รญฺญา, อลภียิตฺถาติ ลทฺธํ[๕] เม ธนํ. **ธตฺตทฺธ**ตฺตานิ. **รภ** ราภสฺเส. อารภียิตฺถาติ อารทฺธํ[๖] วีริยํ. **ทห** ภสฺมีกรเณ. อทยฺหิตฺถาติ ทฑฺฒํ[๗] วนํ, อภุชฺชิตฺถาติ ภุตฺโต โอทโน. ภุชาทิตฺตา ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ. **จช** หานิมฺหิ. ปริจฺจชียิตฺถาติ ปริจฺจตฺตํ[๘] ธนํ, อมุจฺจิตฺถาติ มุตฺโต[๙] สโร.

วจ วิยตฺติยํ วาจายํ. อวจียิตฺถาติ อตฺเถ **ต**ปฺปจฺจโย.

"อนฺโต, โน, ทฺวิ, จา"ติ จ อธิกาโร.

๖๒๙. **วจ วา วุ.**[๑๐]

จตุปฺปทมิทํ. **วจ**อิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ว**การสฺส **อุ**การาเทโส โหติ วา, ธาตฺวนฺโต จ **จ**กาโร โน โหติ, ตปฺปจฺจยสฺส จ ทฺวิภาโว โหติ. **วา**คฺคหณมวธารณตฺถํ. ธาตฺวาทิมฺหิ **ว**การาคโม. วุตฺตมิทํ ภควตา อุตฺตํ วา.

---

๑ มหานิ.อฏฺ. ๑/๕๐/๒๖๔
๒ ที.สี. ๙/๒๔๘/๘๔
๓ สํ.ส. ๑๕/๑๙๕/๒๐๔
๔ ม.มู. ๑๒/๒๘๗/๒๔๙
๕ ชา.อฏฺ. ๓/๑๘๙/๒๕๙
๖ ม.มู. ๑๒/๕๑/๒๙
๗ ขุ.สุ. ๒๕/๖๒/๓๔๗
๘ ที.ปา. ๑๑/๒๖๒/๑๖๓
๙ ขุ.ชา. ๒๗/๒๕๓/๓๕๙
๑๐ กจฺ. ๕๗๙, โมคฺ. ๕/๑๑๐-๑, นีติ. ๑๑๘๑

๖๓๐. คุปาทีนญฺจ.[๑]

คุปอิจฺเจวมาทีนํ ธาตูนมนฺโต จ พฺยญฺชโน โน โหติ, ปรสฺส ตการสฺส จ ทฺวิภาโว โหติ. **คุป** โคปเน. สุโคปียิตฺถาติ สุคุตฺโต สุโคปิโต. อิกาเรน พฺยวหิตตฺตา น ธาตฺวนฺตโลโป. "อญฺเญสุ จา"ติ สุตฺเต วาธิการสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา นิฏฺฐ**ต**กาเรปิ กฺวจิ วุทฺธิ. โคปนํ คุตฺติ.

ลิป ลิมฺปเน. อลิมฺปียิตฺถาติ ลิตฺโต[๒] สุคนฺเธน. **ตป** สนฺตาเป. สนฺตปียิตฺถาติ สนฺตตฺโต เตเชน. **ทีป** ทิตฺติมฺหิ. อาทีปียิตฺถาติ อาทิตฺโต อคฺคินา.[๓] รสฺสตฺตํ. ทีปนํ ทิตฺติ. **อป** ปาปุณเน. ปาปียิตฺถาติ ปตฺโต คาโม, ปาปุณีติ ปตฺโต สุขํ,[๔] ปาปุณนํ ปตฺติ, ปตฺตพฺพํ. **มท** อุมฺมาเท. ปมชฺชีติ ปมตฺโต.[๕] **สุป** สยเน. อสุปีติ สุตฺโต[๖] อิจฺจาทิ.

จร จรเณ. อจรียิตฺถาติ จิณฺโณ ธมฺโม. **อิณฺณ**าเทโส. จริโต วา. เอวํ ปุณฺโณ, ปูริโต.

นุท เขเป. ปนุชฺชิตฺถาติ ปนุณฺโณ, ปนุทิโต. **ทา** ทาเน. อาทียิตฺถาติ อาทิณฺโณ, อตฺโต วา. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา **ทา**สทฺทสฺส **ต**กาโร, รสฺสตฺตํ.

---

๑ กจฺ. ๕๘๐, นีติ. ๑๑๘๓
๒ ขุ.จูฬ. ๓๐/๑/๒๖
๓ วิ.มหา. ๔/๕๔/๔๕
๔ ที.สี. ๙/๙๔/๓๖
๕ ม.มู. ๑๒/๓๐๗/๒๗๓
๖ ที.มหา. ๑๐/๑๙๒/๑๑๕

๖๓๑. **ภิทาทิโต อินฺนอนฺนอีณา วา.**[๑]

ภิทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปรสฺส **ต**ปฺปจฺจยสฺส **อินฺน-อนฺน-อีณ-**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา, อนฺโต จ โน โหติ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. สรโลปาทิ.

ภิทิ วิทารเณ. อภิชฺชิตฺถาติ ภินฺโน ฆโฏ ภวตา, ภิชฺชีติ วา ภินฺโน เทวทตฺโต. **ฉิทิ** ทฺวิธากรเณ. อฉิชฺชิตฺถาติ ฉินฺโน รุกฺโข, อจฺฉินฺนํ จีวรํ,[๒] อุจฺฉิชฺชีติ อุจฺฉินฺโน, อทียิตฺถาติ ทินฺโน[๓] สุงฺโก. **สท** วิสรณคตฺยาวสาเนสุ.[๔] นิสีทีติ นิสินฺโน. **ขิท** อุตฺตาสเน, **ขิท** ทีนภาเว วา. อขิชฺชีติ ขินฺโน.

อนฺนาเทเส **ฉท** อปวารเณ. อจฺฉาทียิตฺถาติ ฉนฺโน,[๕] ปฏิจฺฉนฺนํ เคหํ, ปสีทีติ ปสนฺโน. **ปท** คติมฺหิ. อุปฺปชฺชีติ อุปฺปนฺโน, ฌานํ สมาปนฺโน.[๖] **รุทิ** อสฺสุวิโมจเน. รุณฺโณ. ปรโลโป.

ขี ขเย. **อีณ**าเทโส. อขียีติ ขีโณ โทโส, ขีณา ชาติ, ขีณํ ธนํ. **หา** จาเค. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา หาทิโต อีณาเทเส **ณ**การสฺส **น**ตฺตํ. ปหียิตฺถาติ ปหีโน[๗] กิเลโส, ปริหายีติ ปริหีโน. **อาส** อุปเวสเน. อจฺฉีติ อาสีโน. **ลี** สิเลสเน. ลียีติ ลีโน, นิลีโน. **ชิ** ชเย. ชิยีติ ชีโน วิตฺตมนุโสจติ ชิโต วา. **ที** ขเย. ทีโน. **ปี** ตปฺปเน. ปีโน. **ลู** เฉทเน. ลูยิตฺถาติ ลูโน อิจฺจาทิ.

---

๑ กจฺ. ๕๘๒, โมคฺ. ๕/๑๕๐, นีติ. ๑๑๘๕
๒ ขุ.ชา. ๒๗/๑๑/๑๖๓
๓ โมคฺ. ๕/๑๕๑
๔ สี. วสาทเนสุ
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๖๘/๑๕๑
๖ วิ.มหา. ๔/๕๑/๔๓
๗ ม.ม. ๑๒/๗๓/๔๙

วมุ อุคฺคิรเณ. วมียิตฺถาติ วนฺตํ, วมิตํ. “ปกฺกมาทีหิ นฺโต จา”ติ **นฺต**าเทโส. อคจฺฉียิตฺถาติ คโต คาโม ตยา, คามํ คโต วา. “คมขนหนรมาทีนมนฺโต”ติ ธาตฺวนฺตโลโป. อขญฺญิตฺถาติ ขโต กูโป, อุปหญฺญิตฺถาติ อุปหตํ[๑] จิตฺตํ, อรมีติ รโต, อภิรโต. **มน** ญาเณ. อมญฺญิตฺถาติ มโต, สมฺมโต.[๒] **ตนุ** วิตฺถาเร. อตนิตฺถาติ ตตํ, วิตตํ. **ยมุ** อุปรเม. นิยจฺฉีติ นิยโต.

“โน, ตมฺหิ, ติมฺหี”ติ จ วตฺตเต.

๖๓๒. **รกาโร จ.**[๓]

รกาโร จ ธาตูนมนฺตภูโต โน โหติ ตปฺปจฺจเย ติปฺปจฺจเย จ ปเร. ปกรียิตฺถาติ ปกโต กโฏ ภวตา, กตา เม รกฺขา,[๔] กตํ เม ปุญฺญํ. “โท ธสฺส จา”ติ เอตฺถ **จ**สทฺเทน โฏ ตสฺส. ยถา สุกฏํ, ทุกฺกฏํ. ปุเร อกรียิตฺถาติ ปุรกฺขโต.[๕] “ปุรสมุปปรีหิ กโรติสฺส ขขรา วา ตปฺปจฺจเยสุ จา”ติ **ข**กาโร. ปจฺจเยหิ สงฺคมฺม กรียิตฺถาติ สงฺขโต,[๖] อภิสงฺขโต, อุปกรียิตฺถาติ อุปกฺขโต, อุปกฺขโฏ, ปริกรียิตฺถาติ ปริกฺขโต.

ติปจฺจเย ปกรณํ ปกติ. **สร** คติจินฺตายํ. อสรีติ สโต,[๗] วิสรีติ วิสโฏ, สรณํ สรติ เอตายาติ วา สติ,[๘] นีหรียิตฺถาติ นีหโฏ. **ธร** ธารเณ. อุทฺธรียิตฺถาติ อุทฺธโฏ, อภรียิตฺถาติ ภโต, ภรณํ ภรติ

---

๑ วิ.ป. ๘/๓๗๘/๓๕๐
๒ ม.อุ. ๑๔/๘๐/๖๐
๓ กจฺ. ๕๘๗, โมคฺ. ๕/๕๗, นีติ. ๑๑๙๑
๔ ขุ.ชา. ๒๗/๑๐๖/๕๖
๕ ที.สี. ๙/๑๖๐/๕๐
๖ ม.มู.๑๒/๔๖๒/๔๑๒
๗ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๖๓/๒๒๗
๘ อภิ.อฏฺ. ๑/๑๒๔/๑๐๐

เอตายาติ วา ภติ.

อิการาคมยุตฺเตสุ “คมิโต”ติอาทีสุ ธาตฺวนฺตโลเป สมฺปตฺเต “โลโป”ติ วตฺตเต.

๖๓๓. **นมกรานมนฺตานํ นิยุตฺตตมฺหิ.**[๑]

นการ-**ม**การ-**ก**การ-**ร**การานํ ธาตฺวนฺตานํ โลโป น โหติ อิการาคมยุตฺเต ตกาเร ปเรติ โลปาภาโว. อคจฺฉี คมียิตฺถาติ วา คมิโต, รมิตฺถาติ รมิโต. เอวํ วมิโต, นมิโต. **สกิ** สงฺกายํ. สงฺกิโต, สริโต, ภริโต. ตถา ขนิตพฺพํ, หนิตพฺพํ, คมิตพฺพํ, รมิตพฺพํ อิจฺจาทิ.

นิธียิตฺถาติ นิหิโต. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **ธิ**สฺส **หิ** ตปฺปจฺจเย.[๒] เอวํ วิหิโต.

การิเต อภาวียิตฺถาติ อตฺเถ “ภาวกมฺเมสุ ต”อิติ **ต**ปฺปจฺจโย. “ยถาคมมิกาโร”ติ **อิ**การาคโม, สรโลปาทิ. ภาวิโต มคฺโค เตน, ภาวยิโต, อปาจียิตฺถาติ ปาจิโต โอทนํ ยญฺญทตฺโต เทวทตฺเตน, ปาจยิโต, ปาจาปิโต, ปาจาปยิโต, กมฺมํ การียิตฺถาติ การิโต, การยิโต, การาปิโต, การาปยิโต อิจฺจาทิ.

“ภาวกมฺเมสุ ต”อิติ เอตฺถ “ต”อิติ โยควิภาเคน อจลนคติ-โภชนตฺถาทีหิ อธิกรเณปิ **ต**ปฺปจฺจโย. ยถา **อาส** อุปเวสเน. **อธิกรเณ** อจฺฉึสุ เอตฺถ เตติ อิทํ เตสํ อาสิตํ ฐานํ. **ภาเว** อิธ เตหิ อาสิตํ. **กมฺมนิ** อยํ เตหิ อชฺฌาสิโต คาโม. **กตฺตริ** อิธ

---

๑ กจฺ. ๖๑๗, นีติ. ๑๒๒๓ ๒ โมคฺ. ๕/๑๐๘

เต อาสิตา. ตถา อฏฺฐํสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ฐิตํ ฐานํ, อิธ เตหิ ฐิตํ, อยํ เตหิ อธิฏฺฐิโต โอกาโส, อิธ เต ฐิตา. นิสีทึสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ นิสินฺนํ ฐานํ, อยํ เตสํ นิสินฺนกาโล, เต อิธ นิสินฺนา. นิปชฺชึสุ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ นิปนฺนํ ฐานํ, อิธ เต นิปนฺนา.

ยา คติปาปุณเน. อยาสุํ เต เอตฺถาติ อยํ เตสํ ยาโต มคฺโค, อิธ เตหิ ยาตํ, อยํ เตหิ ยาโต มคฺโค, อิธ เต ยาตา. ตถา อิทํ เตสํ คตฏฺฐานํ, อยํ เตสํ คตกาโล, อิธ เตหิ คตํ, อยํ เตหิ คโต คาโม, อิธ เต คตา.

ภุญฺชึสุ เอตสฺมินฺติ อิทํ เตสํ ภุตฺตฏฺฐานํ, อยํ เตสํ ภุตฺตกาโล, อิธ เตหิ ภุตฺโต โอทโน, อิธ เต ภุตฺตา. ปิวึสุ เต เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ปีตํ ฐานํ, อิธ เตหิ ปีตา ยาคุ, อิธ เต ปีตา. ทิสฺสนฺติ เอตฺถาติ อิทํ เตสํ ทิฏฺฐฏฺฐานํ อิจฺจาทิ.

“กตฺตริ กิตฺ”ติ อิโต มณฺฑูกคติยา “กตฺตรี”ติ วตฺตเต.

๖๓๔. กมฺมนิ ทุติยายํ กฺโต.[๑]

กมฺมตฺเถ ทุติยายํ วิภตฺติยํ วิชฺชมานายํ ธาตูหิ กตฺตริ **กฺต**ปฺปจฺจโย โหติ. อิทเมว วจนํ ญาปกํ อภิหิเต กมฺมาทิมฺหิ ทุติยาทีนมภาวสฺส. ทานํ อทาสีติ อตฺเถ **กฺต**ปฺปจฺจโย. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา ปจฺจย**ก**การสฺส โลโป. **ต**สฺส **อินฺน**าเทโส. ทานํ ทินฺโน เทวทตฺโต. **รกฺข** ปาลเน. สีลํ อรกฺขีติ สีลํ รกฺขิโต, ภตฺตํ

---

๑ กจฺ. ๖๒๖, นีติ. ๑๒๓๓

อภุญฺชีติ ภตฺตํ ภุตฺโต, ครุํ อุปาสีติ ครุมุปาสิโต อิจฺจาทิ.

๖๓๕. ภฺยาทีหิ มติพุธิปูชาทีหิ จ กฺโต.[๑]

ภีอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **มติ-พุธิ-ปูชา**ทีหิ จ **กฺต**ปฺปจฺจโย โหติ. โส จ "ภาวกมฺเมสุ กิจฺจกฺตขตฺถา"ติ วุตฺตตฺตา ภาวกมฺเมเสฺวว ภวติ.

ภี ภเย. อภายิตฺถาติ ภีตํ ภวตา. **สุป** สเย. อสุปิยิตฺถาติ สุตฺตํ ภวตา. เอวํ สยิตํ ภวตา. **อส** โภชเน. อสิตํ ภวตา, ปจิโต โอทโน ภวตา.

อิธ มตฺยาทโย อิจฺฉตฺถา, พุธิอาทโย ญาณตฺถา.

มน ญาเณ, **สํ**ปุพฺโพ. "พุธคมาทิตฺเถ กตฺตรี"ติ ตปฺปจฺจเย สมฺปตฺเต อิมินา กมฺมนิ **กฺต**ปฺปจฺจโย, "คมขนา"ติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป, รญฺญา สมฺมโต. **กปฺป** ตกฺกเน. สงฺกปฺปิโต. **ธร** ธารเณ. จุราทิตฺตา เณ, วุทฺธิ, **อิ**การาคโม, สรโลปาทิ, อวธาริโต.

พุธ อวคมเน. อวพุชฺฌิตฺถาติ พุทฺโธ ภควา มเหสกฺเขหิ เทวมนุสฺเสหิ. **อิ** อชฺฌยเน, อธียิตฺถาติ อธีโต.

อิ คติมฺหิ. อภิสมิโต. **วิท** ญาเณ. อเวทียิตฺถาติ วิทิโต. **ญา** อวโพธเน. อญฺญายิตฺถาติ ญาโต. **วิธ** เวธเน. ปฏิวิชฺฌิตฺถาติ ปฏิวิทฺโธ[๒] ธมฺโม. **ตกฺก** วิตกฺเก, ตกฺกิโต.

ปูชนตฺเถสุ **ปูช** ปูชายํ. อปูชียิตฺถาติ ปูชิโต[๓] ภควา. **จาย** สนฺตานปูชเนสุ, **อป**ปุพฺโพ. อปจายิโต. **มาน** ปูชายํ. มานิโต.[๔]

---

๑ กจฺ. ๖๔๓, นีติ. ๑๒๗๐
๒ ที.มหา. ๑๐/๑๘๖/๑๐๘
๓ ที.สี. ๙/๓๐๓/๑๑๓
๔ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙๕/๑๒๕

จิ จเย. อปจิโต.[๑] **วนฺท** อภิวนฺทเน. วนฺทิโต.[๒] **กร** กรเณ. สกฺกโต.[๓] **สกฺการ** ปูชายํ. สกฺการิโต อิจฺจาทิ.

หุโต หุตาวี หุตวา วุตฺโถ วุสิตชิณฺณโก
ปกฺกํ ปกฺกนฺตโก ชาโต ชิโต รูฬฺโห พุภุกฺขิโต.
คีตํ นจฺจํ ชิโต ทิฏฺโจ ตุฏฺโจ ยิฏฺโจ จ ภคฺควา
วุตฺตญฺจ คุตฺโต อจฺฉินฺโน ปหีโน คมิโต[๔] คโต.
กโตภิสงฺขโต ภุตฺตํ ฐานํ ครุมุปาสิโต
ภีตญฺจ สมฺมโต พุทฺโธ ปูชิโตตีตกาลิกา.

อตีตปฺปจฺจยนฺตนโย.

---

๑ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙๕/๑๒๕
๒ สุตฺตนิ.อฏฺ. ๒/๗๐๘/๓๒๔
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๑๙๕/๑๒๕
๔ วมิโต (?)

๗.๔. ตเวตุนาทิปฺปจฺจยนฺตนย

"ปุญฺญานิ กาตุมิจฺฉิ อิจฺฉติ อิจฺฉิสฺสติ วา"ติ วิคฺคเห

๖๓๖. **อิจฺฉตฺเถสุ สมานกตฺตุเกสุ ตเวตุํ วา.**[๑]

อิจฺฉา อตฺโถ เยสํ เต **อิจฺฉตฺถา**. เตสุ อิจฺฉตฺเถสุ ธาตูสุ สมานกตฺตุเกสุ สนฺเตสุ สพฺพธาตูหิ **ตเว-ตุํ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา. "ตเวตุํ วา"ติ โยควิภาเคน ตทตฺถกฺริยายญฺจ. เต จ กิตกตฺตา กตฺตริ โหนฺติ.

"กโรติสฺส, วา"ติ จ วตฺตเต.

๖๓๗. **ตเวตุนาทีสุ กา.**[๒]

ตเว-ตุนอิจฺเจวมาทีสุ ปจฺจเยสุ ปเรสุ กโรติสฺส ธาตุสฺส **กา**เทโส โหติ วา. **อาทิ**สทฺเทน ตุํ-ตฺวาน-ตฺวา-ตพฺเพสุ จ.

"ตทฺธิตสมาสกิตกา นามํวาตเวตุนาทีสุ จา"ติ เอตฺถ "อตเวตุนาทีสู"ติ นามพฺยปเทสสฺส นิเสธนโต ตทนฺตานํ นิปาตตฺตํ สิทฺธํ ภวติ. ตโต นิปาตตฺตา **ตเวตุน**มนฺตโต "สพฺพาสมาวุโส"ติ-อาทินา วิภตฺติโลโป. โส ปุญฺญานิ กาตเว อิจฺฉติ, กาตุมิจฺฉติ.

กาเทสาภาเว "ตุํตุนตพฺเพสุ วา"ติ **ร**การสฺส **ต**ตฺตํ. กตฺตุํ กาเมตีติ กตฺตุกาโม,[๓] อภิสงฺขริตุมากงฺขติ. ตถา สทฺธมฺมํ โสตเว, โสตุํ, สุณิตุํ วา ปตฺเถติ. เอวํ อนุภวิตุํ, ปจิตุํ, คนฺตุํ คมิตุํ, ขนฺตุํ

---

๑ กจฺ. ๕๖๑, โมคฺ. ๕/๖๑, นีติ. ๑๑๔๘๒ ๒ กจฺ. ๕๙๕, โมคฺ. ๕/๑๑๘-๙, นีติ. ๑๑๙๙
๓ วิ.มหาวิ. ๑/๓๖๘/๒๗๙

ขนิตุํ, หนฺตุํ หนิตุํ, มนฺตุํ มนิตุํ, หริตุํ, อนุสฺสริตุมิจฺฉติ. เอตฺถ อิการยุตฺต**ต**มฺหิ "นมกราน"มิจฺจาทินา ปฏิสิทฺธตฺตา น ธาตฺวนฺตโลโป.

ตถา **ตุท** พฺยถเน. ตุทิตุํ, ปวิสิตุํ, อุทฺทิสิตุํ, โหตุํ, สยิตุํ, เนตุํ, ชุโหตุํ, ปชหิตุํ ปหาตุํ, ทาตุํ, โรทฺธุํ, รุนฺธิตุํ. **ตุํตุน**าทีสุปิ โยควิภาเคน กตฺตริ วิกรณปฺปจฺจยา, สรโลปาทิ จ. โภตฺตุํ ภุญฺชิตุํ, เฉตฺตุํ ฉินฺทิตุํ, สิพฺพิตุํ, โพทฺธุํ พุชฺฌิตุํ, ชายิตุํ ชนิตุํ, ปตฺตุํ ปาปุณิตุํ, เชตุํ ชินิตุํ, เกตุํ กิณิตุํ, วินิจฺเฉตุํ วินิจฺฉินิตุํ, ญาตุํ ชานิตุํ, คเหตุํ คณฺหิตุํ, โจเรตุํ โจรยิตุํ, ปาเลตุํ ปาลยิตุํ.

การิเต ภาเวตุํ, ภาวยิตุํ, กาเรตุํ, การยิตุํ, การาเปตุํ, การาปยิตุมิจฺฉติ อิจฺจาทิ.

"ตเวตุํ วา"ติ โยควิภาเคน กฺริยตฺถกฺริยายญฺจ คมฺมมานายํ **ตุํ**ปจฺจโย. ยถา สุพฺพุทฺธุํ วกฺขามิ,[๑] โภตฺตุํ วชติ. โภชนาย วชตีติ อตฺโถ. เอวํ ทฏฺฐุํ คจฺฉติ, คนฺตุมารภติ. คนฺตุํ ปโยชยติ, ทสฺเสตุมาห อิจฺจาทิ.

"ตุ"มิติ วตฺตเต.

๖๓๘. **อรหสกฺกาทีสุ จ.**[๒]

อรหสกฺกภพฺพานุจฺฉวิกานุรูปอิจฺเจวมาทีสฺวตฺเถสุ ปยุชฺชมาเนสุ สพฺพธาตูหิ **ตุํ**ปจฺจโย โหติ. **จ**สทฺเทน กาลสมยเวลาทีสุปิ. **นินฺท** ครหายํ. โก ตํ นินฺทิตุมรหติ,[๓] ราชา อรหสิ ภวิตุํ, อรโห ภวํ

---

๑ กจฺจายน. ๑　　๒ กจฺ. ๕๖๒, นีติ. ๑๑๓๙　　๓ ขุ.ธ. ๒๕/๒๓๐/๕๗

วตฺตุํ. สกฺกา เชตุํ ธเนน วา,[๑] สกฺกา ลทฺธุํ, กาตุํ สกฺขิสฺสติ. ภพฺโพ นิยามํ โอกฺกมิตุํ,[๒] อภพฺโพ กาตุํ.[๓] อนุจฺฉวิโก ภวํ ทานํ ปฏิคฺคเหตุํ. อิทํ กาตุํ อนุรูปํ. ทานํ ทาตุํ ยุตฺตํ, ทาตุํ วตฺตุํ จ ลพฺภติ.[๔] เอวํ วฏฺฏติ ภาสิตุํ,[๕] ฉินฺทิตุํ น จ กปฺปติ อิจฺจาทิ. ตถา กาโล ภุญฺชิตุํ, สมโย ภุญฺชิตุํ, เวลา ภุญฺชิตุํ.

"ตุ"มิติ วตฺตเต.

๖๓๙. **ปตฺตวจเน อลมตฺเถสุ จ.**[๖]

อลมตฺเถสุ ปตฺตวจเน สติ สพฺพธาตูหิ **ตุํ**ปจฺจโย โหติ. **อลํ**สทฺทสฺส อตฺถา **อลมตฺถา** ภูสนปริยตฺตินิวารณา. เตสุ อลมตฺเถสุ. ปตฺตสฺส วจนํ **ปตฺตวจนํ**. อลเมว ทานานิ ทาตุํ, อลเมว ปุญฺญานิ กาตุํ. สมฺปตฺตเมว ปริยตฺตเมวาติ อตฺโถ.

กตฺวา กมฺมํ อคจฺฉิ คจฺฉติ คจฺฉิสฺสตีติ วา อตฺเถ

๖๔๐. **ปุพฺพกาเลกกตฺตุกานํ ตุนตฺวานตฺวา วา.**[๗]

ปุพฺพกาโลติ ปุพฺพกฺริยา. เอโก กตฺตา เยสํ เต **เอกกตฺตุกา**. เตสํ เอกกตฺตุกานํ สมานกตฺตุกานํ ธาตูนมนฺตเร ปุพฺพกาเล วตฺตมานธาตุมฺหา **ตุน-ตฺวาน-ตฺวา**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา.

---

๑ สํ.ส. ๑๕/๑๓๖/๑๒๒
๒ อภิ.ป. ๓๖/๑๒/๑๒๐
๓ ที.สี. ๙/๓๙๘/๑๖๘
๔ สํ.ส. ๑๕/๒๕๖/๒๗๓
๕ ม.ม. ๑๓/๒๓๔/๒๑๐
๖ กจฺ. ๕๖๓
๗ กจฺ. ๕๖๔, โมคฺ. ๕/๖๓, นีติ. ๑๑๕๐-๖

วาสทฺทสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา **ตุน**ปฺปจฺจโย กตฺถจิเยว ภวติ. เต จ กิตฺสญฺญตฺตา "เอกกตฺตุกานนฺ"ติ วุตฺตตฺตา จ กตฺตริเยว ภวนฺติ. ตุเน "ตเวตุนาทีสุ กา"ติ **กา**เทโส. นิปาตตฺตา **สิ**โลโป. โส กาตุน กมฺมํ คจฺฉติ, อกาตุน ปุญฺญํ กิลมิสฺสนฺติ สตฺตา.

ตฺวานตฺวาสุ "รกาโร จา"ติ ธาตฺวนฺตโลโป. กมฺมํ กตฺวาน[1] ภทฺรกํ, ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคํ คจฺฉติ, อภิสงฺขริตฺวา, กริตฺวา. ตถา สิพฺพิตฺวา, ชายิตฺวา, ชนิตฺวา, ธมฺมํ สุตฺวา, สุตฺวาน ธมฺมํ โมทติ, สุณิตฺวา, ปตฺวา, ปาปุณิตฺวา, กิณิตฺวา, เชตฺวา, ชินิตฺวา, ชิตฺวา, โจเรตฺวา, โจรยิตฺวา, ปูเชตฺวา, ปูชยิตฺวา. ตถา เมตฺตํ ภาเวตฺวา,[2] ภาวยิตฺวา, วิหารํ กาเรตฺวา,[3] การยิตฺวา, การาเปตฺวา การาปยิตฺวา สคฺคํ คมิสฺสนฺติ อิจฺจาทิ.

ปุพฺพกาเลติ กิมตฺถํ. ปจติ ปจติ. **เอกกตฺตุกานนฺ**ติ กึ. ภุตฺเต เทวทตฺเต ยญฺญทตฺโต วชติ.

"อปตฺวาน นทึ ปพฺพโต, อติกฺกมฺม ปพฺพตํ นที"ติอาทีสุ ปน สพฺพตฺถ "ภวตี"ติ สมฺพนฺธโต เอกกตฺตุกตา, ปุพฺพกาลตา จ คมฺยเต.

"วา"ติ วตฺตเต.

๖๔๑. **สพฺเพหิ ตุนาทีนํ โย.**[4]

สพฺเพหิ โสปสคฺคานุปสคฺเคหิ ธาตูหิ ปเรสํ ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ **ย**สทฺทาเทโส โหติ วา. **วนฺท** อภิวนฺทเน, **อภิ**ปุพฺโพ. **ตฺวา**ปจฺจยสฺส

---

๑ ม.ม. ๑๓/๓๕๒/๓๓๘　　๒ ชา.อฏฺ. ๓/๓๖/๕๙
๓ ชา.อฏฺ. ๑/๑/๑๓๖　　๔ กจฺ. ๕๙๗, โมคฺ. ๕/๑๖๔, นีติ. ๑๒๐๑

โย, **อิ**การาคโม จ. อภิวนฺทิย ภาสิสฺสํ, อภิวนฺทิตฺวา, วนฺทิย, วนฺทิตฺวา. ตถา อภิภุยฺย. ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ. อภิภวิตฺวา, อภิโภตฺวา.

สิ เสวายํ. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา **อิ**การสฺส **อา**ตฺตํ.[๑] นิสฺสาย, นิสฺสิตฺวา.

ภช เสวายํ, "ตถา กตฺตริ จา"ติ ปุพฺพรูปตฺตํ. วิภชฺช, วิภชิย, วิภชิตฺวา.

ทิส อติสชฺชเน. อุทฺทิสฺส, อุทฺทิสิย, อุทฺทิสิตฺวา. ปวิสฺส, ปวิสิย, ปวิสิตฺวา.

นี ปาปเณ. อุปนีย, อุปเนตฺวา. อติเสยฺย, อติสยิตฺวา, โอหาย, โอหิตฺวา, ชหิตฺวา, หิตฺวา, อาทาย, อาทิยิตฺวา. "ทิวาทิโต โย"ติ **ย**ปฺปจฺจโย, "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส**สิ**กาโร จ. ทตฺวา, ทตฺวาน, ปิธาย, ปิทหิตฺวา, ภุญฺชิย, ภุญฺชิตฺวา, โภตฺวา, วิเจยฺย, วิจินิตฺวา, วิญฺญาย, วิชานิตฺวา, ญตฺวา.

"ยถาคมํ, ตุนาทีสู"ติ จ วตฺตเต.

๖๔๒. **ทธนฺตโต โย กฺวจิ.**[๒]

ทการ**ธ**การนฺเตหิ ธาตูหิ ยถาคมํ **ย**การาคโม โหติ กฺวจิ ตุนาทีสุ ปจฺจเยสุ. **ย**วโต **ท**การสฺส **ช**กาโร. สมาปชฺชิตฺวา, อุปฺปชฺชิตฺวา, ภิชฺชิตฺวา, ฉิชฺชิตฺวา คโต. **พุธ** อวคมเน. "ตถา กตฺตริ จา"ติ สธาตฺวนฺตสฺส **ย**การสฺส **จ**วคฺโค. พุชฺฌิย, พุชฺฌิตฺวา, วิรชฺฌิย,[๓]

---

๑ โมคฺ. ๕/๘๘ ๒ กจฺ. ๖๐๖, นีติ. ๑๒๑๑

๓ ขุ.พุทฺธ. ๓๓/๒๐/๔๗๒

วิรชฺฌิตฺวา.[๑] รุนฺธิย, รุนฺธิตฺวา.

“ตุนาทีนนฺ”ติ อธิกาโร, “วา”ติ จ.

๖๔๓. **จนนฺเตหิ รจฺจํ.**[๒]

จการ**น**การนฺเตหิ ธาตูหิ ปเรสํ ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ **รจฺจ**าเทโส โหติ วา. “รจฺจนฺ”ติ โยควิภาเคน อญฺญสฺมาปิ. ววตฺถิตวิภาสตฺโถยํ **วา**สทฺโท. ราทิโลโป. **วิจ** วิเวจเน, **วิ**ปุพฺโพ. วิวิจฺจ, วิวิจฺจิตฺวา. “โย กฺวจี”ติ โยควิภาเคน **ย**การาคโม.

ปจ ปาเก. ปจฺจ, ปจฺจิย, ปจฺจิตฺวา.[๓] วิมุจฺจ, วิมุจฺจิตฺวา.

หน หึสาคตีสุ. อาหจฺจ, อุปหจฺจ, อาหนฺตฺวา, อุปหนฺตฺวา.

วาติ กึ. อวมญฺญ, อวมญฺญิตฺวา, มนฺตฺวา. **นฺย**สฺส **ญ**กาโร.

อิ คติมฺหิ. โยควิภาเคน **รจฺจ**าเทโส. ปฏิจฺจ, อเวจฺจ, อุเปจฺจ, อุเปตฺวา. **กร** กรเณ. สกฺกจฺจ,[๔] อธิกิจฺจ.[๕] **อิ**การาคโม. กริย.

ทิส เปกฺขเณ.

๖๔๔. **ทิสา สฺวานสฺวานฺตโลโป จ.**[๖]

ทิสอิจฺเจตาย ธาตุยา ปเรสํ ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ **สฺวาน-สฺวา-**อิจฺจาเทสา โหนฺติ วา ธาตฺวนฺตสฺส โลโป จ. ทิสฺวานสฺส เอตทโหสิ,[๗] จกฺขุนา รูปํ ทิสฺวา.[๘]

---

๑ ชา.อฏฺ. ๒/๑๔๒/๓๓๑
๒ กจฺ. ๕๙๘, โมคฺ. ๕/๑๖๖, นีติ. ๑๒๐๓
๓ สี. วิปจฺจ, วิปจฺจิย, วิปจฺจิตฺวา
๔ โมคฺ. ๕/๑๖๘
๕ โมคฺ. ๕/๑๖๗
๖ กจฺ. ๕๙๙, โมคฺ. ๕/๑๖๙, นีติ. ๑๒๐๔
๗ วิ.มหาวิ. ๑/๒๔/๑๔
๘ อภิ.สํ. ๓๔/๑๓๕๒/๓๐๒

วาติ กึ. เนกฺขมฺมํ ทฏฺฐุํ,[๑] ทฏฺฐา.[๒] ปสฺสิย, ปสฺสิตุน, ปสฺสิตฺวา. **อนฺต**คฺคหณํ **อนฺตโลป**คฺคหณญฺจานุวตฺตเต.

๖๔๕. มหทเภหิ มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา จ.[๓]

ม-ห-ท-ภอิจฺเจวมนฺเตหิ ธาตูหิ ปเรสํ ตุนาทีนํ ปจฺจยานํ ยถากฺกมํ **มฺม-ยฺห-ชฺช-พฺภ-ทฺธา**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ วา ธาตฺวนฺตโลโป จ. **ม**การนฺเตหิ ตาว อาคมฺม, อาคนฺตฺวา. **กมุ** ปทวิกฺเขเป. โอกฺกมฺม, โอกฺกมิตฺวา, นิกฺขมฺม, นิกฺขมิตฺวา, อภิรมฺม, อภิรมิตฺวา.

หการนฺเตหิ ปคฺคยฺห, ปคฺคณฺหิตฺวา ปคฺคเหตฺวา. **มุห** เวจิตฺเต. สมฺมุยฺห, สมฺมุยฺหิตฺวา. **ย**การาคโม. อารุยฺห, อารุหิตฺวา, โอคยฺห, โอคเหตฺวา.

ทการนฺเตหิ อุปฺปชฺช, อุปฺปชฺชิตฺวา, ปมชฺช, ปมชฺชิตฺวา, อุปสมฺปชฺช, อุปสมฺปชฺชิตฺวา. **ฉิทิ** ทฺวิธากรเณ. อจฺฉิชฺช, ฉิชฺช, ฉิชฺชิตฺวา, ฉินฺทิย, ฉินฺทิตฺวา, เฉตฺวา.

ภการนฺเตหิ **รภ** ราภสฺเส. อารพฺภ กเถสิ, อารทฺธา, อารภิตฺวา. **ลภ** ลาเภ. อุปลพฺภ, อุปลทฺธา, สทฺธํ ปฏิลภิตฺวา ปุญฺญานิ กโรนฺติ อิจฺจาทิ.

ตเวตุนาทิปฺปจฺจยนฺตนโย.

---

๑ ขุ.สุ. ๒๕/๔๒๗/๔๑๔ ๒ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๔/๒๙

๓ กจฺ. ๖๐๐, นีติ. ๑๒๐๕

๗.๕. วตฺตมานกาลิกมานนฺตปฺปจฺจยนฺตนย

๖๔๖. **วตฺตมาเน มานนฺตา.**[๑]

อารทฺโธ อปริสมตฺโต อตฺโถ **วตฺตมาโน**. ตสฺมึ วตฺตมาเน กาเล คมฺมมาเน สพฺพธาตูหิ **มาน-อนฺต**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. เต จ กิตฺสญฺญตฺตา "กตฺตริ กิตฺ"ติ กตฺตริ ภวนฺติ.

อนฺตมานปฺปจฺจยานญฺเจตฺถ "ปรสมญฺญา ปโยเค"ติ ปรสมญฺญาวเสน ปรสฺสปทตฺตโนปทสญฺญตฺตา ตฺยาทีสุ วิย อนฺตมาเนสุ จ วิกรณปฺปจฺจยา ภวนฺติ.

เตเนว **มาน**ปฺปจฺจโย "อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนี"ติ ภาวกมฺเมสุปิ โหติ.[๒] ตสฺส จ "อตฺตโนปทานิ ปรสฺสปทตฺตนฺ"ติ กฺวจิ **อนฺต**ปฺปจฺจยาเทโส จ.

คมฺ, สปฺป คติมฺหิ. คจฺฉตีติ อตฺเถ **อนฺต**ปฺปจฺจโย. "ภูวาทิโต อ"อิติ **อ**ปจฺจโย. "คมิสฺสนฺโต จฺโฉ วา สพฺพาสู"ติ ธาตฺวนฺตสฺส **จฺฉ**าเทโส. สรโลปาทิ. นามพฺยปเทเส **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. "คจฺฉนฺต สิ" อิตีธ "วา"ติ วตฺตมาเน "สิมฺหิ คจฺฉนฺตาทีนํ นฺตสทฺโท อํ"อิติ **นฺต**สฺส **อม**าเทโส.

วาสทฺทสฺส ววตฺถิตวิภาสตฺตา เอกาโรการปรสฺส น ภวติ, สรโลปาทิ. โส ปุริโส คจฺฉํ, คจฺฉนฺโต คณฺหาติ. เสสํ คุณวนฺตุสมํ.

อิตฺถิยํ "นทาทิโต วา อี"ติ **อี**ปจฺจโย. "เสเสสุ นฺตุวา"ติ

---

๑ กจฺ. ๕๖๕, โมคฺ. ๕/๖๔-๕, นีติ. ๑๑๕๗ ๒ โมคฺ. ๕/๖๖

นฺตุพฺยปเทเส “วา”ติ อธิกิจฺจ “นฺตุสฺส ตมีกาเร”ติ ตกาเร สรโลป-สิโลปา. สา กญฺญา คจฺฉตี, คจฺฉนฺตี อิจฺจาทิ อิตฺถิสมํ.

นปุํสเก ปุเร วิย **นฺต**สฺส **อม**าเทโส. ตํ จิตฺตํ คจฺฉํ, คจฺฉนฺตํ. คจฺฉนฺตานิ อิจฺจาทิ ปุลฺลิงฺคสมํ.

ตถา คจฺฉตีติ อตฺเถ **มาน**ปฺปจฺจโย **จฺฉ**าเทสาทิ จ. โส คจฺฉมาโน คณฺหาติ, เต คจฺฉมานา อิจฺจาทิ ปุริสสทฺทสมํ. สา คจฺฉมานา, ตา คจฺฉมานาโย อิจฺจาทิ กญฺญาสทฺทสมํ. ตํ คจฺฉมานํ, ตานิ คจฺฉมานานิ อิจฺจาทิ จิตฺตสทฺทสมํ.

คจฺฉียตีติ อตฺเถ “อตฺตโนปทานิ ภาเว จ กมฺมนี”ติ กมฺมนิ **มาน**ปฺปจฺจโย. “ภาวกมฺเมสุ โย”ติ **ย**ปฺปจฺจโย. “อิวณฺณาคโม วา”ติ **อิ**การาคโม, **จฺฉ**าเทโส. โส เตน คจฺฉิยมาโน, สา คจฺฉิยมานา, ตํ คจฺฉิยมานํ.

จฺฉาเทสาภาเว “ปุพฺพรูปญฺจา”ติ **ย**การสฺส **ม**กาโร. ธมฺโม อธิคมฺมมาโน หิตาย ภวติ, อธิคมฺมมานา, อธิคมฺมมานํ.

ตถา **มห** ปูชายํ. มหตีติ มหํ มหนฺโต, มหตี มหนฺตี, มหํ มหนฺตํ, มหมาโน, มหมานา, มหมานํ. **กมฺมนิ** “ยมฺหิ ทาธามา-ฐาหาปามหมถาทีนมี”อิติ ธาตฺวนฺตสฺส **อ**การสฺส **อี**กาโร. มหียมาโน, มหียมานา, มหียมานํ.

เอวํ จรตีติ จรํ, จรตี จรนฺตี, จรนฺตํ, จรมาโน, จริยมาโน. ปจตีติ ปจํ, ปจตี ปจนฺตี, ปจนฺตํ, ปจมาโน, ปจฺจมาโน. “ตสฺส จวคฺค”-อิจฺจาทินา **จ**วคฺคตฺตํ ทฺวิตฺตญฺจ.

ภู สตฺตายํ. ภวตีติ อตฺเถ **อนฺต**ปฺปจฺจโย. อปจฺจยวุทฺธิอวาเทสาทิ. โส ภวํ, ภวนฺโต. **อิตฺถิยํ อี**ปจฺจโย. “ภวโต โภโต”ติ **โภต**าเทโส. โภตี, โภตี โภติโย. **นปุํสเก** ภวํ ภวนฺตํ, ภวนฺตานิ. อภิภวมาโน. **ภาเว** ภูยมานํ. **กมฺมนิ** อภิภูยมาโน.

ชร วโยหานิมฺหิ. “ชรมรานนฺ”ติอาทินา **ชีรชียฺย**าเทสา. ชีรตีติ ชีรํ, ชีรนฺตี, ชีรนฺตํ, ชีรมาโน, ชีรียมาโน, ชียํ, ชียนฺตี, ชียนฺตํ, ชียมาโน, ชียฺยมาโน.

มร ปาณจาเค. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา เอกสฺส **ย**การสฺส โลโป. มรตีติ มียํ, มียนฺตี, มียนฺตํ, มียมาโน, มียฺยมาโน, มรํ, มรนฺตี, มรนฺตํ, มรมาโน, มรียมาโน, ลภํ, ลภนฺตี, ลภนฺตํ, ลภมาโน, ลพฺภมาโน, วหํ, วหนฺตี, วหนฺตํ, วหมาโน, วุยฺหมาโน. “อิสุยมูนมนฺโต จฺโฉ วา”ติ **จฺฉ**าเทโส. อิจฺฉตีติ อิจฺฉํ, อิจฺฉนฺตี, อิจฺฉนฺตํ, อิจฺฉมาโน, อิจฺฉียมาโน, อิสฺสมาโน.

“ทิสสฺส ปสฺสทิสฺสทกฺขา วา”ติ **ปสฺสทิสฺสทกฺข**าเทสา. ปสฺสตีติ ปสฺสํ, ปสฺสนฺตี, ปสฺสนฺตํ, ปสฺสมาโน, วิปสฺสียมาโน, ทิสฺสมาโน, ทิสฺสนฺโต. **มาน**สฺส **อนฺต**าเทโส. ทิสฺสํ, ทิสฺสนฺตี, ทิสฺสนฺตํ, ทกฺขํ, ทกฺขนฺตี, ทกฺขนฺตํ, ทกฺขมาโน ทกฺขิยมาโน อิจฺจาทิ.

ตุท พฺยถเน. ตุทตีติ ตุทํ, ตุทนฺตี, ตุทนฺตํ, ตุทมาโน, ตุชฺชมาโน. ปวิสตีติ ปวิสํ, ปวิสนฺตี, ปวิสนฺตํ, ปวิสมาโน, ปวิสียมาโน อิจฺจาทิ.

หู, ภู สตฺตายํ. **อ**ปจฺจยโลโป, ปโหตีติ ปโหนฺโต, ปโหนฺตี, ปโหนฺตํ, ปหูยมานํ เตน. เสตีติ เสนฺโต, เสนฺตี, เสนฺตํ, เสมาโน,

สยํ, สยนฺตี, สยนฺตํ, สยมาโน, สยาโน วา. **มาน**สฺส **อาน**าเทโส.[๑] อติสียมาโน.

อส สพฺภาเว. “สพฺพตฺถาสสฺสาทิโลโป จา”ติ อการสฺส โลโป. อตฺถีติ สํ, สนฺโต, สตี, สนฺตี, สนฺตํ, สมาโน, สมานา, สมานํ.

ฐา คตินิวตฺติมฺหิ. “วา”ติ วตฺตมาเน “ฐา ติฏฺโฐ”ติ **ติฏฺฐ**าเทโส. ติฏฺฐํ, ติฏฺฐนฺตี, ติฏฺฐนฺตํ, ติฏฺฐมาโน. **ติฏฺฐ**าภาเว “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา ฐาโต **ห**การาคโม, รสฺสตฺตญฺจ. อุปฏฺฐหํ, อุปฏฺฐหนฺตี, อุปฏฺฐหนฺตํ, อุปฏฺฐหมาโน, ฐียมานํ เตน, อุปฏฺฐียมาโน, อุปฏฺฐหียมาโน.

ปา ปาเน. “ปา ปิโพ”ติ **ปิพ**าเทโส. ปิพตีติ ปิพํ, ปิพนฺตี, ปิพนฺตํ, ปิพมาโน. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **พ**การสฺส **ว**ตฺตํ. ปิวํ, ปิวนฺตี, ปิวนฺตํ, ปิวมาโน, ปียมาโน, ปียมานา, ปียมานํ อิจฺจาทิ.

หุ ทานาทนหพฺยปทาเนสุ. อปจฺจเย ปุเร วิย ทฺวิภาวาทิ. ชุโหตีติ ชุหํ, ชุหนฺตี, ชุหนฺตํ, ชุหมาโน, หูยมาโน. เอวํ ชหํ, ชหนฺตี, ชหนฺตํ, ชหมาโน, ชหียมาโน, ททาตีติ ททํ, ททนฺตี, ททนฺตํ, ททมาโน. ทฺวิตฺตาภาเว ทานํ เทนฺโต, เทนฺตี, เทนฺตํ, ทียมาโน.

รุธิ อาวรเณ. “รุธาทิโต นิคฺคหีตปุพฺพญฺจา”ติ **อ**ปจฺจย-นิคฺคหีตาคมา. รุนฺธตีติ รุนฺธํ, รุนฺธนฺตี, รุนฺธนฺตํ, รุนฺธมาโน, รุชฺฌมาโน, ภุญฺชตีติ ภุญฺชํ, ภุญฺชนฺตี, ภุญฺชนฺตํ, ภุญฺชมาโน, ภุชฺชมาโน อิจฺจาทิ.

ทิวุ กีฬายํ. “ทิวาทิโต โย”ติ **ย**ปฺปจฺจโย. “ตถา กตฺตริ จา”ติ

---

๑ โมคฺ. ๕,๑๖๒

ปุพฺพรูปตฺตํ **พ**ตฺตญฺจ. ทิพฺพตีติ ทิพฺพํ, ทิพฺพนฺตี, ทิพฺพนฺตํ, ทิพฺพมาโน. เอวํ พุชฺฌตีติ พุชฺฌํ, พุชฺฌนฺโต, พุชฺฌมาโน. **จ**วคฺคา-เทโส. **ชนี** ปาตุภาเว. “ชนาทีนมา”ติ โยควิภาเคน **อา**ตฺตํ. ชายตีติ ชายํ, ชายมาโน, ชญฺญมาโน.

สุ สวเณ. “สฺวาทิโต”ติอาทินา **ณุณาอุณา** จ. สุณาตีติ สุณํ, สุณนฺโต, สุณมาโน, สูยมาโน, สุยฺยมาโน. ปาปุณาตีติ ปาปุณํ, ปาปุณมาโน, ปาปียมาโน.

“กิยาทิโต นา”ติ **นา**. รสฺสตฺตํ. กิณาตีติ กิณํ, กิณมาโน, กียมาโน. วินิจฺฉินาตีติ วินิจฺฉินํ, วินิจฺฉินมาโน, วินิจฺฉียมาโน. จินํ, จียมาโน. ชานาตีติ ชานํ, ชานมาโน. **ชา**เทโส. ญายมาโน. คณฺหาตีติ คณฺหํ, คณฺหมาโน, คยฺหมาโน.

กร กรเณ. กโรตีติ อตฺเถ “วตฺตมาเน มานนฺตา”ติ **อนฺต**ปฺ-ปจฺจโย. “ตนาทิโต โอยิรา”ติ **โอ**. “ตสฺส วา”ติ อธิกิจฺจ “อุตฺตโมกาโร”ติ **อุ**ตฺตํ. “กรสฺสากาโร จา”ติ **อ**การสฺ**สุ**กาโร. “ยวการา จา”ติ สเร **อุ**การสฺส **ว**ตฺตํ. ทฺวิตฺตํ. “โพ วสฺสา”ติ **พ**การทฺวยญฺจ. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **ร**โลโป. โส กุพฺพํ, กุพฺพนฺโต, กุพฺพตี, กุพฺพนฺตี, กุพฺพนฺตํ. **อุ**ตฺตาภาเว กมฺมํ กโรนฺโต, กโรนฺตี, กโรนฺตํ. **มาเน** **อุ**ตฺตทฺวยํ. กุรุมาโน, กุรุมานา, กุรุมานํ, กุพฺพาโน วา. **กมฺมนิ** กยิรมาโน กรียมาโน วา อิจฺจาทิ.

จุร เถยฺเย. “จุราทิโต”ติอาทินา **เณณยา**. โจเรตีติ โจเรนฺโต, โจเรนฺตี, โจเรนฺตํ, โจรยํ, โจรยตี, โจรยนฺตํ, โจรยมาโน, โจรียมาโน. ปาเลตีติ ปาเลนฺโต, ปาเลนฺตี, ปาเลนฺตํ, ปาลยํ, ปาลยนฺตี,

ปาลยนฺตํ, ปาลยมาโน, ปาลียมาโน อิจฺจาทิ.

การิเต ภาเวตีติ ภาเวนฺโต, ภาเวนฺตี, ภาเวนฺตํ, ภาวยํ, ภาวยนฺตี, ภาวยนฺตํ, ภาวยมาโน, ภาวียมาโน. กาเรตีติ กาเรนฺโต, กาเรนฺตี, กาเรนฺตํ, การยํ, การยนฺตี, การยนฺตํ, การยมาโน, การียมาโน, การาเปนฺโต, การาเปนฺตี, การาเปนฺตํ, การาปยํ, การาปยนฺตี, การาปยนฺตํ, การาปยมาโน, การาปียมาโน อิจฺจาทิ.

วตฺตมานกาลิกมานนฺตปฺปจฺจยนฺตนโย.

๗.๖. อนาคตกาลิกปฺปจฺจยนฺตนย

“กาเล”ติ อธิกาโร.

๖๔๗. **ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณี-ฆิณฺ.**[๑]

ภวิสฺสติ กาเล คมฺมมาเน คมาทีหิ ธาตูหิ **ณี-ฆิณฺ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **ณ**การา วุทฺธตฺถา. อายติ คมนํ สีลมสฺสาติ อตฺเถ **ณี**. วุทฺธิ**ณ**โลปา. คามี, คามิโน, อาคามี กาโล. **ฆิณฺ**ปจฺจเย “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **ฆ**โลโป. คามํ คามิ, คามี, คามโย.

ภช เสวายํ. อายติ ภชิตุํ สีลมสฺสาติ ภาชี, ภาชิ. “น กคตฺตํ จชา”ติ โยควิภาเคน นิเสธนโต “สจชานํ กคา ณานุพนฺเธ”ติ คตฺตํ น ภวติ.

สุ คติมฺหิ. การิเต วุทฺธิ**อาว**าเทสา จ. อายติ ปสฺสวิตุํ สีลมสฺสาติ ปสฺสาวี, ปสฺสาวิ. อายติ ปฏฺฐานํ สีลมสฺสาติ ปฏฺฐายี, ปฏฺฐายิ. “อาการนฺตานมาโย”ติ **อาย**าเทโส.

“ภวิสฺสตี”ติ อธิกาโร.

๖๔๘. **กิริยายํ ณฺวุตโว.**[๒]

กิริยายํ กิริยตฺถายํ คมฺมมานายํ ธาตูหิ **ณฺวุ-ตุ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ ภวิสฺสติ กาเล. ณฺวุมฺหิ **ณ**โลปวุทฺธิ**อก**าเทสา. กริสฺสํ วชตีติ การโก วชติ.

---

๑ กจฺ. ๖๕๑, นีติ. ๑๒๘๙   ๒ กจฺ. ๖๕๒, นีติ. ๑๒๙๐

ตุมฺหิ “กรสฺส จ ตตฺตํ ตุสฺมินฺ”ติ **ต**กาโร. เสสํ กตฺตุสมํ, กตฺตา วชติ. กตฺตุํ วชตีติ อตฺโถ. เอวํ ปจิสฺสํ วชตีติ ปาจโก วชติ, ปจิตา วชติ. ภุญฺชิสฺสํ วชตีติ ภุญฺชโก วชติ, โภตฺตา วชติ อิจฺจาทิ.

๖๔๙. **กมฺมนิ โณ.**[๑]

กมฺมสฺมึ อุปปเท ธาตูหิ **ณ**ปจฺจโย โหติ ภวิสฺสติ กาเล. **ณ**โลปวุทฺธี. นครํ กริสฺสตีติ นครกาโร วชติ. **ลู** เฉทเน. สาลึ ลวิสฺสตีติ สาลิลาโว วชติ. **วป** พีชสนฺตาเน. ธญฺญํ วปิสฺสตีติ ธญฺญวาโป วชติ. โภคํ ททิสฺสตีติ โภคทาโย วชติ, สินฺธุํ ปิวิสฺสตีติ สินฺธุปาโย วชติ อิจฺจาทิ.

“กมฺมนี”ติ วตฺตเต.

๖๕๐. **เสเส สฺสํนฺตุมานานา.**[๒]

กมฺมสฺมึ อุปปเท เสเส อปริสมตฺตตฺเถ ธาตูหิ **สฺสํ-นฺตุ-มาน-อาน**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ ภวิสฺสติ กาเล คมฺมมาเน. เต จ กิตกตฺตา กตฺตริ ภวนฺติ. กมฺมํ กริสฺสตีติ อตฺเถ **สฺสํ**ปจฺจโย. **อิ**การาคโม. **สิ**โลโป. กมฺมํ กริสฺสํ วชติ. สาเปกฺขตฺตา น สมาโส. **นฺตุ**ปจฺจเย “ตนาทิโต โอยิรา”ติ **โอ**. “สิมฺหิ วา”ติ **นฺตุวนฺ**ตสฺส **อ**ตฺตํ. กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กโรนฺโต วชติ อิจฺจาทิ คุณวนฺตุสมํ.

อถ วา “ภวิสฺสติ คมาทีหิ ณีฆิณฺ”ติ เอตฺถ “ภวิสฺสตี”ติ วจนโต “สฺสนฺตุ”อิติ เอโกว ปจฺจโย ทฏฺฐพฺโพ. ตโต “สิมฺหิ วา”ติ

---

๑ กจฺ. ๖๕๔, นีติ. ๑๒๙๒

๒ กจฺ. ๖๕๕, โมคฺ. ๕/๖๗, นีติ. ๑๒๙๓

อตฺตํ. “นฺตสทฺโท อ”มิติ โยควิภาเคน **อมา**เทโส. **สิ**โลโป. กริสฺสํ กริสฺสนฺโต, กริสฺสนฺตา, กริสฺสนฺตํ, กริสฺสนฺเต, กริสฺสตา กริสฺสนฺเตน, กริสฺสนฺเตหิ, กริสฺสโต กริสฺสนฺตสฺส, กริสฺสตํ กริสฺสนฺตานํ, กริสฺสตา, กริสฺสนฺเตหิ, กริสฺสโต กริสฺสนฺตสฺส, กริสฺสตํ กริสฺสนฺตานํ, กริสฺสติ กริสฺสนฺเต, กริสฺสนฺเตสูติอาทิ คุณวนฺตุสทิสํ เนยฺยํ.

มานมฺหิ **โอ**การ**รา**การานํ **อุ**ตฺตํ. กมฺมํ กริสฺสตีติ กมฺมํ กุรุมาโน, กมฺมํ กราโน วชติ. เอวํ โภชนํ ภุญฺชิสฺสํ วชติ, โภชนํ ภุญฺชนฺโต, ภุญฺชมาโน, ภุญฺชาโน วชติ.

สพฺพตฺถ กตฺตริ **นฺตุมาเน**สุ สกสกวิกรณปฺปจฺจโย กาตพฺโพ.

ขาทนํ ขาทิสฺสตีติ ขาทนํ ขาทิสฺสํ วชติ. ขาทนํ ขาทนฺโต, ขาทนํ ขาทมาโน, ขาทนํ ขาทาโน วชติ. มคฺคํ จริสฺสตีติ มคฺคํ จริสฺสํ, มคฺคํ จรนฺโต, มคฺคํ จรมาโน, มคฺคํ จราโน วชติ. **ภิกฺข** อายาจเน. ภิกฺขํ ภิกฺขิสฺสตีติ ภิกฺขํ ภิกฺขิสฺสํ จรติ, ภิกฺขํ ภิกฺขนฺโต ภิกฺขํ ภิกฺขมาโน ภิกฺขํ ภิกฺขาโน จรติ อิจฺจาทิ.

อนาคตกาลิกปฺปจฺจยนฺตนโย.

๗.๗. อุณาทิปฺปจฺจยนฺตนย

อถ **อุณ**าทโย วุจฺจนฺเต.

“ธาตุยา”ติ อธิกาโร.

๖๕๑. กาเล วตฺตมานาตีเต ณฺวาทโย.[๑]

อตีเต กาเล วตฺตมาเน จ คมฺมมาเน ธาตูหิ **ณุ**ปฺปจฺจโย โหติ. **อาทิ**สทฺเทน **ยุ-กฺต-มิ**อิจฺจาทโย จ โหนฺติ.

กร กรเณ. อกาสิ กโรตีติ วา อตฺเถ **ณุ**ปฺปจฺจโย, **ณ**โลโป, วุทฺธิ. การุ สิปฺปี, การู การโว. **วา** คติพนฺธเนสุ. อวายิ วายตีติ วา วายุ.[๒] **อาย**าเทโส. **สท** อสฺสาทเน. อสฺสาทียตีติ สาทุ.[๓] **ราธ, สาธ** สํสิทฺธิมฺหิ. สาธียติ อเนน หิตนฺติ สาธุ.[๔] **พนฺธ** พนฺธเน. อตฺตนิ ปรํ พนฺธตีติ พนฺธุ.[๕] **จกฺข** วิยตฺติยํ วาจายํ. จกฺขตีติ จกฺขุ.[๖] **อิ** คติมฺหิ. เอนฺติ คจฺฉนฺติ ปวตฺตนฺติ สตฺตา เอเตนาติ อายุ.[๗] **ทร** วิทารเณ. ทรียตีติ ทารุ[๘] กฏฺฐํ. **สนุ** ทาเน. สโนตีติ สานุ ปพฺพเตกเทโส. ชนียตีติ ชานุ ชงฺฆาสนฺธิ. จรียตีติ จารุ ทสฺสนีโย. **รห** จาเค. รหียตีติ ราหุ[๙] อสุรินฺโท. **ตร** ตรเณ. ตาลุ. **โล** **ร**สฺส.

---

๑ กจฺ. ๖๕๐, นีติ. ๑๒๘๘
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๙๐๗/๒๑๘
๓ ขุ.อป. ๓๒/๑๔๓/๒๒
๔ ขุ.ธ. ๒๕/๒๐๖/๕๓
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๑๔/๔๐
๖ อภิ.อฏฺ. ๑/๖๑๒/๓๗๐
๗ อภิ.อฏฺ. ๑/๑๙/๑๙๙
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๘๖/๕๖
๙ สํ.ส. ๑๕/๙๐/๕๘

มราทีนํ ปเนตฺถ **ณุ**มฺหิ “ฆฏาทีนํ วา”ติ เอตฺถ **วา**สทฺเทน น วุทฺธิ. มรุ, ตรุ, ตนุ, ธนุ, หนุ, มนุ, อสุ, วสุ, วฏุ, ครุ อิจฺจาทิ.

จทิ หิลาทเน. **ยุ**ปฺปจฺจโย. “นุทาทีหิ ยุณฺวูนมนานนากานนกา สการิเตหิ จา”ติ **อน**าเทโส นิคฺคหีตาคโม จ. จนฺทนํ.[๑] ภวติ เอตฺถาติ ภุวนํ. “ฌลานมิยุวา สเร วา”ติ **อุว**าเทโส. **กิร** วิกฺเขเป. กิรโณ, วิจกฺขโณ. กมฺปนํ กโรตีติ กรุณา.[๒] **อ**การสฺ**สุ**ตฺตํ.[๓]

กฺตปฺปจฺจเย **ก**โลโป. อภวิ ภวตีติ วา ภูตํ[๔] ยกฺขาทิ, ภูตานิ. วายตีติ วาโต.[๕] ตายตีติ ตาโต.[๖] **มิ**มฺหิ ภวนฺติ เอตฺถาติ ภูมิ,[๗] เนตีติ เนมิ[๘] อิจฺจาทิ.

๖๕๒. ขฺยาทีหิ มนฺ ม จ โต วา.[๙]

ขี-ภี-สุ-รุ-หุ-วา-ธู-หิ-ลู-ปี-อทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **มนฺ**ปจฺจโย โหติ, **ม**สฺส จ **โต** โหติ วา.

อทธาตุปรสฺเสว　　　　มการสฺส ตการตา
ตทญฺญโต น โหตายํ　　　ววตฺถิตวิภาสโต.

ขี ขเย. ขียนฺติ เอตฺถ อุปทฺทวุปสคฺคาทโยติ อตฺเถ **มนฺ**ปจฺจโย. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **น**โลโป. “อญฺเญสุ จา”ติ วุทฺธิ. เขโม. ตถา

---

๑ ขุ. ๒๕/๕๔/๒๖　　๒ อภิ.อฏฺ. ๑/๒๕๑/๒๔๖
๓ นีติ. ๑๓๒๓　　๔ ที.สี. ๙/๖/๓
๕ ที.มหา. ๑๐/๑๗๑/๙๖　　๖ ขุ.ชา. ๒๗/๖๐/๑๕
๗ ที.มหา. ๑๐/๗๔/๓๖　　๘ ที.ปา. ๑๑/๒๘๑/๑๗๔
๙ กจฺ. ๖๒๗, นีติ. ๑๒๓๔

ภี ภเย. ภายนฺติ เอตสฺมาติ ภีโม. วาธิการโต น วุทฺธิ. **สุ** อภิสเว. สวตีติ โสโม. **รุ** คติมฺหิ. โรโม. **หุ** ทานาทนหพฺยปฺปทาเนสุ. หูยตีติ โหโม. **วา** คติพนฺธเนสุ. วาโม. **ธู** กมฺปเน. ธุนาตีติ ธูโม. **หิ** คติมฺหิ. หิโนตีติ เหโม. **ลู** เฉทเน. ลูยตีติ โลโม.[๑] **ปี** ตปฺปเน. ปีณนํ เปโม.[๒] **อท** ภกฺขเณ. อทตีติ อตฺเถ **มนฺ**, **ม**สฺส จ วา **ต**กาโร. "โต ทสฺสา"ติ **ต**กาโร. อตฺตา,[๓] อาตุมา.[๔] "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา **อท**สฺส ทีโฆ. **อุ**การาคโม จ.[๕] **ยา** ปาปเณ. ยาโม.

"วา"ติ วตฺตมาเน

๖๕๓. สมาทีหิ ถมา.[๖]

สม-ทม-ทร-รห-สป-วส-ยุ-ทุ-หิ-สิ-ทา-สา-ฐา-ภส-พห-อุสุ- อิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ถ-ม**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ วา.

สม อุปสเม. **กฺวจิ**คฺคหณาธิการา น ธาตฺวนฺตโลโป. กิเลเส สเมตีติ สมโถ[๗] สมาธิ. เอวํ ทมนํ ทมโถ.[๘] **ทร** ทาเห. ทรณํ ทรโถ[๙] ปริทาโห. **รห** อุปาทาเน. รหียตีติ รโถ.[๑๐] "กฺวจิ ธาตู"ติ- อาทินา **ห**โลโป. **สป** อกฺโกเส. สปนํ สปโถ.[๑๑] **วส** นิวาเส. อาวสนฺติ เอตสฺมินฺติ อาวสโถ. **ยุ** มิสฺสเน. ยูโถ. ทีโฆ. **ทุ** คติวุทฺธิมฺหิ.

---

๑ ที.มหา. ๑๐/๒๔๐/๑๔๗
๒ สํ.ข. ๑๗/๘๗/๙๘
๓ ขุ.ธ. ๒๕/๑๐๔/๓๕
๔ วิ.มหา. ๕/๓๐๓/๘๘
๕ นีติ. ๑๒๓๕
๖ กจฺ. ๖๒๘, นีติ. ๑๒๓๖
๗ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๒๔/๑๐๐
๘ ขุ.ธ. ๒๕/๓๕/๒๒
๙ อป.อฏฺ. ๒/๑๗๗/๒๙๐
๑๐ ขุ.ชา. ๒๘/๔๔๔/๑๖๘
๑๑ ชา.อฏฺ. ๖/๗๘/๒๖๔

ทวติ วฑฺฒตีติ ทุโม.[๑] หิโนตีติ หิโม อุสฺสาโว. **สิ** พนฺธเน. สียตีติ สีมา.[๒] ทีโฆ. **ทา** อวขณฺฑเน. ทาโม. **สา** สามตฺเถ. สาโม. **ธา** คตินิวตฺติมฺหิ. ถาโม. **ธสฺส** **ถตฺตํ.** **ภส** ภสฺมีกรเณ. ภสฺมา. พฺรหฺมาทิตฺตา "สฺยา จา"ติ **อาตฺตํ.** **พห** วุทฺธิมฺหิ. พฺรหฺมา.[๓] นิปาตนโต[๔] **พฺโร** **พ**สฺส. **อุสฺ** ทาเห. อุสฺมา[๕] อิจฺจาทิ.

๖๕๔. มสฺสฺส สฺสฺส จฺฉรจฺเฉรา.[๖]

มสฺอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **สฺสฺส** **จฺฉร-จฺเฉร**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ. **มสฺ** มจฺเฉเร. **กฺวิ**ปฺปจฺจโย. **จฺฉรจฺเฉร**าเทสา. มจฺฉโร, มจฺเฉโร.[๗]

"จฺฉรจฺเฉรา"ติ วตฺตเต.

๖๕๕. อาปุพฺพจรสฺส จ.[๘]

อาปุพฺพสฺส **จร**อิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **จฺฉร-จฺเฉร**าเทสา โหนฺติ. **จ**สทฺเทน **จฺฉริย**าเทโส จ. ภุโส จรณนฺติ[๙] อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย, **จฺฉริยา**ทิอาเทโส, รสฺสตฺตญฺจ. อจฺฉริยํ, อจฺฉรํ, อจฺเฉรํ. อจฺฉรํ ปหริตุํ ยุตฺตนฺติปิ อจฺฉริยํ.[๑๐]

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๙๑/๘๗
๒ วิ.มหา. ๔/๑๔๓/๑๕๕
๓ ขุ.ชา. ๒๘/๑๘๑/๕๕
๔ สี. พฺรหฺมตฺตาทิสุตฺเต นิปาตนโต
๕ ม.มู. ๑๒/๔๕๖/๔๐๕
๖ กจฺ. ๖๓๐, นีติ. ๑๒๓๙
๗ ที.มหา.ฏี. ๑/๑๐๓/๑๒๑
๘ กจฺ. ๖๓๑, นีติ. ๑๒๔๐
๙ สี. จริตนฺติ
๑๐ ที.สี. ๙/๔/๒

๖๕๖. **อลกลสเลหิ ลยา.**[๑]

อล-กล-สลอิจฺเจเตหิ ธาตูหิ **ล-ย**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **อล** ปริสมตฺถมฺหิ. อลฺลํ, อลฺยํ. **กล** สงฺขฺยาเน. กลฺลํ, กลฺยํ. **สล, หุล, ปท** คติมฺหิ. สลฺลํ, สลฺยํ.

“กลสเลหี”ติ วตฺตเต.

๖๕๗. **ยาณลาณา.**[๒]

เตหิ **กล-สล**อิจฺเจเตหิ ธาตูหิ **ยาณ-ลาณ**ปฺปจฺจยา โหนฺติ. กลฺยาณํ, ปฏิสลฺยาณํ, กลฺลาโณ, ปฏิสลฺลาโณ. ยทา ปน **ลี** สิเลสเนติ ธาตุ, ตทา “ปฏิสลฺลยนํ, ปฏิสลฺลาณนฺ”ติ **ยุ**ปฺปจฺจเยน สิทฺธํ, อุปสคฺคนฺตสฺส นิคฺคหีตสฺส **ล**ตฺตํ, รหาทิปรตฺตา **น**สฺส **ณ**ตฺตํ, **เอ**การสฺส “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **อ**ตฺตญฺจ.

๖๕๘. **มถิสฺส ถสฺส โล จ.**[๓]

มถอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ถ**สฺส **ลา**เทโส โหติ. **จ**สทฺเทน **ล**ปฺปจฺจโย. **มถ** วิโลฬเน. มลฺโล, โส เอว มลฺลโก. ยถา หีนโก.

“กิจฺจา”ติ วตฺตเต.

---

๑ กจฺ. ๖๓๒, นีติ. ๑๒๔๑
๒ กจฺ. ๖๓๓, นีติ. ๑๒๔๒
๓ กจฺ. ๖๓๔, นีติ. ๑๒๔๓

๖๕๙. อวสฺสกาธมิเณสุ ณี จ.[๑]

อวสฺสก-อธมิณอิจฺเจเตสฺวตฺเถสุ **ณี**ปจฺจโย โหติ, **กิจฺจา** จาติ **ณี**ปจฺจโย. **ณ**โลปวุทฺธิ**สิ**โลปา. อวสฺสํ เม กมฺมํ กาตุํ ยุตฺโตสีติ การีสิ เม กมฺมํ อวสฺสํ, การิโน เม กมฺมํ อวสฺสํ, หารีสิ เม ภารํ อวสฺสํ.

อธมิเณ สตํ เม อิณํ ทาตุํ ยุตฺโตสีติ ทายีสิ เม สตํ อิณํ, ธารีสิ เม สหสฺสํ อิณํ อิจฺจาทิ. กิจฺจปฺปจฺจยา ปน เหฏฺฐาเยว ทสฺสิตา.

๖๖๐. วชาทีหิ ปพฺพชฺชาทโย นิปจฺจนฺเต.[๒]

อากติคโณยํ. **วช**อิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปจฺจยาเทสโลปาคม-นิเสธลิงฺคาทิวิธินา ยถาภิธานํ **ปพฺพชฺชา**ทโย สทฺทา นิปจฺจนฺเต.

วช คติมฺหิ, **ป**ปุพฺโพ. ปรมเมว วชิตพฺพนฺติ อตฺเถ “ภาว-กมฺเมสู”ติ อธิกิจฺจ “ณฺโย จา”ติ **ณฺย**ปฺปจฺจโย, **ณ**โลปาทิ. “ปวฺวชฺยนฺ”ติ รูเป สมฺปตฺเต อิมินา **ชฺย**สฺส **ชฺช**าเทโส, **ว**การทฺวยสฺส **พ**การทฺวยํ, วุทฺธินิเสโธ, อิตฺถิลิงฺคตฺตญฺจ นิปจฺจนฺเต. ปพฺพชฺชา.[๓]

ตถา **อิณฺช** กมฺปเน. อิญฺชนํ อิชฺชา. **ยช** เทวปูชายํ. ยชนํ อิชฺชา, “ยชสฺสาทิสฺสี”ติ **อิ**ตฺตํ. **อณฺช** พฺยตฺติคตีสุ, **สํ**ปุพฺโพ. สมญฺชนํ สมชฺชา,[๔] **ญฺชฺย**สฺส **ชฺช**าเทโส. **สท** วิสรณคตฺยาวสาเนสุ. นิสีทนํ

---

๑ กจฺ. ๖๓๖, นีติ. ๑๒๔๕　　๒ กจฺ. ๖๓๘

๓ โมค. ๕/๔๙, นีติ. ๑๒๔๗, ที.สี. ๙/๑๙๑/๖๓　　๔ ที.ปา.อฏฺ. ๓/๒๔๗/๑๓๖

นิสชฺชา. **วิท** ญาเณ. วิชานนํ วิทตีติ วา วิชฺชา.[๑] **สช** วิสฺสคฺเค. วิสฺสชฺชนํ วิสฺสชฺชา. **ปท** คติมฺหิ. นิปชฺชนํ นิปชฺชา.

หน หึสาคตีสุ. หนฺตพฺพนฺติ อตฺเถ ณฺยมฺหิ กเต "วโธ วา สพฺพตฺถา"ติ **หน**สฺส **วธ**าเทโส, ธฺยสฺสิมินา **ชฺฌ**าเทโส จ. โส วชฺโฌ,[๒] สา วชฺฌา. **สี** สเย. สยนํ, สยนฺติ เอตฺถาติ วา เสยฺยา.[๓] วุทฺธิ, **ย**การสฺส ทฺวิตฺตญฺจ. **ธา** ธารเณ, **สํ**ปุพฺโพ. สมฺมา จิตฺตํ นิเธติ เอตาย, สยํ วา สทฺทหตีติ อตฺเถ "อิตฺถิยมติยโว วา"ติ **อ**ปจฺจโย. "สนฺธา"ติ รูเป สมฺปตฺเต อิมินา **น**การสฺส **ท**กาโร.[๔] สทฺธา.[๕] **จร** จรเณ. จรณนฺติ อตฺเถ ณฺยปฺปจฺจเย อิการาคเม จ กเต อิมินา วุทฺธินิเสโธ. จริยา.

รุช โรเค. รุชนนฺติ อตฺเถ อิมินา **ฉ**ปฺปจฺจโย.[๖] "พฺยญฺชนนฺตสฺส โจ ฉปฺปจฺจเยสุ จา"ติ ธาตฺวนฺตสฺส **จ**กาโร. รุจฺฉา. รุชาติ อปฺปจฺจเยน สิทฺธํ. ตถา **กุจ** สงฺโกจเน. **ฉ**ปฺปจฺจโย. โกจนํ กุจฺฉา. **ลภ** ลาเภ. **ฉ**มฺหิ **จ**าเทโส.[๗] ลจฺฉา. **รท** วิเลขเน. รจฺฉา. **มุห** เวจิตฺเต. มุยฺหนํ มุจฺฉา. มุจฺฉนํ วา มุจฺฉา.[๘] **วส** นิวาเส. วจฺฉา. **กจ** ทิตฺติมฺหิ. กจฺฉา.[๙] **กถ** กถเน, **สํ**ปุพฺโพ. สทฺธึ กถนนฺติ อตฺเถ **ณฺย**ปฺปจฺจโย. อิมินา **ถฺย**สฺส **จฺฉ**าเทโส, **สํ**สทฺทสฺส **สา**เทโส จ. สากจฺฉา. **ตุท** พฺยถเน. ตุจฺฉา. **ปท** คติมฺหิ. พฺยาปชฺชนนฺติ อตฺเถ ณฺยมฺหิ กเต "พฺยาปาทฺยา"ติ รูเป สมฺปตฺเต อิมินา นิปาตเนน

---

๑ ขุ.ชา. ๒๘/๑๕๘๕/๒๙๗
๒ วิ.ภิกฺขุนี. ๓/๖๘๔/๒๒
๓ ม.ม. ๑๓/๒๐๗/๑๘๔
๔ นีติ. ๑๒๔๘
๕ อภิ.อฏฺ. ๑/๑/๑๖๘
๖ นีติ. ๑๒๕๐
๗ นีติ. ๑๒๖๒
๘ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๐๖๕/๔๒๑
๙ สํ.ส. ๑๕/๑๕๙/๑๔๗

ทฺยสฺส **ชฺชา**เทโส,[๑] รสฺสตฺตญฺจ. พฺยาปชฺชา.[๒]

มร ปาณจาเค. มรติ มรณนฺติ จ อตฺเถ อิมินา **ตฺยตฺยุ**-ปฺปจฺจยา,[๓] ธาตฺวนฺตโลโป จ. ตโต “ยวต”มิจฺจาทินา **จ**กาโร. มจฺโจ,[๔] มจฺจุ.[๕] **สต** สาตจฺเจ. อิมินา **ย**ปฺปจฺจโย. **ตฺย**สฺส **จ**กาโร,[๖] สจฺจํ.[๗] ตถา **นต** คตฺตวินาเม. นจฺจํ. **นิต** นิจฺเจ. นิจฺจํ. **มา** มาเน. มายา.[๘] **ชน** ชนเน. ชายา.[๙] **กน** ทิตฺติกนฺตีสุ. **นฺย**สฺส **ณ**ตฺตํ, ทฺวิตฺตญฺจ. กญฺญา.[๑๐] **ธน** ธญฺเญ. ธญฺญํ.[๑๑] ปุนาตีติ ปุญฺญํ.[๑๒] **น**การาคโม อิจฺจาทิ.

๖๖๑. เวปุสีทววมุกุทาภูหฺวาทีหิ ถุตฺติมณิมา นิพฺพตฺเต.[๑๓]

เวปุ-สี-ทว-วมุอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ, **กุ-ทา-ภู**อาทิโต, **หฺวา**ทิโต จ ยถากฺกมํ **ถุ ตฺติม ณิม**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ นิพฺพตฺตตฺเถ. **เวปุ** กมฺปเน. ถุปฺปจฺจโย. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **อ**การาคโม. อถ วา “อถู”ติ วตฺตพฺเพ สรโลปํ กตฺวา “ถู”ติ วุตฺตนฺติ ทฏฺฐพฺพํ, เวเปน นิพฺพตฺโต เวปถุ. **สี** สเย. สยเนน นิพฺพตฺโต สยถุ. **ทว** ทวเน. ทเวน นิพฺพตฺโต ทวถุ. **วมุ** อุคฺคิรเณ. วเมน นิพฺพตฺโต วมถุ.

---

๑ สี. ชฺฌาเทโส

๒ สี. พฺยาปชฺฌา

๓ นีติ. ๑๒๕๓-๔, ๑๒๖๔

๔ ที.มหา. ๑๐/๓๑๙/๒๐๖

๕ ขุ.ธ. ๒๕/๑๕๐/๔๓

๖ นีติ. ๑๒๖๐

๗ ขุ.อุ. ๒๕/๒๐/๑๑๘

๘ องฺ.เอกก. ๒๐/๑๘๑/๙๑

๙ ขุ.อป. ๓๓/๒๑๐/๓๒๑

๑๐ ขุ.ชา. ๒๗/๑๑๖/๙๐

๑๑ ที.มหา. ๑๐/๔๒๐/๒๘๑

๑๒ ที.มหา. ๑๐/๑๙๗/๑๒๐

๑๓ กจฺ. ๖๔๔, โมคฺ. ๕/๔๖, นีติ. ๑๒๗๑-๓

กุตฺติ[๑] กรณํ, เตน นิพฺพตฺตํ กุตฺติมํ. “กุ”อิติ นิปาตนโต **กร**สฺส **กุตฺตํ**.[๒] **ทา** ทาเน. ทาติ ทานํ, เตน นิพฺพตฺตํ ทตฺติมํ. รสฺสตฺตํ. ภูติ ภวนํ, เตน นิพฺพตฺตํ โภตฺติมํ. อวหุติ อวหนํ, เตน นิพฺพตฺตํ โอหาวิมํ. **ณ**โลปวุทฺธิ**อาว**าเทสา.

๖๖๒. **อกฺโกเส นมฺหานิ.**[๓]

อกฺโกเส คมฺมมาเน นมฺหิ นิปาเต อุปปเท สติ ธาตุโต **อานิ**ปจฺจโย โหติ. น คมิตพฺโพ เต ชมฺม เทโสติ อตฺเถ **อานิ**ปจฺจโย. กิตกตฺตา นามมิว กตฺวา สิมฺหิ กเต น คมานีติ อตฺเถ กมฺมธารยสมาโส. **น**สฺส **อ**ตฺตํ. ปุน สมาสตฺตา นามมิว กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. อคมานิ เต ชมฺม เทโส. น กตฺตพฺพํ เต ชมฺม กมฺมนฺติ อกรานิ เต ชมฺม กมฺมํ.

นมฺหีติ กึ. วิปตฺติ เต. **อกฺโกเส**ติ กึ. อคติ เต.

๖๖๓. **สุนสฺสุนสฺโสณวานุวานูนุนขุณานา.**[๔]

สุนอิจฺเจตสฺส ปาฏิปทิกสฺส สมฺพนฺธิโน **อุน**สทฺทสฺส **โอณ-วาน-อุวาน-อุน-อุนข-อุณ-อา-อาน**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ. สุนสฺสุนสฺส **โอณ**าทิอาเทเส, ปรนยเน จ กเต **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. โสโณ โสณา, สฺวาโน สฺวานา, สุวาโน สุวานา, สุโน สุนา, สุนโข[๕] สุนขา, สุโณ สุณา, สา สา, สาโน สานา อิจฺจาทิ.

---

๑ สี. กติ
๒ นีติ. ๑๒๗๕-๖
๓ กจฺ. ๖๔๕, นีติ. ๑๒๘๑
๔ กจฺ. ๖๔๗, นีติ. ๑๒๘๕-๖
๕ ขุ.ชา. ๒๗/๗๑/๔๓๕

๖๖๔. **ตรุณสฺส สุสุ จ.**[๑]

ตรุณอิจฺเจตสฺส สทฺทสฺส **สุสุ**อิจฺจาเทโส โหติ. **จ**สทฺโท อนิยมตฺโถ. สุสุ,[๒] ตรุโณ วา.

๖๖๕. **ยุวสฺสุวสฺสุวุวานุนูนา.**[๓]

ยุวอิจฺเจตสฺส ปาฏิปทิกสฺส **อุว**สทฺทสฺส **อุว-อุวาน-อุน- อูน-**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ. ยุวา[๔] ติฏฺฐติ, ยุวาโน ติฏฺฐติ, ยุโน ติฏฺฐติ, ยูโน ติฏฺฐติ.

๖๖๖. **ฉทาทีหิ ตตฺรณ.**[๕]

ฉทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ต-ตฺรณ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **ฉท** อปวารเณ. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส **ต**กาโร. อาตปํ ฉาเทตีติ ฉตฺตํ,[๖] ฉตฺรํ. พฺยญฺชนตฺตเย สรูปานเมกสฺส โลโป.

จินฺต จินฺตายํ. จินฺเตตีติ จิตฺตํ. **น**การสฺส สํโยคาทิตฺตา นิคฺคหีตํ. ตสฺส “พฺยญฺชเน จา”ติ โลโป. จิตฺรํ. “ฆฏาทีนํ วา”ติ น วุทฺธิ.

สุ อภิสเว. “ปร เทฺวภาโว ฐาเน”ติ ตสฺส ทฺวิตฺตํ. อตฺเถ อภิสเวตีติ สุตฺตํ,[๗] สุตฺรํ.

---

๑ กจฺ. ๖๔๘
๒ ที.ปา. ๑๑/๒๐๗/๑๓๐
๓ กจฺ. ๖๔๙, นีติ. ๑๒๘๗
๔ องฺ.ปญฺจก. ๒๒/๗๘/๙๕
๕ กจฺ. ๖๕๖, นีติ. ๑๒๙๕-๖
๖ ที.สี. ๙/๑๖/๘
๗ ที.สี. ๙/๒๓๕/๗๗

สูท ปคฺฆรเณ. อตฺเถ สูเทตีติ สุตฺตํ. รสฺสตฺตํ. ภุชาทิตฺตา **ท**โลโป, ทฺวิตฺตญฺจ. **สุ** สวเน. สุณาตีติ โสตํ, โสตฺรํ. วุทฺธิ.

นี ปาปเณ. เนตีติ เนตฺตํ,[๑] เนตฺรํ. **วิท** มงฺคลฺเล. **โต ท**สฺส. ปวิตฺตํ, ปวิตฺรํ. **ปู** ปวเน. ปุนาตีติ ปวิตฺตํ, ปวิตฺรํ. **อิ**การาคโม, วุทฺธิ**อวา**เทสา จ.

ปต คติมฺหิ. ปตตีติ ปตฺตํ,[๒] ปตฺรํ, ปตโต ตายตีติ ปตฺโต, ปตฺโร. **ตนุ** วิตฺถาเร, ตญฺญตีติ ตนฺตํ, ตนฺตฺรํ. **ยต** ยตเน. ยตฺตํ, ยตฺรํ. **ยา** ปาปเณ. ยาปนา ยาตฺรา. **ยมุ** อุปรเม. ยนฺตํ, ยนฺตฺรํ. **อท** ภกฺขเณ. อทตีติ อตฺตํ, อตฺรํ. **ยุช** โยเค. ยุชฺชตีติ โยตฺตํ, โยตฺรํ. ภุชาทิตฺตา ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ.

วตุ วตฺตเน. วตฺตํ, วตฺรํ. **มิท** สิเนหเน. มิชฺชตีติ มิตฺตํ,[๓] มิตฺรํ. **มา** ปริมาเณ. มตฺตา ปริมาณํ, ทฺวิตฺตรสฺสตฺตานิ. เอวํ ปุนาตีติ ปุตฺโต,[๔] ปุตฺโร. **กล** สงฺขฺยาเน. กลตฺตํ, กลตฺรํ ภริยา. **วร** สํวรเณ. วรตฺตํ, วรตฺรํ จมฺมมยโยตฺตํ. **เวปุ** กมฺปเน. เวปตีติ เวตฺตํ, เวตฺรํ.

คุป สํวรเณ. โคตฺตํ,[๕] โคตฺรํ. “คุปาทีนญฺจา”ติ ธาตฺวนฺตโลโป ทฺวิตฺตญฺจ. คตฺตํ วา. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **อุ**การสฺส **อ**กาโร. **ทา** อวขณฺฑเน. ทาตฺตํ, ทาตฺรํ. **หุ** หวเน. อคฺคิหุตฺตํ. **วห** ปาปเณ. วหิตฺตํ, วหิตฺรํ. **จร** จรเณ. จริตฺตํ, จริตฺรํ. **มุจ** โมจเน. มุตฺตํ [๖] ปสฺสาโว. ***ภาส*** ทิตฺติมฺหิ. ภสฺตฺรา อิจฺจาทิ.

---

๑ ขุ.ชา. ๒๗/๕๕/๓๓๓
๒ ที.ปา. ๑๑/๑๘๘/๑๑๗
๓ สํ.ส. ๑๕/๕๓/๔๑
๔ ที.มหา. ๑๐/๒๘/๑๒
๕ ที.สี. ๙/๒๖๗/๙๒
๖ ที.มหา. ๑๐/๑๘๓/๑๐๖

๖๖๗. **วทาทีหิ ณิตฺโต คเณ.**[๑]

วท-จร-วรอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ณิตฺต**ปฺปจฺจโย โหติ คเณ คมฺมมาเน. **วท** วิยตฺติยํ วาจายํ. วทิตานํ คโณ วาทิตฺตํ. **จร** จรเณ. จริตานํ คโณ จาริตฺตํ.[๒] **วร** วรเณ. วริตานํ คโณ วาริตฺตํ. อถ วา จรนฺติ ตสฺมึ ปริปูรการิตายาติ จาริตฺตํ. วาริตํ ตายนฺติ เอตฺถ, เอเตนาติ วา วาริตฺตํ.

๖๖๘. **มิทาทีหิ ตฺติติโย.**[๓]

มิท-ปท-รนฺช-ตนฺ-ธาอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ยถาภิธานํ **ตฺติ-ติ-**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. มิชฺชติ สินิยฺหตีติ เมตฺติ. ธาตฺวนฺตโลโป. ปชฺชตีติ ปตฺติ. **รนฺช** ราเค. รนฺชติ เอตฺถาติ รตฺติ.[๔] วิตฺถารียตีติ ตนฺติ. ธาเรตีติ ธาติ.[๕] **ปา** รกฺขเณ. ปาติ. **วส** นิวาเส. วสติ.

๖๖๙. **อุสุรนฺชทํสานํ ทํสสฺส ทฑฺโฒ ฒจา จ.**[๖]

อุสฺ-รนฺช-ทํสอิจฺเจเตสํ ธาตูนํ อนฺตเร **ทํส**สฺส **ทฑฺฒา**เทโส โหติ, เสเสหิ ธาตูหิ **ฒ-จ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **อุสุ** ทาเห, **รนฺช** ราเค. **ฒจ**ปฺปจฺจยา. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป. ทฺวิตฺตํ. อุฑฺโฒ, รฏฺจํ. **ทํส** ทํสเน. **กฺวิ**ปฺปจฺจโย, **กฺวิ**โลโป, **ทํส**สฺส **ทฑฺฒา**เทโส จ. ทฑฺฒํ.

---

๑ กจฺ. ๖๕๗, นีติ. ๑๒๙๗
๒ ม.ม. ๑๒/๔๔๖/๓๙๗
๓ กจฺ. ๖๕๘, นีติ. ๑๒๕๘
๔ ที.สี. ๙/๑๕๐/๔๗
๕ ม.ม. ๑๓/๓๔๖/๓๒๙
๖ กจฺ. ๖๕๙, นีติ. ๑๒๙๙,๑๓๐๐

๖๗๐. **สูวุสานมูวุสานมโต โถ จ.**[๑]

สู-วุ-อสอิจฺเจเตสํ ธาตูนํ **อู-อุ-อสานํ อต**อิจฺจาเทโส โหติ, อนฺเต **ถ**ปฺปจฺจโย จ.

สู หึสายํ. สตฺถํ. **วุ** สํวรเณ. วตฺถํ. **อส** ภุวิ. อตฺโถ. ยทา ปน **สสุ** หึสายํ, **วส** อจฺฉาทเน, **อร** คติมฺหีติ จ ธาตุ. ตทา "สมาทีหิ ถมา"ติ **ถ**ปฺปจฺจโย. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ธาตฺวนฺตโลโป. "วคฺเค โฆสา"ติอาทินา ทฺวิตฺตํ. สสตีติ สตฺถํ,[๒] วสียตีติ วตฺถํ,[๓] อรียตีติ อตฺโถ.[๔]

๖๗๑. **รนฺชุทาทีหิ ธทิทฺทกิรา กฺวจิ ชทโลโป จ.**[๕]

รนฺช-อุทิอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ธ-ท-อิทฺท-ก-อิร**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ กฺวจิ, ธาตฺวนฺตานํ **ชทา**นํ โลโป จ โหติ.

รนฺช ราเค. **ธ**ปฺปจฺจโย, **ช**โลโป จ. รนฺธํ. **อุทิ** ปสวนเกฺลทเนสุ, **สํ**ปุพฺโพ. **ท**ปฺปจฺจโย. สมุทฺโท,[๖] อุทฺโท. **ขุท** ปิปาสายํ. ขุทฺโท. **ฉิทิ** ทฺวิธากรเณ. ฉิทฺโท. **รุทิ** หึสายํ. รุทฺโท, ลุทฺโท. **โล** **ร**สฺส. **ภทิ** กลฺยาเณ. ภทฺโท. **นิทิ** กุจฺฉายํ. นิทฺทา. **มุท** หาเส. มุทฺทา. **ทล** ทุคฺคติมฺหิ. **อิทฺท**ปฺปจฺจโย. ทลิทฺโท.[๗]

---

๑ กจฺ. ๖๖๐, โมคฺ. ๕/๑๔๔, นีติ. ๑๓๐๑
๒ วิ. มหาวิ. ๒/๖๓๖/๔๑๔
๓ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๑๙๗/๒๒๗
๔ ที.สี. ๙/๓๔๐/๑๓๘
๕ กจฺ. ๖๖๑, นีติ. ๑๓๐๒
๖ สํ.สฬา. ๑๘/๒๒๘/๑๔๗
๗ ม.ม. ๑๓/๑๕๒/๑๒๔

สุส โสสเน, **สุจ** โสเก วา. **ก**ปฺปจฺจโย. ธาตฺวนฺตสฺส **ก**กาโร. สุกฺกํ. **วจ** วิยตฺติยํ วาจายํ, **วก** อาทาเน วา. วกฺกํ. **สก** สตฺติมฺหิ. สกฺโก. **อุสุ** ทาเห. อุกฺกา.

วช คติมฺหิ. **อิร**ปฺปจฺจโย. อปฺปฏิหตํ วชตีติ วชิรํ.[๑] **มท** อุมฺมาเท. มทิรา.[๒] เอวํ มนฺทิรํ, รุธิรํ, รุหิรํ, รุจิรํ. **พธ** พนฺธเน. พธิโร,[๓] พธิรา, พธิรํ, ติมิโร, ติมิรํ, สิโร. **สร** หึสายํ. สริรํ.[๔] "กลิลํ, สลิลนฺ"ติอาทีสุ **โล** **ร**สฺส. กุฏิโล,[๕] โกกิโล[๖] อิจฺจาทโย.

๖๗๒. ปฏิโต หิสฺส เหรณฺหีรณฺ.[๗]

ปฏิโต ปรสฺส **หิ**อิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **เหรณฺ-หีรณฺ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ. **หิ** คติมฺหิ, **ปฏิ**ปุพฺโพ. ปฏิปกฺเข มทฺทิตฺวา คจฺฉตีติ อตฺเถ "กฺวิ จา"ติ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย. **กฺวิ**โลโป. อิมินา **เหรณฺ-หีรณฺ**อาเทสา. **ณ**โลโป. "เตสุ วุทฺธี"ติอาทินา **ปฏิ**สทฺทาทิสฺส วุทฺธิ. ปาฏิเหรํ ปาฏิหีรํ. ยทา ปน **หร** หรเณติ ธาตุ, ตทา ปฏิปกฺเข หรตีติ "ปาฏิหาริย"มิติ[๘] ณฺเยนปิ สิทฺธํ.[๙]

๖๗๓. กฑฺยาทีหิ โก.[๑๐]

กฑิอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ก**ปฺปจฺจโย โหติ.

---

๑ อภิ.สงฺ.อฏฺ. ๑/๑๐๑/๙๘
๒ ขุ.ชา. ๒๘/๒๙๒/๙๔
๓ วิ.อฏฺ. ๒/๔๕๓/๑๓๘
๔ ขุ.อุ. ๒๕/๑๐/๑๐๔
๕ อภิ.วิ.อฏฺ. ๒/๘๑๒/๔๙๒
๖ สํ.นิ.อฏฺ. ๒/๒๔๐/๒๖๑
๗ กจฺ. ๖๖๒, นีติ. ๑๓๐๔
๘ ที.มหา. ๑๐/๑๒/๑๖
๙ นีติ. ๑๓๐๓
๑๐ กจฺ. ๖๖๓, นีติ. ๑๓๐๕

กฑิ เฉทเน. **กปฺปจฺจเย** กเต “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา “นิคฺคหีตญฺจา”ติ วา **อิ**การานุพนฺธสฺส ธาตุสฺส นิคฺคหีตาคโม, **ก**โลโป จ. นิคฺคหีตสฺส วคฺคนฺตตฺตํ. กณฺโฑ[๑] อุสุ, ปริมาณญฺจ. เอวํ **ฆฏฺิ** ฆฏฺฏเน. ฆณฺโฏ, ฆณฺฏา วา. **วฏฺิ** อาวตฺตเน, **วฏฺิ** ธารณพนฺธนสํฆาเตสุ วา. วณฺโฏ.[๒] **กรฑิ** ภาชนตฺเถ. กรณฺโฑ. **มฑิ** มณฺฑนตฺเถ. มณฺโฑ. **สฑิ** คุมฺพตฺเถ. สณฺโฑ. **ภฑิ** ภณฺฑตฺเถ. ภณฺฑํ. **ปฑิ** ลิงฺคเวกลฺลตฺเถ. ปณฺโฑ, โส เอว ปณฺฑโก. **ทฑิ** อาณายํ. ทณฺโฑ. **รฑิ** หึสายํ. รณฺโฑ. **ตฑิ** จลนตฺเถ. วิตณฺโฑ.[๓] **จฑิ** จณฺฑตฺเถ. จณฺโฑ. **คฑิ** สนฺนิจฺจเย. คณฺโฑ. **อฑิ** อณฺฑตฺเถ. อณฺโฑ. **ลฑิ** ชิคุจฺฉายํ. ลณฺฑํ. **เมฑิ** กุฏิลตฺเถ. เมณฺโฑ, เมณฺฑโก วา. **เอรฑิ** หึสายํ. เอรณฺโฑ. **ขฑิ** เฉทนตฺเถ. ขณฺโฑ. **มทิ** หาเส. มนฺโท. **อิทิ** ปรมิสฺสริเย. อินฺโท.[๔] **จทิ** อิจฺฉากนฺตีสุ. จนฺโท.[๕] **ขุร** เฉทเน. ขุโร อิจฺจาทิ.

“โก”ติ วตฺตเต.

๖๗๔. ขาทามคมานํ ขนฺธนฺธคนฺธา.[๖]

ขาท-อม-คมุอิจฺเจเตสํ ธาตูนํ **ขนฺธ-อนฺธ-คนฺธ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ, กปฺปจฺจโย จ โหติ. **ขาท** ภกฺขเน. ชาติชรามรณาทีหิ สํสารทุกฺเขหิ ขชฺชตีติ ขนฺโธ.[๗] **อม** โรเค. อนฺโธ.[๘] **คมุ, สปฺป** คติมฺหิ.

---

๑ ขุ.อป. ๒๑/๑๑๗/๑๗
๒ ก. วณฺโฑ
๓ ที.สี.อภิฏี. ๒/๒๕๖/๒๘๐
๔ ขุ.สุ. ๒๕/๓๑๓/๓๙๒
๕ ขุ.สุ. ๒๕/๕๐๔/๔๓๐
๖ กจฺ. ๖๖๔, นีติ. ๑๓๐๖-๗
๗ อภิ.อฏฺ. ๒/๑/๒
๘ วิ.อฏฺ. ๒/๔๕๓/๑๓๘

คนฺโธ.[๑] **กฺวจิ**คฺคหเณน กโลปาภาเว ขนฺธโก, อนฺธโก, คนฺธโก. อถ วา ราสิฏฺเฐน ขนฺโธ. **คนฺธ** สูจเน. อตฺตโน นิสฺสยสฺส คนฺธนโต สูจนโต คนฺโธ.

๖๗๕. ปฏาทีหฺยลํ.[๒]

ปฏอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ, ปาฏิปทิเกหิ จ **อล**ปฺปจฺจโย โหติ. **อฏ, ปฏ** คติมฺหิ. ปเฏ อลํ สมตฺถนฺติ อตฺเถ อิมินา **อล**ปฺปจฺจโย. “สินฺ”ติ **อม**าเทโส. ปฏลํ, ปฏลานิ. ตถา **กล** กลเล. กลลํ.[๓] **กุส** เฉทน-ภูตทานสญฺจเยสุ. กุสลํ. ยทา ปน **สล ลู ลา**อิติ ธาตุ, ตทา กุจฺฉิตานํ สลนโต. กุสานํ ลวนโต, กุโส วิย ลวนโต วา กุเสน ลาตพฺพตฺตา กุสลนฺติ [๔] อปฺปจฺจเยน กปฺปจฺจเยน วา รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.

กท มเท. กทลํ. **ภคนฺท** เสจเน. ภคนฺทลํ. **เมข** กฏิวิจิตฺเต. เมขลํ, เมขลา วา. **วกฺก** รุกฺขตเจ. วกฺกลํ. **ตกฺก** รุกฺขสิเลเส. ตกฺกลํ. **ปลฺล** นินฺนฏฺฐาเน. ปลฺลลํ. **สทฺท** หริเต. สทฺทลํ.[๕] ปรโลโป. **มูล** ปติฏฺฐายํ. มูลาลํ, รสฺสตฺตํ. **พิล** นิสฺสเย. พิลาลํ. **วิท** สตฺตายํ. วิทาลํ. **จฑิ** จณฺฑิกฺเก. จณฺฑาโล. ทีฆตฺตํ. **วา** คติพนฺธเนสุ. วาลํ. **วส** อจฺฉาทเน. วสโล. **ปจิ** วิตฺถาเร. ปจโล, ปญฺจาโล, ปญฺจนฺนํ ราชูนํ อลนฺติปิ ปญฺจาโล. **มจ** โจเร. มจโล. **มุส** เถยฺเย. มุสโล.

โคตฺถุ วํเส. โคตฺถุโล. **ปุถุ** วิตฺถาเร. ปุถุโล. **พหุ** สงฺขฺยาเน.

---

๑ ม.อุ. ๑๔/๑๑๙/๑๐๖
๒ กจฺ. ๖๖๕, นีติ. ๑๓๐๘
๓ สี. อล กล กลิเล, อลฺลํ, กลฺลํ.
๔ อภิ.อฏฺ. ๑/๑/๑๐๙
๕ สี. สทฺทุ หริเต, สทฺทุลํ.

พหุลํ. ปรโลโป. ยทา ปน **ลา** อาทาเน อิติ ธาตุ, ตทา โคตฺถุํ ลาตีติ โคตฺถุโล. เอวํ ปุถุโล, พหุลํ.

มงฺค มงฺคลฺเย. มงฺคลํ.[๑] **พห** วุทฺธิมฺหิ. พหลํ. **กมฺพ** สญฺจลเน.[๒] กมฺพลํ. **สพิ** มณฺฑเล. สมฺพลํ. นิคฺคหีตาคโม. สพโล วา. **อคฺค** คติโกฏิลฺเล. อคฺคลํ. **มฑิ** ภูสายํ. มณฺฑลํ.[๓] **กุฑิ** ทาเห. กุณฺฑลํ อิจฺจาทิ.

๖๗๖. **ปุถสฺส ปุถุปถาโม วา.**[๔]

ปุถอิจฺเจตสฺส ธาตุสฺส **ปุถุ-ปถ**อิจฺเจเต อาเทสา โหนฺติ, **อม**ปฺปจฺจโย จ โหติ วา. **กฺวจ**ตฺโถยํ **วา**สทฺโท. **ปุถ** วิตฺถาเร. ปตฺถฏาติ อตฺเถ **กฺวิ**ปฺปจฺจโย. อิมินา **ปุถ**สฺส **ปุถุปถ**าเทสา. **กฺวิ**โลโป. อิตฺถิยํ **อี**ปจฺจโย. "โอ สเร จา"ติ สุตฺเต **จ**สทฺเทน **อว**าเทโส.[๕] ปุถวี, ปถวี,[๖] ปธวี. **ถ**สฺส **ธ**ตฺตํ.[๗] **อม**ปฺปจฺจเย **ปถ**าเทโส. ปถโม.[๘]

๖๗๗. **สสฺวาทีหิ ตุทโว.**[๙]

สสุอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ตุ-ทุ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **สสุ** หึสาคตีสุ. **ตุ**ปฺปจฺจโย. "กฺวจิ ธาตู"ติอาทินา ธาตฺวนฺตสฺส **ต**กาโร.

---

๑ ขุ.ขุ. ๒๕/๒/๓

๒ สี. สขิ มณฺฑเล

๓ ขุ.มหา. ๒๙/๖๑/๑๓๗

๔ กจฺ. ๖๖๖, นีติ. ๑๓๐๙

๕ นีติ. ๑๓๑๐

๖ ที.มหา. ๑๐/๑๗๑/๙๗

๗ นีติ. ๑๓๑๑, สี. ปุถวี, ปฺวี. ถสฺส ฺตฺตํ.

๘ นีติ. ๑๓๑๒

๙ กจฺ. ๖๖๗, นีติ. ๑๓๑๓

สตฺตุ. **ชน** ชนเน. ชตฺตุ. **ทท** ทาเน. ททฺทุ กุฏฺฐวิเสโส. **อท** ภกฺขเณ. อทฺทุ. **มท** อุมฺมาเท. มทฺทุ อิจฺจาทิ.

๖๗๘. **จฺยาทีหิ อีวโร.**[๑]

จิ-ปา-ธาอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **อีวร**ปฺปจฺจโย โหติ. **จิ** จเย. จียตีติ จีวรํ.[๒] **ปา** ปาเน. ปาตีติ ปีวโร ปีโน. **ธา** ธารเณ. ธีวโร เกวฏฺโฏ.

๖๗๙. **มุนาทีหิ จิ.**[๓]

มุนาทีหิ ธาตูหิ **อิ**ปฺปจฺจโย โหติ. **จ**สทฺเทน ปาฏิปทิเกหิ จ. **มุน** ญาเณ. มุนาตีติ มุนิ,[๔] **วา**ธิการา น วุทฺธิ. **ยต** ยตเน. ยตตีติ ยติ.[๕] **อคฺค** คติโกฏิลฺเล. อคฺคิ.[๖] **ปต** คติมฺหิ. ปติ.[๗] **สุจ** โสจกมฺมนิ. สุจิ. **รุจ** ทิตฺติมฺหิ. รุจิ. **อิส** ปริเยสเน. สีลาทิคุเณ เอสตีติ อิสิ.[๘] **กุ** สทฺเท. กวิ.[๙] วุทฺธิ. **อวา**เทโส จ. **รุ** สทฺเท. รวิ, ทธิ, กุฏฺฐิ. **อสุ** เขปเน. อสิ. **ราช** ทิตฺติมฺหิ. ราชิ. **คมุ, สปฺป** คติมฺหิ. สปฺปิ.[๑๐] **อจฺจ** ปูชายํ. อจฺจิ. **ชุต** ทิตฺติมฺหิ. โชติ, นนฺทิ, ทีปิ, กิมิ. **อ**การสฺส **อิ**ตฺตํ. **ตมุ** กงฺขายํ. ติมิ. **พุธ** โพธเน. พุชฺฌตีติ โพธิ.[๑๑] **กส** วิเลขเน. กสิ. **กปิ** จลเน. กปิ, กลิ, พลิ, มสิ, ธนิ, หริ, อริ, คิริ อิจฺจาทโย.

---

๑ กจฺ. ๖๖๘, นีติ. ๑๓๑๔
๒ ที.มหา. ๑๐/๒๓๔/๑๔๓
๓ กจฺ. ๖๖๙, นีติ. ๑๓๑๕
๔ ที.มหา. ๑๐/๑๖๙/๙๖
๕ ขุ.อป. ๓๓/๔๗/๕๗
๖ ที.มหา. ๑๐/๓๒๑/๒๐๘
๗ สํ.ส. ๑๕/๒๔๑/๒๕๓
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๓๔๔/๒๕๙
๙ องฺ.จตุกฺก. ๒๑/๒๓๑/๒๕๗
๑๐ วิ.มหาวิ. ๒/๕๘๙/๖๓
๑๑ ม.ม. ๑๓/๓๒๕/๓๐๖

ปาฏิปทิกโต ปน มหาลิ, ภทฺทาลิ, มณิ, อรณิ, ตรณิ, ธรณิ, สรณิ, ธมณิ, อวนิ, อสนิ, วสนิ อิจฺจาทิ.

๖๘๐. **วิทาทีหฺยูโร.**[๑]

วิทอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **อูร**ปฺปจฺจโย โหติ. **วิท** ลาเภ. วินฺทิตุํ อลํ อนาสนฺนตฺตาติ อตฺเถ **อูร**ปฺปจฺจโย. วิทูโร, วิชฺชูโร วา. วิทูเร ชาโต เวทูโร มณิ. **วล, วลฺล** สาธารณพนฺธเนสุ. วลฺลูโร. **มส** อามสเน. มสูโร. **สิท** สิงฺคาเร. สินฺทูโร. นิคฺคหีตาคโม. **ทุ** คติมฺหิ. ทูโร. **กุ** สทฺเท. กูโร. **กปฺ** หึสาตกฺกลคนฺเธสุ. กปฺปูโร. ทฺวิตฺตํ. **มย** คติมฺหิ. มยูโร, มหิยํ รวตีติ วา มยูโร[๒]ติ.

> “วณฺณาคโม วณฺณวิปริยโย จ
> เทฺว จาปเร วณฺณวิการนาสา
> ธาตุสฺส จตฺถาติสเยน โยโค
> ตทุจฺจเต ปญฺจวิธํ นิรุตฺตนฺ”ติ [๓]

วุตฺตนิรุตฺติลกฺขณานุสาเรน “เตสุ วุทฺธิ”ติอาทินา “กฺวจิ ธาตู”-ติอาทินา จ รูปสิทฺธิ เวทิตพฺพา.

อุทิ ปสวนเกฺลทเนสุ. อุนฺทิตุมลํ สมตฺโถติ อุนฺทูโร. **ขชฺช** ภกฺขเณ. ขาทิตุํ อลนฺติ ขชฺชูโร. **กุร** อกฺโกเส. อกฺโกสิตุมลนฺติ กุรูโร. **สุ** หึสายํ. สูโร.

---

๑ กจฺ. ๖๗๐, นีติ. ๑๓๑๖ ๒ วิมาน.อฏฺ. ๑/๖๖๑/๑๘๘

๓ กาตนฺตวุตฺติฏีกา. ๔/๒๘๗

๖๘๑. **หนาทีหิ ณุนุตโว.**[๑]

หนอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ **ณุ-นุ-ตุ**อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ. **ณุ**ปฺปจฺจเย **หน** หึสาคตีสุ. หนตีติ หณุ.[๒] **ชน** ชนเน. ชายตีติ ชาณุ.[๓] ธาตฺวนฺตโลโป, ทีโฆ. **ภา** ทิตฺติมฺหิ. ภาตีติ ภาณุ.[๔] **ริ** สนฺตาเน. รยตีติ เรณุ รโช. **ขนุ** อวทารเณ. ขนฺติ ขญฺญตีติ วา ขาณุ. **อม** คตฺยาทีสุ. อมตีติ อณุ. ธาตฺวนฺตโลโป.

นุปฺปจฺจเย **เว** ตนฺตสนฺตาเน. วายตีติ เวนุ, เวณุ วา. **เธ** ปาเน. ธายติ วจฺฉํ ปาเยตีติ เธนุ,[๕] ภาตีติ ภานุ.

ตุปฺปจฺจเย **ธา** ธารเณ. กฺริยํ, ลกฺขณํ วา ธาเรตีติ ธาตุ.[๖] **สิ** พนฺธเน. สียติ พนฺธียตีติ เสตุ.[๗] **กี** ธนวิโยเค, **กิ** อุนฺนติมฺหิ. อุทฺธํ คจฺฉตีติ เกตุ. **หิ** คติมฺหิ. หิโนตีติ เหตุ.[๘] **ชน** ชนเน. ชายตีติ ชนฺตุ. **ตนุ** วิตฺถาเร. ตโนตีติ ตนฺตุ. **วส** นิวาเส. วสติ เอตฺถ ผลํ ตทายตฺตวุตฺติตายาติ วตฺถุ. “กฺวจิ ธาตู”ติอาทินา **สฺต**การสํโยคสฺส **ตฺ**ถาเทโส.

๖๘๒. **กุฏาทีหิ โจ.**[๙]

กุฏาทีหิ ธาตูหิ **จ**ปฺปจฺจโย โหติ. **กุฏ** เฉทเน. กุฏติ ฉินฺทตีติ

---

๑ กจฺ. ๖๗๑, นีติ. ๑๓๑๗
๒ ที.มหา.อฏฺ. ๒/๓๕/๔๕
๓ ขุ.ชา. ๓๓/๑๒๐/๑๑๖
๔ อป.อฏฺ. ๒/๖๒-๓/๑๕๔
๕ ชา.อฏฺ. ๕/๑๐๔/๓๖๑
๖ ที.ปา. ๑๑/๓๕๒/๒๔๓
๗ ขุ.ชา. ๓๒/๓๙/๓๒๘
๘ วิ.มหาวิ. ๑/๒๐/๑๐
๙ กจฺ. ๖๗๒, นีติ. ๑๓๑๘

กุฏฺโจ พฺยาธิ. **กุส** เฉทนปูรณคนฺเธสุ. กุสตีติ โกฏฺโจ อุทรํ. ธาตฺวนฺตโลปทฺวิตฺตานิ. **กฏ** มทฺทเน. กฏติ มทฺทตีติ กฏฺจํ.[๑] **กณ** นิมีลเน. กณฺโจ.[๒]

๖๘๓. มนุปูรสุณาทีหิ อุสฺสนุสิสา.[๓]

มนฺ-ปูร-สุณอิจฺเจวมาทีหิ ธาตูหิ ปาฏิปทิเกหิ จ **อุสฺส-นุส-อิส**-อิจฺเจเต ปจฺจยา โหนฺติ.

มนุ โพธเน. อุสฺสนฺสา. มนเต ชานาตีติ มนุสฺโส,[๔] มานุโส วา. ธาตฺวนฺตสฺส **อา**ตฺตํ.

ปูร ทานปูรเณสุ. ปูรตีติ ปุริโส.[๕] รสฺสตฺตํ. โปโส. **ร**การิการานํ โลโป, วุทฺธิ จ. ปุเร อุจฺเจ ฐาเน เสตีติ ปุริโส.

สุณ หึสากุลสนฺธาเนสุ. สุณติ กุลํ สนฺทหตีติ สุณิสา.[๖] **กุ** กุจฺฉิเต. กวียตีติ กรีสํ[๗] มลํ. **กุ**สฺส **กร**ตฺตํ, ทีโฆ จ. **สุ** หึสายํ. อนฺธการวิธมเนน สตฺตานํ ภยํ หึสตีติ สุริโย.[๘] **ร**การาคโม, **ส**การสฺส **ย**ตฺตญฺจ. **มห** ปูชายํ. มหตีติ มหิโส,[๙] มหิยํ เสตีติปิ มหิโส. **สิ** พนฺธเน. สียติ พนฺธียตีติ สีสํ[๑๐] อิจฺจาทิ.

---

๑ โมคฺ. ๕/๑๔๑
๒ วิ.มหา. ๕/๒๖๖/๓๔
๓ กจฺ. ๖๗๓, นีติ. ๑๓๑๙
๔ ที.สี. ๙/๑๘๓/๖๐
๕ ขุ.ชา. ๒๘/๑๙๘๗/๓๔๐
๖ ม.มู. ๑๒/๓๐๒/๒๖๔
๗ ขุ.ขุ. ๒๕/๒
๘ ขุ.ชา. ๒๗/๖๕/๒๐๓
๙ อภิ.ก. ๓๗/๘๐/๓๖
๑๐ ม.มู. ๑๒/๑๖๘/๑๓๐

๖๘๔. **อกฺขเรหิ การ.**[๑]

อกฺขเรหิ อกฺขรวาจเกหิ วณฺเณหิ **การ**ปฺปจฺจโย โหติ. ตทฺธิตาทิสุตฺเต **จ**คฺคหเณน นามพฺยปเทเส **สฺยา**ทฺยุปฺปตฺติ. อกาโร, อการํ, อกาเรน อิจฺจาทิ. อากาโร, โอกาโร, กกาโร, ยกาโร, หกาโร, ฬกาโร. เอวการาทีสุ ปน กรียติ อุจฺจารียตีติ กาโร[๒] สทฺโท, เอว จ โส กาโร จาติ เอวกาโร. เอวํ ธิกาโร, หุํกาโร, สาธุกาโร.[๓]

อิกาโร ธาตุนิทฺเทเส วิกรณานฺวิโต ติ จ
ภวนฺเตตฺถ คมิสฺสาทิ หนตฺยาทีติ ญาปกา.

อุณาทิปฺปจฺจยนฺตนโย.

ตพฺพาที ณาทโย นิฏฺฐา ตเวตฺวนาทโย ตถา
มานนฺตาที อุณาทีติ ฉทฺธา กิตกสงฺคโห.

อิติ ปทรูปสิทฺธิยํ กิพฺพิธานกณฺโฑ สตฺตโม.

---

๑ กจฺ. ๖๐๔, โมคฺ. ๕/๕๒, นีติ. ๑๒๐๘ ๒ นีติ. ๑๒๐๙
๓ ม.มู.อฏฺ. ๒/๓๓๙/๑๖๑

นิคมน

สนฺธิ นามํ การกญฺจ สมาโส ตทฺธิตํ ตถา
อาขฺยาตํ กิตกํ กณฺฑา สตฺติเม **รูปสิทฺธิยํ**.

เตธา สนฺธึ จตุทฺธา ปทมปิ จตุธา ปญฺจธา นามิกญฺจ พฺยาสา ฉกฺการกํ ฉสฺสมสนมปิ ฉพฺเภทโต ตทฺธิตญฺจ อาขฺยาตํ อฏฺฐธา ฉพฺพิธมปิ กิตกํ ปจฺจยานํ ปเภทา ทีเปนฺตี รูปสิทฺธี จิรมิธ ชนตาพุทฺธิวุฑฺฒึ กโรตุ.

วิขฺยาตา**นนฺทเถร**วฺหยวรคุรูนํ ตมฺพปณฺณิทฺธชานํ สิสฺโส ทีปงฺกราขฺยทฺทมิฬวสุมตีทีปลทฺธปฺปกาโส พาลาทิจฺจาทิวาสทฺวิตยมธิวสํ สาสนํ โชตยี โย โสยํ พุทฺธปฺปิยวฺโห ยติ อิมมุชุกํ รูปสิทฺธึ อกาสิ.[๑]

อิติ ปทรูปสิทฺธิปกรณํ นิฏฺฐิตํ.

---

๑ สีหฬมูเลสุ ปน อิมาปิ คาถาโย ทิสฺสนฺติ.

สาติเรกสตฺตรส- ภาณวาเรหิ คนฺถโต
นิฏฺฐิตา รูปสิทฺธีติ ปทสํสิทฺธิสาธินี.

สทา สทฺธาสีลี สติธิติมตี จาคปฏุมา
กตญฺญู โลกญฺญู ปรหิตรโต ฌานนิรโต
อกมฺปี สมฺภาเร ทุรภิภวสํสารคหเน
ภเวยฺยาหํ สมฺโพธิสมธิคมํ ยาว ภวติ.